

T.C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ
ÖĞRETMENLİĞİ ANABİLİM DALI
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ
ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

NAMIK KEMAL VE EĞİTİM GÖRÜŞLERİ

Yüksek Lisans Tezi

OSMAN VARSAK

İstanbul, 2013

TC. MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ
ÖĞRETMENLİĞİ ANABİLİM DALI İLKÖĞRETİM DİN
KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLİĞİ
BİLİMDALI

NAMIK KEMAL VE EĞİTİM GÖRÜŞLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: PROF. DR. MEHMET FARUK BAYRAKTAR

OSMAN VARSAK

İstanbul, 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLİĞİ Anabilim
Dalı İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLİĞİ Bilim Dalı
TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi OSMAN VARSAK'ın NAMIK KEMAL VE EĞİTİM
GÖRÜŞLERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 19.06.2013 tarih ve 2013/21-
28 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak
kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 26 / 06 / 2013

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. M.FARUK BAYRAKTAR	
2.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. FARUK TUNCER	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. ZEKİ ARSLANTÜRK	

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Osman VARSAK
Anabilim Dalı : İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği
Programı : İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği
Tez Danışmanı : Prof. Dr. M. Faruk Bayraktar
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – Haziran 2013
Anahtar Kelimeler: Namık Kemal, Hayatı ve Eserleri, Eğitim Görüşleri

ÖZET

NAMIK KEMAL VE EĞİTİM GÖRÜŞLERİ

Osmanlı Devleti'nin son döneminde ekonomik, askeri, sosyal ve kültürel alanlarda bozulmalar meydana gelmiş, devlet yıkılış sinyalleri vermeye başlamıştır. Bu buhranlı dönemin bağrından, devletin ve milletin içinde bulunduğu durumdan rahatsız olan, ülkenin bu halden kurtulup eski ihtişamına kavuşması için kendini sorumlu hisseden, kendini iyi yetiştirmiş, araştırıp üreten, toplumun önünde gidip insanlara yol gösteren aydınlar çıkmıştır. Eserleriyle, şahsiyeti ve fikirleriyle Tanzimat dönemine damgasını vuran Namık Kemal, dönemin birçok problemine yönelik çözüm önerisi sunmasının yanında eğitim konusunu özel bir titizlikle değerlendirmiştir. Devletin içinde bulunduğu durumdan çıkmasının ve çağın önde gelen milletlerinden biri haline gelmesinin ancak eğitim vasıtasıyla gerçekleşebileceğine inanan Kemal, aile eğitiminden okul eğitimine, memur eğitiminden ahlak eğitimine kadar çeşitli eğitim alanlarında görüşler beyan etmiştir. Orijinal fikirleriyle kendi dönemini aydınlatan Kemal'in görüşleri, hala geçerliliğini korumakta olup bir asrı aşkın zamanın ötesinden günümüz eğitimcilerine ışık tutmaktadır.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname	: Osman VARSAK
Field	: Religious and Moral Education
Programme	: Religious and Moral Education
Supervisor	: Prof. Dr. M. Faruk Bayraktar
Degree Awarded and Date	: Master – June 2013
Keywords	: Namik Kemal, His Life and Works, Educational Views

ABSTRACT

NAMIK KEMAL AND HIS VIEWS OF EDUCATION

At the last period of the Ottoman Empire, deterioration occurred in economical, military, social and cultural areas, and the state began to indicate decadence signals. In this critical period, intellectuals, who took the situation of the state and the nation amiss, felt themselves responsible for regaining the former glory of the state after getting rid of this situation, were well-educated, searched and produced, guided people in front of the society, turned up. Namik Kemal, who made his mark on Tanzimat (administrative reforms) Period by his works, personality and ideas, assessed education issue precisely in addition to offering solutions for many problems of the period. Kemal, who believed that the state got rid of its situation and could be one of the premier nations of the era only by means of education, asserted his views about various educational fields from family and officer education to school and moral education. Kemal's original views, which illuminate its own period, still protect its validity and show the way to today's educators from the decades of times.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

GİRİŞ

1.	Problem Durumu.....	1
2.	Araştırmanın Amacı.....	2
3.	Araştırmanın Önemi.....	3
4.	Araştırmanın Yöntemi.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

NAMIK KEMAL'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1.	HAYATI.....	6
1.1.1.	Afyon Yılları.....	7
1.1.2.	İstanbul'a Gelişi ve Tahsil Hayatı	8
1.1.3.	Kars Yılları.....	9
1.1.4.	Sofya Yılları.....	10
1.1.5.	Tekrar İstanbul'a Dönüşü.....	12
1.1.6.	Tercüme Odası'nda.....	13
1.1.7.	Şinasi ile Tanışması.....	15
1.1.8.	Gazeteciliğe Başlaması.....	17
1.1.10.	Yeni Osmanlılar'a Katılması.....	19
1.1.11.	Avrupa Yılları.....	21
1.1.12.	Yurda Dönüşü.....	23
1.1.13.	Magosa Yılları.....	25
1.1.14.	Midilli, Rodos ve Sakız Yılları.....	27
1.1.15.	Vefatı.....	29
1.2.	ESERLERİ.....	29

1.2.1.	Şiirleri.....	30
1.2.2.	Nesir Yazıları.....	32
1.2.2.1.	Makale.....	33
1.2.2.2.	Tiyatro.....	34
1.2.2.3.	Roman.....	35
1.2.2.4.	Edebi Tenkit.....	36
1.2.2.5.	Tarihe Ait Eserler.....	37
1.2.2.6.	Mektup.....	38
1.2.2.7.	Diğer Eserleri.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

NAMIK KEMAL'İN EĞİTİM GÖRÜŞLERİ

2.	NAMIK KEMAL'İN EĞİTİM GÖRÜŞLERİ.....	41
2.1.	AİLEDE EĞİTİM.....	41
2.1.1.	Evlenme Yaşı.....	43
2.1.2.	Çocuk Terbiyesi.....	45
2.1.3.	Şefkat Kaynağı Anne, Cesaret Kaynağı Baba.....	47
2.1.4.	Erken Yaşta Eğitim Öğretime Başlama.....	48
2.1.5.	Çocuğu Okula Özendirme ve Eğitim İhtiyaçlarının Temini.....	50
2.1.6.	Anne Eğitimi.....	51
2.1.7.	Namık Kemal'in Aile Eğitimi.....	52
2.1.8.	Namık Kemal'in Eserlerinde Olumlu Anne ve Baba Karakterleri.....	55
2.1.8.1.	Olumlu Anne Karakterleri.....	55
2.1.8.1.1.	Kendini Oğluna Adayan Anne.....	55
2.1.8.1.2.	Duygu Yüklü Anne.....	56
2.1.8.1.3.	İdeal Anne.....	56
2.1.8.2.	Olumlu Baba Karakterleri.....	57
2.1.8.2.1.	Vatansever Baba.....	57

2.1.8.2.2. Cesur Baba.....	58
2.1.8.2.3. Anlayışlı Baba.....	58
2.2. OKULDA EĞİTİM.....	59
2.2.1. Tanzimat Döneminde Osmanlı Eğitim Sisteminin Genel Durumu.....	59
2.2.1.1. Medreseler.....	60
2.2.1.2. Sıbyan Mektepleri.....	62
2.2.1.3. Enderun Mektebi.....	62
2.2.2. Namık Kemal'e Göre Eğitimin Önemi.....	63
2.2.3. Namık Kemal'e Göre Eğitimden Beklenecek Fayda...	66
2.2.3.1. İslah-ı Efkar.....	66
2.2.3.2. Tehzib-i Ahlak.....	67
2.2.3.3. İstihsal-i Servet.....	68
2.2.4. Batı Medeniyeti ve Eğitimi Karşısında Namık Kemal	68
2.2.5. Dönemin Eğitim Sistemine Yönelik Görüşleri.....	69
2.2.5.1. Müfredatın İslahı ve Eğitimin Refah Seviyesini.. Yükseltmesi	70
2.2.5.1.1. Sıbyan Mektepleri, Rüşdiyeler ve Yükseköğretim Müfredatıyla İlgili Görüşleri.....	71
2.2.5.2. Zorunlu Eğitim.....	73
2.2.5.3. Yabancı Dil.....	74
2.2.5.3.1. Yabancı Dille Öğretim.....	75
2.2.5.3.2. Yabancı Dil Eğitimi.....	77
2.2.5.4. Kızların Eğitimi.....	79
2.3. MEMUR EĞİTİMİ.....	80
2.3.1. İlmiye Sınıfı.....	81
2.3.2. Askeriye Sınıfı.....	82
2.3.3. Mülkiye Sınıfı.....	83

2.4. SANAT VE TİCARET EĞİTİMİ.....	85
2.5. HALK EĞİTİMİ.....	87
2.5.1. Okuma Yazmanın Toplumun Geneline Teşmil	
Edilmesi.....	89
2.5.2. Edebi Dilde Sadelik.....	90
2.5.3. Halk Eğitimi ve Tiyatro.....	91
2.5.4. Hapishanede Eğitim.....	92
2.6. DİN ve AHLAK EĞİTİMİ.....	93
2.6.1. Namık Kemal'in Dini Yönü.....	93
2.6.2. Namık Kemal'e Göre Din Eğitiminin önemi.....	96
2.6.3. Namık Kemal'in Din ve Ahlak Eğitimi Görüşleri.....	98
2.6.3.1. İslam ve Ahlak.....	99
2.6.3.2. Namık Kemal'e Göre Din Eğitimiyle Öğretilmesi	
Gereken Ahlaki Erdemler.....	100
2.6.3.2.1. Temizlik.....	100
2.6.3.2.2. Cömertlik ve Diğerkamlık.....	101
2.6.3.2.3. Cesaret.....	102
2.6.3.2.4. Adalet.....	102
2.6.3.2.5. İlim.....	103
SONUÇ.....	105
KAYNAKÇA.....	108

GİRİŞ

1. Problem Durumu

Osmanlı Devleti'nin tarihi süreç içinde geçirdiği iniş ve çıkışlara bakıldığında en sıkıntılı dönemin 18. ve 19. yüzyıllar olduğu görülecektir. Bu yüzyıllarda savaşlarda üst üste yengilerle büyük topraklar kaybedilmiş, ekonomi iflas noktasına gelmiş, toplumda sosyal ve ahlaki çözülmeler olmuş, siyasi ve kültürel anlamda bozulmalar meydana gelmiştir. Bu bozulmaların farkına varan devlet adamları ülkenin bu durumdan kurtulması için bazı ıslahat girişimlerinde bulunmuştur. Ancak Tanzimat'la başlayan ve I. ve II. meşrutiyetle devam eden bu ıslahatlar devleti içine düştüğü durumdan kurtarmaya yetmemiş, yalnızca ömrünü bir süre uzatmaya yaramıştır.

Büyük şahsiyetlerin, kahramanların ortaya çıkmasına müsait olan bu zeminde, devletin ve milletin içinde bulunduğu durumdan rahatsız olan, ülkenin bu halden kurtulup eski ihtişamına kavuşması için kendini sorumlu hisseden, kendini iyi yetiştirmiş, araştırıp üreten, toplumun önünde gidip insanlara yol gösteren birçok aydın yetişmiştir.

Tanzimat döneminde yetişen aydınlar, fikirleriyle topluma ışık tutarak ülkenin Batı'ya karşı geri kalmışlığını telafi etmeye çalışmışlardır. Devletin ve toplumun her alanında görülen bozulmalar, çok çeşitli konularda tartışmaların yaşanmasına ve orijinal fikirlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Üzerinde en fazla söz söylenen konulardan biri ise eğitim olmuştur.

Bir dönem eğitimde zirveyi yakalayan Osmanlı eğitim kurumlarında bu dönemde durgunluk, hatta gerileme görülmektedir. Osmanlı'nın yüzyıllardır eğitim veren Sıbyan Mektepleri, Medreseler ve Enderun Mektebi gibi kadim eğitim kurumları, zamanla işlevini yitirmiş, hızla gelişen Batı eğitim sistemi karşısında geri duruma düşerek bekleneni karşılayamaz hale gelmişlerdir.

Toplumdaki bozulmalar çeşitli alanlarda olduğu için eğitim konusu da farklı yönleriyle değerlendirilmiştir. Aile olma şuurundan uzak ailelerin verdiği niteliksiz eğitim aile eğitimi, beklentiyi karşılayamayan ve çağın gerisinde kalmış eğitim kurumları okul eğitimi, ekonominin bozulmasıyla meydana gelen yoksullaşma ve üretimde Batı'nın çok gerisinde kalmış olmamız ticaret ve sanat eğitimi, devletin farklı kademelerinde görev alan memurların liyakatsiz olması memur eğitimi, ahlaki erdemlerden yoksun nesillerin ortaya çıkmaya başlaması ise din eğitimi gündeme getirmiş, dönemin aydınlarını bu hususlara yönelik çözüm yolu bulma yoluna itmiştir.

2. Araştırmanın Amacı

Tanzimat döneminin en önemli aydınlarından olan Namık Kemal, dönemin birçok problemine yönelik çözüm önerisi sunmasının yanında eğitim konusunu özel bir titizlikle değerlendirmiştir. Devletin içinde bulunduğu durumdan çıkmasının ve çağın önde gelen milletlerinden biri haline gelmesinin ancak eğitim vasıtasıyla gerçekleşebileceğine inanan Kemal, aile eğitiminden okul eğitime, memur eğitiminden ahlak eğitime kadar çeşitli eğitim alanlarında görüşler beyan etmiştir.

Araştırmamızın ilk bölümünde Namık Kemal'in fikirlerinin altyapısının oluşmasında etkili olan faktörlerin anlaşılabilmesi ve yazarın daha yakından tanınması amacıyla hayatı ve eserleri incelenmiştir. İkinci bölümde ise eğitim görüşleri incelenip tetkik edilme amacı güdülmüştür. Böylece öncelikle Kemal'in tarihsel bir süreç içinde başından geçen olaylar ve içinde bulunduğu dönemin özellikleri anlaşılacak, ardından da yazarın eğitim konusuna bakış açısı, çeşitli eğitim alanlarındaki çözüm önerileri kavranacaktır.

Tezimizde Kemal'in edebi eserleri, makaleleri ve mektupları ışığında alana getirdiği farklı bakış açıları, kendine özgü çözüm önerileri ve eğitim tarihimizde bırakmış olduğu izleri ilgililere sunmak amaçlanmıştır.

3. Araştırmanın Önemi

Osmanlı'nın son yılları çöküş emarelerinin sezildiği son derece buhranlı bir önemdir. Böyle dönemler kendini millete adanmış, milletin selameti için her türlü sıkıntıyı göze almış, son derece fedakâr ve cefakâr millet kahramanlarının ortaya çıkmasına sebep olur. Millete ışık tutan, milletin önderi ve sesi soluğu olan bu vatan kahramanlarından biri de Namık Kemal olmuştur. Vatan şairi olarak da bilinen Kemal'in, sergüzeşti hayatı ve eserleri incelendiğinde millete ne kadar bağlı olduğu görülecektir. Vatani için gazete sayfalarında verdiği fikir mücadelesinin yanında çeşitli edebi eserlerle de millete ışık tutan Namık Kemal, işin sonu yıllarca sürececek sürgünler de olsa davasından vazgeçmemiştir.

Devletin içine düştüğu zor durumdan kurtulması için çeşitli konularda fikirler belirten Namık Kemal'in üzerinde durduğu konuların başında eğitim gelmektedir. Namık Kemal, her derde deva olan bir ab-ı hayat olarak tanımladığı eğitim olgusunu çeşitli yönleriyle incelemiş, Türk eğitiminin çağdaşlaşması ve gelişmesi için fikirler ortaya koymuş, Türk eğitiminin içinde bulunduğu kötü durumdan nasıl çıkabileceğinin cevabını aramaya çalışmıştır. Namık Kemal'in hayatı ve eserlerini inceleyen bir hayli eser olmasına mukabil, bu yönüyle etraflıca inceleyen herhangi bir müstakil çalışma bulunmamaktadır. Onun eğitimciliği ve bu konudaki görüşleri tamamıyla incelenip gün yüzüne çıkartılmamıştır.

Tezimizle hayatı, eserleri ve fikirleriyle Tanzimat dönemine damgasını vuran Namık Kemal'in edebi eserleri, makaleleri ve mektuplarındaki eğitimle ilgili görüşleri incelenerek özgün bir çalışma ortaya koyulmuştur.

4. Araştırmanın Yöntemi

Sosyal bilimlerde farklı araştırma yöntemleri kullanılmasına mukabil araştırmamız tarihi bir nitelik taşıdığı ve gözlem, deney vb. veri toplama yöntemi kullanmak mümkün olmadığı için "tarihsel yöntem" kullanılmıştır. Dolaylı gözlem olarak da bilinen bu yöntemde iki aşama vardır:

- a) Belgeleri toplamak
- b) Belgeleri değerlendirmek

Tezimizde öncelikle Namık Kemal'i konu alan çeşitli araştırmacıların yazdığı kitap ve makaleler, Namık Kemal hakkındaki konferans ve sempozyum bildirileri incelenerek Kemal'in hayatı ve eserlerine dair bilgi toplanmış değerlendirmelerde bulunulmuştur. Kemal'in eğitim görüşlerini içeren ikinci bölüm içinse yazarın kendisine ait olan birinci dereceden kaynaklar incelenmiştir. Kemal'in roman ve tiyatro türündeki edebi eserleri, çeşitli gazetelerde yayınlanmak üzere kaleme aldığı makaleler ve ailesine, dostlarına, resmi kurumlara yazdığı mektupları tetkik edilip eğitim fikirleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırmamızda ikinci dereceden kaynaklar olan Namık Kemal hakkındaki araştırma ve değerlendirmelerden de yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM:

NAMIK KEMAL'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Mehmed Namık Kemal, 26 Şevval 1256' da (21 Aralık 1840) Tekirdağ'da doğmuştur. Babası, Meclis-i Maliye azası, II. Abdülhamid'in müneccimbaşısı Mustafa Asım Bey'in oğlu, annesi ise Tekirdağ mutasarrıfı Koniçeli Abdülatif Paşa'nın kızı Fatma Zehra Hanım'dır. Büyükbabası III. Selim'in başmabeyincisi Şemseddin Bey, onun babası III. Ahmed'in damadı kaptan-ı derya, şair Râtib Ahmed Paşa olup o da vezîriâzam şehit Topal Osman Paşa'nın oğludur. Beşinci kuşakta Osman Paşa'nın babası Konyalı Bekir Ağa'ya varan aile Moralı olarak gösterilmektedir. Sebebi ise Bekir Ağa'nın sonradan Mora'ya yerleşmiş olmasıdır. Kemal'in büyükbabası Şemseddin Bey'in, babasının evlendiği hanımlardan biri olan III. Ahmed'in küçük kızı Ayşe Sultan'dan doğmuş olma ihtimaline göre aile Osmanlı hanedanı ile de akraba olmaktadır. Zaten Namık Kemal'in de aile silsilesi içinde bir sultanın olduğundan bahsetmesi soyunun Osmanlı'ya dayandığını teyit etmektedir.¹

Kemal'in babası Mustafa Asım Bey, soylu ama yoksul bir aileden gelmektedir. Maddi açıdan daha varlıklı olan Abdülatif Paşa'nın kızıyla evlenip iç güveysi olmuştur. Abdülatif Paşa Arnavut'tur. Büyük bir ihtimalle de Bektaşî'dir. Memet Fuat'a göre Namık Kemal'in kendisini Arnavut sayması, *Tahrib-i Harabat*'ta, "Ben Arnavudum" demesi, Vatan Yahut Silistire'de kahramanlarını Arnavutlardan seçmesi, tasavvufa, Mevleviliğe yönelmesi dedesinden aldığı etkilerin sonucudur.² Evlenip meslek hayatına atılana kadar hep annesinin ailesiyle yaşadığı, onların çevresinde büyüdüğü için Arnavutları sevmiş, geleneklerinden, törelerinden hoşlanmış ve ileride de yazdığı eserlerde bunları yansıtmıştır.

Namık Kemal asil bir soydan gelmesine mukabil soyunun şahsiyetine önemli bir katkısı bulunmamıştır. Kaplan'a göre Kemal, hürriyet severlik, kahramanlık, vatanperverlik gibi vasıflarını soyundan değil sonradan girdiği muhitlerin tesiriyle, bir tekâmül neticesi kazanmıştır.³ Bunun ötesinde Namık Kemal, eserlerinde soyda şeref ve asalet aramanın karşısındadır. Celaleddin

¹ Ömer Faruk Akün, "Namık Kemal", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, XXXII, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, s.361

² Memet Fuat, **Namık Kemal**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.12

³ Mehmet Kaplan, **Namık Kemal: Hayatı ve Eserleri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1948, s.10

Harzemşah piyesinde şehzade Gıyaseddin, Melik Nusret'i "çiftçi oğlu" diye tahkir edince, Namık Kemal'in sevdiği bu kumandan şöyle cevap verir: "Ben devletimi, ünvanımı pederimden bulmadım. Bu hal bana bir tahkir değil bir şereftir."⁴

Abdüllatif Paşa Tekirdağ muhassılı⁵ iken, orada doğan torununa, boş inançlara düşkün Mustafa Asım Bey bir dervişe götürerek dualarla, okuta üflete ad koydurmuştur: Mehmet Kemal.

Paşanın Tekirdağ'da kaç yıl kaldığı bilinmiyor. 1848 yılı mart ayında Tırhala⁶ mal müdürlüğünden Afyon muhassıllığına gönderilmiştir.

1.1.1. Afyon Yılları

Afyon'da 1848 yılı Temmuz ayına kadar, üç yıldan fazla bir süre kalmıştır. Namık Kemal'in Afyon'da Eğitim hayatına başladığını görüyoruz. Bu bir okula başlama şeklinde olmamıştır. Kemal, burada Afyon müftüsü Buharalı Hacı Vahit Efendi'den Farsça dersleri almaya başlamıştır. Bunun yanında evlerinin bitişiğindeki Mevlevihane'nin neyzenbaşı Coşkun Dede'den de sema çıkararak tasavvuf kapısından da girmiş bulunmaktadır. Akün de, Kemal'in ileriki yıllara ait bir mektubunda altı yaşında iken ders görmeye başladığına dair ifadesinin okumaya başlayışını çok erken bir yaşa çıkaran rivayeti doğruladığını belirtmektedir.⁷

Abdüllatif Paşa'nın ve torunu Kemal'in mesut hayatı Afyon'da yaşadığı beklenmedik bir hadiseyle altüst olmuştur. Abdüllatif Paşa'nın kızı Fatıma Zehra Hanım 1264/1848 yılının Şevvali başında, Ramazan bayramında vefat etmiştir. Baki, bu hadisenin Namık Kemal'e büyük bir hüznün yaşatarak bütün neşesini alıp hayatını altüst ettiğini söyler.⁸ Annesi öldüğünde Namık Kemal sekiz yaşındadır.

Kemal ve ailesinin Afyon'daki son yıllarında vefat eden Fatma Zehra Hanım, farsça okuyan oldukça kültürlü bir kadındır. Abdüllatif Paşa 8 Temmuz 1848'de Kütahya'ya tayin olmuştur. Henüz yeni atandığı görevine gitmeden, bir

⁴ Namık Kemal, **Celaleddin Harzemşah**, İstanbul: Akçağ Yayınları, 2009, s.38

⁵ Muhassıl: Vergi toplayıcı.

⁶ Tırhala: Bugün Yunanistan topraklarında bulunan Tırhala, Rumeli'de çok önemli bir Türk nüfus barındıran bir sancak merkezi idi.

⁷ Ömer Faruk Akün, s.362

⁸ Edib Ali Baki, **Namık Kemal Afyon'da**, Ankara: CHP Halkevleri Yayınları, 1949, s.17

İngiliz tüccarla olan alacak meselesinden dolayı İstanbul'a çağırılmıştır. Dizdaroğlu, Fatma Zehra Hanım'ın babasının İstanbul'da olduğu sırada vefat ettiğini söyler.⁹

Kaynaklarda Namık Kemal'in Afyon'da geçirdiği bu üç yıllık süre içinde halk tarafından çok sevildiği, Afyonun seçkin kişileriyle muhatap olup bazılarında ders aldığı rivayet edilmektedir. Ayrıca fevkalade zekâsı, üstün istidatı, ele avuca sığmayan afacan hali ve coşkun hareketleriyle gelecekte seçkin biri olacağına dair mesajlar vermiştir.

Kısakürek'in eserinde bahsettiğine göre, Namık Kemal'in sema çıkarttığı Coşkun Dede ölünceye kadar onu takdirle anmış, zeki ve âteşin bir çocuğa rast gelip; aklını, ferasetini, hareketini beğenirse takdir yolunda "Kemal'e benziyor!" diye latif bir zerafet gösterirmiş.¹⁰

1.1.2. İstanbul'a Gelişi ve Tahsil Hayatı

Kızının ölümünden kısa bir süre önce Kütahya'ya tayin edilen Abdülatif Paşa çok geçmeden görevinden azledilince, bütün aile tekrar İstanbul'a dönmüştür. Ailenin uzun süre belli bir yerde ikamet edememesi yüzünden Namık Kemal'in düzenli bir tahsil hayatı olmaz. İstanbul'a geldikleri sırada sekiz yaşlarında bulunan Namık Kemal önce Beyazıt Rüştüyesi'nde tahsile başlar, kısa bir süre de Valide Mektebi(Dârülmaârif)¹¹'ne devam eder. Çeşitli kaynaklarda bu okuldaki hocaları arasında özellikle Şakir Efendi'nin Namık Kemal üzerinde büyük etkisi olduğundan söz edilmektedir.

Kısakürek, *Namık Kemal* adlı eserinde Şakir Efendi'den şu şekilde bahseder: **"Muallim ve hoca denilen büyük yol göstericiyi Namık Kemal'in kısacık mektep hayatında buluyoruz. Namık Kemal'e çocukluk devrelerinde herkesten fazla müessir olmuş, verimli telkinler yapmış olan şahıs Valide Rüştüyesi'ndeki muallimi Şakir Efendi'dir."**¹²

⁹ Hikmet Dizdaroğlu, **Namık Kemal**, İstanbul: Varlık Yayınevi, 1954, s.10

¹⁰ Edib Ali Baki, s.22

¹¹ Valide Mektebi: 1850'de hizmete girmiştir. İstanbul'da Cağaloğlu'nda II. Mahmud Türbesi'nin yanındadır. Devlet dairelerine memur kadrosu hazırlayan ve Dârülfünun'a talebe yetiştiren bir kurum idi. Söz konusu bina, günümüzde İstanbul Kız Lisesi olarak eğitime devam etmektedir.

¹² Necip Fazıl Kısakürek, **Namık Kemal**, Ankara: Recep Ulusoy Basımevi, 1940, s.21

Namık Kemal'in Valide Mektebi'ndeki arkadaşları arasında daha sonra "Şıpka Kahramanı" adıyla tanınan Müşir Süleyman Paşa ile Dâhiliye Nazırı olan Faik Memduh Paşa da bulunmaktadır. Yine çeşitli kaynaklarda henüz çocuk sayılabilecek yaştaki Namık Kemal'in bu sırada Osmanlı tarihine ilgi duyduğu da kaydedilmektedir.

Abdüllatif Paşa'nın tayinlerle çok sık yer değiştirmesinden dolayı, Namık Kemal'in okul hayatı kısa sürmüştür. İstanbul'da fazla kalamayışı sebebiyle kısa sürede İstanbul'daki okulundan ayrılmak zorunda kalmıştır. Hakkındaki birçok yazıda Kemal'in dedesiyle birlikte İstanbul'dan doğrudan doğruya Kars'a gittiği yazmaktadır. Ancak Akün, konuyla ilgili farklı bilgiler vermektedir:

Abdüllatif Paşa, Afyon dönüşünden dört ay sonra Kıbrıs kaymakamlığına gönderilmiş bir buçuk yıl sonra da merkezi Trabzon'da olan yeni kurulmuş Lazistan sancağı mutasarrıflığına mîr-i mîran¹³ rütbesiyle tayin edilmiş, 1853 Ocak ayı sonlarında bu vazifeden alınmıştır. Kemal'in dedesiyle birlikte Kıbrıs'a gidip gitmediği belli olmasa bile Karadeniz bölgesindeki bu görev yerinde bulunmuş olma ihtimaline kuvvetli bir ihtimal nazarıyla bakılabilir.¹⁴

1.1.3. Kars Yılları

Dedesi ile birlikte Namık Kemal'in bir sonraki durağı Kars'tır. Mart 1853'te Kars kaymakamlığına atanan Abdüllatif Paşa 1854 Temmuz sonlarına kadar burada görev yapmıştır. Dedesinin tayini Namık Kemal'in hiç hoşuna gitmemiştir. İstanbul'dan ve hocası Şakir Efendi'den ayrılmak istemeyen Kemal, istediği kitapları alması şartıyla dedesiyle birlikte Kars'a gitmeyi kabul eder. Hocası Şakir efendiyle hazırladığı kitap listesini verdiğinde dedesi çok şaşırır. Çünkü istediği kitapları Kars'a götürmek için 8-9 tane merkep gerekecektir.

İstanbul'dan Kars'a kadar uzun yolculuk esnasında vatani, dağları, ovaları, nehirleri, köyleri, halkı ile daha yakından görmüş, yoksul bırakılmış memleketinin acılarına daha yakından şahit olmuştur. Şükrü'ye göre vatan muhabbetinin

¹³ Mîr-i Mîran: Beylerbeyi.

¹⁴ Ömer Faruk Akün, s.162

Kemal'in kalbinde çok erken yaşta yer bulmasında bu seyahatin verdiği ilhamların çok tesiri vardır.¹⁵

İstanbul'dan Kars'a yapılan uzun yolculuğun ve Kars'ta yaşadıklarının Namık Kemal üzerinde önemli tesirleri olmuştur. Namık Kemal'in fikri uyanışı burada başlamış, milli hisleri filizlenmeye başlamış ve küçük şiir denemelerine teşebbüs etmiştir.

Namık Kemal, Kars'ta iken müderris Vaizzâde Mehmed Hamid Efendi'den tasavvuf ve edebiyat eğitimi almış, Nâbi ve Sümbülzâde Vehbi'nin divanlarını okumuştur. Mehmed Efendi'den aldığı dersler sonunda ilk şiir denemelerine başlamıştır.

Sadettin Nüzhet Ergün, Namık Kemal'le ilgili eserinde onun ilk manzum denemesinin şu beyit olduğunu kaydeder:

Gelip mektûb-ı mergûbun safâ bahşeyledi cânâ

***Sürûrundan serim tâcî erişti arş-ı Rahmân'a*¹⁶**

Namık Kemal edebiyat tasavvuf ve şiir dışında Karslı Veli Ağa isimli meşhur bir biniciden binicilik, cirit ve av dersleri alarak zihinsel becerilerinin yanında psikomotor becerilerini de geliştirmiştir.

Namık Kemal'in Kars'ta bulunduğu sırada başlayan Kırım Savaşı ile birlikte şehirde savaş heyecanı yaşanır. Cephelere giden coşkun asker kitleleri şehrin havasını kahramanlık ve coşku ile doldurur. Namık Kemal Kars'ın bu havasından çok etkilenmiştir. Kars'ta şahit olduğu ve bizzat eğitimini aldığı cirit oyunları ile bir genç kızın asker kıyafetine girerek, Kırım Savaşı'na katılan sevgilisinin ardından cepheye gidişi onun eserlerine de yansır.¹⁷

1.1.4. Sofya Yılları

1854 yılı ortalarında dedesi ikinci defa görevinden azledilince bütün aile ikinci defa İstanbul'a döner. Bir yıl sonra, Mayıs 1855'te Abdülatif Paşa bu defa

¹⁵ Kemalettin Şükrü, **Namık Kemal**, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1931, s.20

¹⁶ Sadettin Nüzhet Ergün, **Namık Kemal: Hayatı ve Şiiri**, İstanbul: Yenişark Kitaphanesi, 1930, s.34

¹⁷ İsa Kocakaplan, **Namık Kemal**, İstanbul: Timaş Yayınları, 1999, s.16

Sofya kaymakamlığına tayin edilince yine onunla birlikte Sofya'ya gider. Bu sırada on beş yaşlarındaki Namık Kemal'in asıl edebi ve fikri gelişmesi burada başlar. Sofya'nın gerek İstanbul'a yakınlığı, gerekse Kars'a göre daha hareketli bir muhit olması dolayısıyla Namık Kemal üzerinde oldukça önemli etkiler yapar. Burada bir yandan hususi olarak tutulan hocalardan Arapça, Farsça, Meâni, Âdâb ve Mantık dersleri alırken, diğer yandan daha önce Kars'ta birtakım denemeler yaptığı şiir becerisini geliştirir. Namık Kemal burada küçük denemeler yapan bir acemiden birbiri ardınca nazîreler, gazeller, Kerbela mersiyeleri yazan bir şaire dönüşmüştür.

Namık Kemal, Kars'ta başladığı uğraşlarını Sofya'da geliştirdiği, bilgilerine bilgi kattığı için Sofya hayatı Kars'ın bir devamı niteliğindedir. Ata binme ve av yapmak en sevdiği şeylerdir. Sofya'da meşhur olan saz şairleri, Kemal'in de ilgisini çekmiş, bir dönem saz şairlerinin devam ettikleri kahvehanelere gitmiştir. Fakat Dizdaroğlu'nun dediğine göre Namık Kemal'in edebî zevki saz şairleriyle kaynaşmasına mani olmuştur.¹⁸

Şair Binbaşı Eşref Bey(Paşa) misafir olarak Sofya'da Abdüllatif Paşa'nın yanına geldiğinde Namık Kemal'in birikmiş bir hayli şiiri olduğunu görmüştür. Bunun üzerine bir mahlasnâme oluşturup ona "Nâmık" mahlasını vermiş, bu mahlas zamanla göbek adı Mehmed'in yerini tutmuştur.

Sofya yıllarında Namık Kemal'in Ehl-i Beyt sevgisi içinde olduğu ve bunun tezahürü olarak Kerbela mersiyeleri yazdığı görülür. Akün, Kemal'in şiir defterinde muhtelif şairlerin âl-i âbâya dair manzumeleriyle Kerbelâ mersiyelerini toplaması, Vâridât'ını kopya ettiği, Sofya civarında yatan Halvetî şeyhi Bâlî Efendi hakkında bir kıta tanzim etmesi, aynı zamanda Mevlevî ilhamı ile birçok şiir yazması gibi hususları onun Sofya'da içinde bulunduğu tesirin derecesini ortaya koyması bakımından önemli görmektedir.¹⁹

Sadettin Nüzhet Ergün ise, Namık Kemal'in henüz genç yaşta "muhibb-i âl-i abâ" olmasını ve Kerbela faciasını anlatan mersiyeler yazmasını, Eşref Paşa'nın "müfrit bir alevî" olmasına bağlar.²⁰

¹⁸ Dizdaroğlu, s.6

¹⁹ Akün, s.363

²⁰ Ergun, s.38

Sekiz yaşındayken ilk aşkını yaşayan, sevgilisine bakarken düşüp bayılacak kadar aşırı duygulu olan Namık Kemal, 1856 yılında, daha on altı yaşında iken, Niş Kadısı Mustafa Ragıp Efendi'nin kızı Nesime Hanım'la Sofya'da evlenir. Bu evlilikten ikisi kız, biri erkek üç çocuğu olur: Feride, Ulviye, Ali Ekrem. Eşi hakkında kaynaklarda fazla bilgi yoktur.

Necip Fazıl, Namık Kemal'in zevcesini şöyle tasvir eder:

Namık Kemal'in hayatında ilk kadın, işte kendisi 16-17 yaşlarındayken, karısı sıfatıyla koynuna atılan bir genç kızdır. Bütün dünyada ve herhangi bir sanat ve fikir adamının hayatında hiçbir kadın, Namık Kemal'in karısı kadar silik ve belirsiz değildir. Bu kadının ismini olsun bilmiyoruz. Ebuzziya Tevfik'ten, Ali Ekrem'den, Süleyman Nazif'ten başlayarak bugüne kadar şair hakkında en küçük bir bilgi verilmiş olsun yoktur. Bu noktayı son derece dikkate değer bir tuhaflik olarak kaydetmeye mecburuz.²¹

1.1.5. Tekrar İstanbul'a Dönüşü

Namık Kemal evlendikten birkaç ay sonra Abdülatif Paşa son memuriyetinden de azledilmiştir. Hep beraber Sofya'dan İstanbul'a dönmüşlerdir. Dönüşlerinden bir müddet sonra Abdülatif Paşa'nın eşi, Kemal'in anneannesi Mahdume Hanım vefat eder.

Mahdume Hanım'ın vefatı, Namık Kemal'in hayatında ikinci aile acısıdır. Namık Kemal, kendisine öz annesinden daha fazla annelik etme imkânını bulan Mahdume Hanım'ın ölümünden şiddetle sarsılmış; çok sevdiği anneannesinin ardından aylarca ağlamıştır. Felaket bununla da kalmamış, Abdülatif Paşa da, işinden ve parasından olmuş, eşini kaybetmiş, eski bir memur sıfatıyla oturduğu evde bir müddet sonra ölmüştür.

Şimdiye kadar anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere Namık Kemal, birçok yönüyle dedesinin etkisinde kalmıştır. Ancak hayatında çok önemli bir yere sahip olan ve çok sevdiği bu kişiye bile körü körüne bağlanmamıştır. Hatalı gördüğü konularda uyarmaktan dedesi dâhil hiç kimseden çekinmemiştir. Şu örnek, onun bu konudaki tutumu hakkında aydınlatıcı niteliktedir: "Sofya'da halkın hükümet

²¹ Kısakürek, s.32

konağına girebilmesi “kapıaltı geliri” denilen bir vergiye bağlıydı. Aslında alınmaması gereken bu parayı herkes ödemeye alıştırmıştı. Abdülatif Paşa’nın sanki ortada haksız bir işlem yokmuş gibi aynı alışkanlığı sürdürmesi torununu çileden çıkarmış, dedesine bunun bir rüşvet olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmesine yol açmıştır. Dedesinin borçlu olarak ölmesine, bütün mallarının borçlarının ödenmesi için satılmasına sevindiğini, kendisine ondan miras olarak hiçbir şey kalmadığı için Allah’a şükrettiğini, “*Ben Latif Paşa’nın hırsızlığını gözümle görmüş kadar bilirim.*” dediğini, oğlu Ali Ekrem anlatır.”²²

Namık Kemal, Sofya’dan döndükten sonra zamanın büyük ulemasından tefsir, hadis, fıkıh, tasavvuf, Arap ve Acem Edebiyatı dersleri almıştır. Adı geçen şiir defterindeki Fehim-i Kadim, Sâbit, Nef’i, Bâki, Şeyh Galip, Keçizâde İzzet Molla, Râgıp, Nedîm, Fuzulî, Sermed, Kethüdâzâde Ârif divanlarına ait bit fiyat cetveli, okumak istediği bu şairleri haber verir. Bir şiirinde belirttiği gibi daha Sofya’da iken kendisini artık bir şair saymaya başlamış olan Namık Kemal’in gerçek manada şair kimliğini İstanbul’da kazandığı söylenebilir. İstanbul’da edebiyat çevresi olarak ilk defa, meslek hayatına başladığı Tercüme Odası’ndaki kalem arkadaşlarıyla ve onların çevreleriyle tanışmıştır.

1.1.6. Tercüme Odası’nda

Namık Kemal babasının evine taşındıktan bir müddet sonra Hâriciye Nezâreti Tercüme Odası’nda işe başlayarak çalışma hayatına atılır. Çeşitli araştırmacılar tarafından “Türkiye’nin Batı dünyasına açılan penceresi” kabul edilen Tercüme odası, bu sırada Osmanlı Devleti’ne yenilik getiren birçok aydının yetiştiği önemli bir devlet kurumu durumundadır. Bu arada bir yandan da Fransızca öğrenmeye başlayan Namık Kemal, burada daha sonra arkadaş olacağı Sâdullah Bey(Paşa), Ayetullah Bey, Kânipaşazâde Rifat Bey ve Recaizâde Celal Bey ile tanışır. Burada ona Fransızca derslerini, Tercüme Odası’nın kıdemli kâtiplerinden Mehmed Mansur Efendi vermektedir.

Tercüme Odasında beş yıl çalışan Namık Kemal, çeviri yaptığı Fransızca eserlerden dolayı Batı kültüründen etkilenmiştir. Onun 1862 yılında Şinasi ile tanıştıktan sonra büyük bir hızla yeni fikirleri benimsemesinde, buradaki havanın etkili olduğu söylenebilir. Namık Kemal, Fransızcasını Tercüme odasında çalıştığı

²² Fuat, s.16

sırada, Şinasi'yi tanımadan önce, tercüme yapabilecek kadar geliştirmiştir. Kendi adıyla ilk tercüme yazıları ise 1862'de sadece üç sayı çıkabilen Mir'at dergisinde yayınlanmıştır.²³

Namık Kemal, beş yıl kadar kaldığı Tercüme Odası'nda Fransızca öğrenmiş, Avrupa ile ilgili bilgiler edinmiş, siyasal tartışmalar dinlemiş, 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun okunmasıyla açılan Tanzimat döneminin özelliklerini kavrama yolunda önemli bir atılım yapmıştır. Tercüme Odası'nda öğrendiği şeyler, fikrî anlamda büyük bir değişikliğe neden olarak gözlerini Batı'ya çevirmesini sağlamıştır.

1860 yılında Namık Kemal'in hayatına önemli kişiler girer. Daha sonra kader birliği yapacağı Ziya Paşa bunların başında olmak üzere, devrin tanınmış şairlerinden Leskofçalı Galip ve Hersekli Arif Hikmet bunlardandır. Bu kişiler sayesinde Kemal, divan şiirinin son temsilcileri kabul edilen Encümen-i Şuarâ topluluğuna kabul edilir. Bundan sonra bir yıl kadar Hersekli Arif hikmet Bey'in Laleli'de Çukurçeşme'deki konağında yapılan toplantılara katılmıştır.²⁴

Sav, bu dönemde Kemal'in çok genç ve toy olduğunu, henüz kişiliğini bulamadığını belirtir. Divan şairleri gibi yazmaya özenmesini, Nefi'nin, Bâki'nin etkisinde olup, onlar gibi yazmaya çabalamasını da gençlik hevesi olarak yorumlar.²⁵

Namık Kemal'in bu dönemde henüz sanat alanında yenilikçi bir tavrı yoktur. Üstat olarak Leskofçalı Galip Bey'i tanımakta, onun çevresindeki şairlerle dostluk etmektedir. Genç yaşına rağmen Hersekli Arif Hikmet Bey'in evinde, klasik tarzda şiir yazan şairlerin oluşturduğu Encümen-i Şuara'da divan edebiyatının ünlüleri arasında Namık Kemal de vardır. Fuat, Namık Kemal'in de içinde bulunduğu bu topluluğu şu şekilde anlatır:

Çoğunluğu Arnavut, gene çoğunluğu Bektaşî olan bu şairler arasında Nakşibendîler ve Mevleviler de bulunuyordur. Aşağı yukarı hepsi birer tarikata bağlı, tasavvufa, rintliğe(aldırışsız), içkiye düşkün kimselerdir. Yalnız bu

²³ Abdullah Uçman, "Kısa Bir Ömrün Uzun Hikâyesi", Turan Karataş ve Orhan Kemal Tavukçu (Ed.), **Namık Kemal** içinde (12-36), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2011, s.17

²⁴ Uçman, s.18

²⁵ Ergun Sav, **Atatürk ve İki Türk Düşünürü: Namık Kemal-Ziya Gökalp**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2001, s.55

*tarikatçılığın, tasavvuf eğiliminin, tam anlamıyla, bir gevşeklik içinde benimsendiği, şairce bir serbest yaşam özlemine araç edildiği de bir gerçektir.*²⁶

Namık Kemal üzerinde tesirleri bulunan dedesinde ve aile dostu Eşref Bey’de Bektaşilik temayülleri olduğunu ve Namık Kemal’in şiir defterinde Kerbela mersiyeleri bulunduğunu söylemiştik. Bunlara rağmen Kısakürek’e göre ilk gençliğinde tasavvufa ve onun kaidelerine bağlı olan Namık Kemal’in hususi manada Alevilik ve Bektaşilikle hiçbir alakası olmamıştır.²⁷

Namık Kemal, bu dönemde divan edebiyatının çeşitli söyleyiş tarzlarında ustalaşmış, klasik edebiyat alanında yetkinliğini kanıtlamış bir şairdir. Ancak bütün bunlar Kemal’i tam anlamıyla tatmin etmemiş olacak ki Tanpınar onun yenilik arayışı içine girdiğini söyler. Sebebini ise şu şekilde açıklar:

*Memleketin ruh haleti çok değişmiş, yenilik arzuları hayata hâkim olmuş, gençlerin çoğunda ufkun öte tarafında sezilen bir âlemin hasreti başlamıştır. Yeniliğin birkaç sene içindeki kat’i zaferini hazırlayan bu ruh haletinden genç Namık Kemal’i istisna etmek nasıl kabil olur ki biraz sonra, teşekküllerini beraberce itmam eden ve her biri hareket noktalarından gelen bütün bir nesli onun yanı başında göreceğiz.*²⁸

Namık Kemal ve arkadaşlarının Batı şiirini tanıyıp yenilik arayışına girmeleri, ancak Şinasi’nin “Tercüme-i Manzume”si yayınlandıktan sonra gerçekleşmiştir.

Leskofçalı Galib’in 1861 yılında devlet hizmetiyle İstanbul’dan ayrılması ile Encümen-i Şuarâ topluluğu kısa bir süre içinde kendiliğinden dağılır. Topluluğun dağılışını takip eden günlerde, Namık Kemal 1862 yılı Ramazan ayında bir gün Sahaflar Çarşısı’nda dolaşırken tesadüfen Şinasi’nin Münâcât’ı ile karşılaşır ve manzumeyi okuduktan sonra gidip doğrudan doğruya Şinasi ile tanışır.

1.1.7. Şinasi ile Tanışması

Namık Kemal, hayatında bir dönüm noktası teşkil eden bu önemli hadiseyi *Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risale* adlı makalesinde şu satırlarla anlatır:

²⁶ Memet Fuat, s.17

²⁷ Necip Fazıl Kısakürek, s.39

²⁸ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Namık Kemal Antolojisi**, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitabevi, 1942, s.6

Hangi sene olduğu hatırımda değildir, fakat zannıma göre 78 sene-i hicriyyesinde olacak. Bir Ramazan günü kitap aramak için Sultan Beyazıt Camii avlusundaki sergilere gittim. Elime ta'lik yazı litograf basma ile bir kağıt parçası tutuşturdular, yirmi de para istediler. Parayı verdim, kağıdı aldım. Üstünde "ilahî" ünvanını gördüm; Derviş Yunus ilahisi zannettim, bununla beraber okumaya başladım. O ilahî ne idi? Bilir misin ne idi? Beni yazdığım yazının şimdiki derecesine îsal etmeye, milletin lisanını şimdiki hale getirmeye sebab-i müstakil olan -ilahî- bir ilahî idi. Sâde fikre ne kadar da yaklaşıyor. Mebâdîsi şudur:

Hak Teâlâ azâmet âleminin pâdişehi

Lâ-mekândır olamaz devletinin taht-gehi

(...) Nesren yazdığı şeyleri gördüğüm, hatta beğenmediğim Şinasi'nin ilâhî bir kelâm olduğunu o şiirinde anladım. Fakat fikrimi edebiyat arkadaşlarıma anlatamadım. Gittim, gazetesine muîn oldum.²⁹

Şinasi, alışkanlıklarıyla, düşünceleriyle, hareketleriyle, Namık Kemal'de büyük bir hayranlık uyandırmış, tesiri altına almıştır. Kemal onda adeta Avrupalılaştırmış bir Türk görmüştür. Osmanlı toplumundan apayrı bir Türk... Şinasi'nin hayatı gayet intizamlı ve gösterişsizdir. Aynı zamanda çalışkan ve dikkatlidir. Türk milletinin durumundan memnun olmayan Şinasi'nin Şark toplumlarının derbederliği karşısında daima huzursuzluk duyan bir ruh hali vardır. Bu sebeplerle Namık Kemal ona karşı bir yakınlık hissetmiş, onun davasına ortak olmak istemiştir.³⁰

İçinde yetiştirdiği dönemin önde gelen bir fikir ve aksiyon adamı olarak Namık Kemal'in asıl şahsiyeti, Tanzimat'tan sonraki yıllarda, Osmanlı Devleti'nde yeni bir edebiyat ve kültür hareketinin öncülüğünü yapan Şinasi ile tanıştığı bu tarihten sonra oluşmaya başlayacaktır. Şinasi, Namık Kemal için bir hoca ve yol gösterici olur. Daha sonra Namık Kemal'in kitaplarında ve makalelerinde görülecek bütün yeni fikirler Şinasi'nin etkilerinin sonuçlarıdır.

²⁹ Necmettin Halil Onan, **Namık Kemal'in Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risalesi**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1950, s.36

³⁰ Kaplan, s.44

Şinasi ile tanışması Namık Kemal'in hayatına yepyeni bir istikamet vermiştir. Kemal'deki değişim öncelikle yazım tarzında meydana gelmiştir. O zamana kadar yalnızca nazım türünde ve Tercüme Odası'nın resmi kitabet tarzında yazılar yazan Kemal, Şinasi'nin etkisiyle yeni bir nesir tarzına yönelmiştir. Şinasi ile tanışmadan hemen önce eski nesrin sanatlı söylemleriyle Barika-i Zafer'i yazmıştır. Akün'ün de dediği gibi: **"Şinasi onun düşüncesini siyasi ve içtimai meselelere yöneltmiş, şiirinin muhteva ve mevzuunu değiştirmiş, artık eski şiirin ve tasavvufi remizlerin mücerret dünyasında yaşayan bir insan olmaktan çıkarak cemiyet davalarının adamı olmuştur."**³¹

1.1.8. Gazeteciliğe Başlaması

Namık Kemal'in Şinasi'yle tanışması ona yeni bir çevre kazandırmış, onu yeni bir âleme sokmuştur. Girdiği bu yeni âlemin etkisiyle bir yandan Fransızca çalışmalarını hızlandırırken, bir yandan da Şinasi'nin meşhur Tasvir-i Efkâr gazetesine de bentler yazmaya başlamıştır.³² Onun Tasvir-i Efkâr gazetesindeki ilk yazısı 1862'de yayınlanmıştır. Namık Kemal, Encümen-i Şuarâ döneminde yazdığı şiirlerini daha sonra hicvedecek, eleştirecektir.³³

Uçman'a göre her türlü yeniliğe açık, devrin genç aydınları için bir tür mektep durumundaki gazetede Şinasi, onu bir yandan sosyal ve politik meselelerin adamı haline getirirken, bir yandan da şiirlerinin konusunu değiştirmiştir.³⁴

1865 yılında Şinasi siyasi bir sebeple ülkeyi terk edip Paris'e gitmiştir. Bu tarihten sonra Tasvir-i Efkâr'ı yayınlama işi Namık Kemal'e kalmıştır. Namık Kemal gazetede sosyal ve siyasal meseleler üzerine yazılar yazarak fikri mücadelesine başlamıştır. Eğitim, kadınların okutulması, edebiyat ve dil üzerine düşünceler, Tıp fakültesinde Fransızca olan eğitimin Türkçe yapılması gibi konuları, yazdığı makalelerde ele alır.³⁵

³¹ Akün, s.364

³² Kısakürek, s.51

³³ Mehmet Kaya Bilgegil, *Harâbât Karşısında Namık Kemal*, İstanbul: İrfan Yayınları, 1972, s.14

³⁴ Uçman, s.20

³⁵ Kocakaplan, s.19

Şinasi gazetesinin başında olduğu dönemde Namık Kemal'in gazetede faaliyetleri tercüme ve küçük fıkra gibi yazılarla sınırlı kalmıştır. Namık Kemal Şinasi'nin gidişinin ardından içtimai meseleler üzerine düşünce yazıları yazmaya başlasa da asıl hüviyetini veren yazılar, Şinasi'nin ayrılışının hemen ardından değil daha sonraları görülmeye başlamıştır. Gazetede kendi başına kaldığı süre içinde zaman zaman Cerîde-i Havadis ile münakaşa etmiş ve gerekli gördüğünde üzerinde durduğu kolera meselesinden başlayarak çok çeşitli meseleler üzerinde durmuştur. Maarif, , bazı sosyal müesseseler, şehir işleri ve maliyenin ıslahı gibi hususlar yazılarının bazı temel konuları olmuştur.³⁶

1864 yılında eğitim faaliyetlerine başlayan Cemiyet-i Tedrisiyye-i İslamiyye adlı eğitim kurumunda hocalık da yapan Namık Kemal, eğitim ve öğretimde sade ve duru Türkçenin kullanılması konusunda büyük uğraşlar vermiştir.³⁷ Özellikle gençlere milli heyecanlar aşılamak, birlik ve kardeşlik ruhu kazandırmak için birçok yazı yazmış çok dersler vermiştir. Genç yaşında herkesin tanıdığı çok popüler bir gazeteci olması gösterdiği gayretlerinin bir sonucudur.

Kısakürek, yazılarıyla büyük yankı uyandıran ve herkesin ilgisini çeken Namık Kemal'in popülaritesini şu ifadelerle dile getirir:

*Başta devlet reculleri olarak, herkes bu genç kalemdeki ateşli nefese o türlü gönül kaptırmıştır ki, Ali ve Fuat paşalar gibi ilk Tanzimat neslinin devlet büyükleri, Namık Kemal'i evlerine davet edip onu yakından görmek ve tanımak merakını yenememişlerdir. Artık Namık Kemal yazıları ve şahsiyle günün münevverler zümresinde gittikçe keskinleşen bir dikkat ve alakanın mihrakıdır.*³⁸

Tasvir-i Efkâr'da siyasi mesajlar içeren ilk yazısı Belçika Kralı Leopold'ün ölümüne dair haber şeklinde kaleme aldığı fıkradır. Bu yazısında hürriyet konusuyla birlikte, hükümet ve millet arasındaki ilişkiden bahseder, hükümdarın halka kendini nasıl sevdirebileceğini anlatır. "Avrupa" başlığı altında yazdığı dış politikaya dair yazılarıyla siyasi yazılar konusunda yaetkinliğini iyiden iyiye artıran Kemal, asıl siyasi tavrını "Memleketeyn" meselesi üzerinde kaleme aldığı makalelerde kendini göstermiştir. Bu yazılardan sonra gazete gittikçe siyasi bir

³⁶ Akün, s.364

³⁷ Lütfü Şehsuvaroğlu, **Namık Kemal**, Ankara: Alternatif Yayınları, 2003, s.23

³⁸ Kısakürek, s.54

hüviyet kazanmıştır. Hükümetle arasında gerginliğe sebep olan ilk yazısı ise, Tepebaşı gazinolarında söylenen Türk aleyhtarı Rumca şarkılara dair olmuştur. Bu yazısından dolayı hükümet tarafından tembihnâme gönderilmiştir. Namık Kemal, tembihnemeye cevaben yazdığı teessüflerini bildiren yazılarıyla baskılara karşı direneceği mesajını vermiş, yılmaz karakterini ortaya koymuştur.³⁹

Ali Ekrem, Namık Kemal'in hürriyet yolunda birçok zorluğa göğüs gerdiğini söyler. Karşılaştığı engel ne kadar caydırıcı nitelikte olursa olsun Namık Kemal'i yıldırmaz. **"O, her geçen dakika artan bir istekle hürriyet yolunda ilerler, bu yolda canını dahi vermeye hazırdır."**⁴⁰

1.1.9. Yeni Osmanlılar'a Katılması

Edebiyatta yetkinliğini kanıtlamış, yazdığı sosyal ve siyasi gazete makaleleriyle ün yapmış olan Namık Kemal bunlarla yetinmeyerek farklı bir mecrada daha mücadeleye girmiştir. Bu mücadelenin adı 1865 yılı Haziran ayında Namık Kemal'in de katıldığı, Osmanlı Devleti'ne Avrupa'da olduğu gibi parlamento esasına dayalı meşrutî bir rejim getirmek isteyenlerin oluşturduğu İttifak-ı Hamiyyet⁴¹ adlı gizli bir cemiyettir. Bu cemiyet içinde Sağır Ahmed Beyzâde Mehmed Bey, Menâpirzâde Nuri Bey, Kayazâde Reşad Bey ve Ziya Paşa gibi, yaşları 20-22 arasında olan ve çoğu devrin tanınmış ailelerine mensup gençler de bulunmaktadır.⁴²Namık Kemal, bu gizli örgütün İstanbul'daki ilk kuruluş toplantısına katıldığında 25 yaşında bir gençtir.⁴³

Namık Kemal'deki vatan sevgisi ve içine sığmayan hürriyet düşüncesi, kısa süre içinde onu cemiyetin en aktif üyesi haline getirmiştir. Cemiyet, o zamanlar veliaht olan Murat Efendi'yi meşruti yönetim konusunda yetiştirerek bu yönetim şeklini ona benimsetmek istemektedir. Bunun yolunun ise onu bu konuda

³⁹ Akün, s.365

⁴⁰ Fevziye Zehra Öçalan, "Seminer Çalışması", **Ali Ekrem Bolayır'ın Gözüyle Babası Namık Kemal**, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, 1986, s.94

⁴¹ İttifak-ı Hamiyyet: Abdülaziz yönetimine karşı 1865'te başarısız bir darbe girişiminde bulunan, siyasal bir gizli örgüttür.

⁴² Uçman, s.22

⁴³ Şükran Karakul, **Namık Kemal**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1977, s.8

eğitecek bir hoca tayin edilmesi olduğu kararlaştırıldıktan sonra, uzun müzakereler neticesinde bu muallimin Namık Kemal olmasına karar verilmiştir.⁴⁴

İttifak-ı Hamiyyet cemiyeti bir süre sonra Yeni Osmanlılar Cemiyeti adını almıştır. Namık Kemal'in yönetimi altındaki Tasvîr-i Efkâr matbaası ise, adı geçen cemiyetin gayesine sempati duyan yeni fikirlere sahip gençlerin bir tür buluşma ve toplantı yeri durumuna gelmiştir. Hızla büyüyen ve yüksek rütbeli devlet adamları da dahil olmak üzere devrin birçok aydınını bünyesinde bulunduran cemiyet, kuruluşundan itibaren faaliyetlerini gizliden gizliye yürütmekte olup devletin ıslahı hakkında hazırlanan bir raporu padişaha sunmak üzere uygun bir zaman beklemektedir. Bu arada veliaht Murad Efendi(V. Murad) ile Şehzâde Abdülhamid(II. Abdulhamid) de cemiyet mensuplarıyla temas halindedir.⁴⁵

Bu arada meşruti rejim taraftarı medya organları da faaliyetlerini aktif bir şekilde yerine getirmektedir. Bunların bazıları siyasi olaylar karşısında ortak bir tutum göstermektedir. Namık Kemal'in yazdığı Tasvir-i Efkâr ve Ali Suâvi ile Ziya Paşa'nın yazdıkları Muhbir gazetesi birbirini destekleyici, siyasi olaylar karşısında benzer reaksiyon gösteren gazetelerdendir. Muhbir, yazıları arasına hürriyet ve idare tarzına ait meselelerle ilgili sözler, ima ve dokundurmalarla Tasvîr-i Efkâr'dan daha ileridir. Muhbir'in Mısır Valisi Hidiv İsmail Paşa'nın devletten yeni özel bir unvanla bazı imtiyazlar isteyeceğine dair bir haber neşretmesi ve Tasvîr-i Efkâr'ın haberi aynen sayfalarına geçirmesi Bâbîâli'yi büyük bir kızgınlığa sevk etmiştir. Bu yayını üzerine Muhbir bir ay kapatılır. Namık Kemal'i seven ve onun iyiliğini isteyen Sadrazam Ali Paşa, başına bir kötülüğün gelmemesi için Tasvîr-i Efkâr'dan ayrılmasını istemiştir. Tam bu sırada Tasvîr-i Efkâr'da, Muhbir sahibinin gazetesinin kapatılmasına itiraz eden yazısı ile birlikte aynı nüshada Namık Kemal'in Girit hadiseleri dolayısıyla kaleme aldığı "Şark Meselesi" adlı makalesi çıkar. Hükümetin siyasetini eleştirdiği ve halkı yönetime karşı kıskırttığı için devlet adamlarını hiddetlendiren bu sayının yayımlanmasından dört gün sonra neşriyatı sıkı bir denetim altına alan "Kararname-i Âlî" isimli meşhur tebliğ yayımlanmıştır. Hükümetin hiddeti bununla da dinmez ve izledikleri siyaseti devamlı eleştiren gazetecileri de İstanbul'dan uzaklaştırırlar. Ali Suâvi tutuklanarak Kastamonu'ya sürülür. Namık Kemal ise Tasvîr-i Efkâr'ın 465.

⁴⁴ Şükrü, s.42

⁴⁵ Uçman, s.23

nüşhasından itibaren gazetecilikten men edilir. İstanbul'dan uzaklaştırılmak maksadıyla iki hafta sonra rütbesi rütbe-i sâniye sınıfından sınıf-ı evvel mütemâyize yükselterek Erzurum'a vali yardımcısı olarak atanır.⁴⁶ Namık Kemal'in Tasvîr-i Efkâr gazetesinde geçirdiği süreyi İnuğur gazetecilikteki çıraklık dönemi olarak ifade etmektedir.⁴⁷ Tasvîr-i Efkâr gazetesini Şinâsi'den devralan Namık Kemal, Mayıs 1867'de Avrupa'ya giderken bu yayın organını Recâizâde Mahmut Ekrem'e bırakır.⁴⁸

O dönemde Namık Kemal gibi Yeni Osmanlılar'ın diğer mensupları da yazılarında hükümete yönelik eleştirilerde bulunmaktadır. Kararnâme-i Âlî'nin tebliğ edilmesi ve bazı aydınların tutuklanıp sürgün edilmesi, hür düşünceden vazgeçmek istemeyen diğer aydınları endişelendirmiştir. Sürgüne gönderilmek istenen birçok Yeni Osmanlı mensubu, Avrupa'ya kaçarak kendi vatanlarında neşredemedikleri görüşlerini Avrupa'da çıkardıkları gazetelerde yazmışlardır.⁴⁹

1.1.10. Avrupa Yılları

Namık Kemal çeşitli şeyleri bahane göstererek Erzurum'a gidişini geciktirmiştir. Bir süre sonra Fransa'da yayın yapan Coirrier d'Orient gazetesi Ziya Paşa ile kendisini Yeni Osmanlılar adına neşriyatta bulunmak üzere Paris'e davet etmiştir. Gazete adına onları davet eden Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'dır. Bu teklifi kabul eden Ziya Paşa ve Namık Kemal, bu gazetenin patronu ve başmuharriri Giampetri'nin aracılığıyla Avrupa'ya kaçarlar. Ali Suâvi'nin de Kastamonu'dan kaçması sağlanır. Mesina'da birleşip Mayıs 1867'de Paris'e ulaşmışlardır.

Bu kaçışla birlikte Namık Kemal, müştakı olduğu diyara macera hissini de tatmin etmek suretiyle atılmış bulunmaktadır. Bu gençler Avrupa'da neşriyat ve faaliyetlerine devam etmişlerdir. Ali Suâvi Paris'te Muhbir gazetesini tekrar çıkarmıştır. Ancak daha sonra Yeni Osmanlılarla arası biraz açıldığı için bu gazete

⁴⁶ Akün, s.365

⁴⁷ Mehmet Nuri İnuğur, **Türk Basınında İz Bırakanlar**, İstanbul: Der Yayınevi, 1999, s.39

⁴⁸ Mutafa Üstünova, **Namık Kemal'in Özel Mektuplarında Edebi Konular**, Bursa: Gaye Kitabevi, 2005, s.109

⁴⁹ Şule Yüksel Öztürk, "Tasvîr-i Efkâr'dan İbret'e Gazeteci Namık Kemal", **Doğumunun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu**, Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Yayınları, 20-22 Aralık 2010, s.812

Yeni Osmanlılar'ın sesi soluğu olmamış, Suâvi'nin şahsi gazetesi olarak kalmıştır.⁵⁰

Mustafa Fazıl Paşa'nın Paris'teki sarayında toplanan Yeni Osmanlılar, burada çok kısa süre içinde Fransa'nın önemli siyasi adamlarıyla, yazarlarla, çeşitli ülkelerden kaçıp gelmiş devrimcilerle, hatta Marxçı toplumsalcılarla(sosyalistlerle) tanışırlar. Konak, çeşitli ideolojilerin buluştuğu ilerici bir kültür merkezi gibidir. Bu toplantılar onlara yepyeni bir dünyanın kapılarını açtıysa da, ne ulusçu devrimcilere, ne de Marxçılara, Osmanlı ülkesinin sorunlarını çözümleme açısından fazla bir yakınlık duymamışlardır.

Namık Kemal ve arkadaşlarının Fransa'ya gelişlerinin üzerinden bir ay kadar bir zaman geçmiştir ki, Abdülaziz'in III. Napoleon'un davetlisi olarak Paris Sergisi'ni görmek amacıyla, 25 Haziran 1867'de İstanbul'dan yola çıktığını öğrenirler. Paris'te kalmalarının doğru olup olmayacağı konusunda bir karara varma çabası içindeyken Fransa İçişleri Bakanlığı Sultan Abdülaziz'in gelişini dolayısıyla Paris'ten ayrılmaları isteğinde bulunur. Bu istek üzerine topluluktakilerin bir kısmı farklı ülkelere giderken Namık Kemal ve Ziya Paşa Londra'ya geçmişlerdir.

İlk sayısı 28 Haziran 1868'de Londra'da çıkan Hürriyet gazetesi, Namık Kemal'in Avrupa'da en fazla aktif ve etkili olduğu yayın organı olmuştur. 4. sayısına kadar yöneticiliğini Reşat Bey'in yaptığı gazete, 5. sayısından 63. sayısına kadar Namık Kemal'in yönetimi altında kalmıştır.⁵¹Öztürk'e göre **"Bu Gazete Yeni Osmanlıların çıkardığı en önemli gazete, yurtdışında yayınlanan gazetelerin içinde en etkili olanıdır."**⁵²

Hürriyet'te kendi imzasıyla yayımlanan yazıların konusu genellikle memleketin idari ve sosyal meselelerindeki aksaklıklar ve bunlara karşı alınması gereken tedbirler üzerine olmuştur.

Namık Kemal'in edebi ve fikri gelişmesi Avrupa'da iken daha ileri seviyeler ulaşmıştır. Sık sık tiyatroya gitmiş, hukuk ve sosyolojiyle meşgul olmuş, Avrupa edebiyatını ve belli başlı eserlerini incelemiştir. Avrupa dönüşünde medeniyet ve

⁵⁰ Tanpınar, s.8

⁵¹ Şehsuvaroğlu, s.23-24

⁵² Öztürk, s.813

ilerleme konularını somut örneklerle ele almıştır. Çünkü bu değerlerin örneklerini Avrupa'da görmüş bulunuyordu. Namık Kemal piyes ve roman yazmaya da Türkiye'ye dönüşünde başlamıştır.

1.1.11. Yurda Dönüşü

1870 yılı yazında Avrupa karışır. Alman-Fransız savaşı başlamıştır. Savaşın ilanı ile birlikte Paris'in adeta altı üstüne gelmiş, tarihi şehrin o kendine özgü mutlu hayatı kaosa dönüşmüştür. Yabancılar için de zor günler kendini göstermeye başlamıştır.

Namık Kemal eylül ayında önce Brüksel'e, oradan Viyana'ya gitmiştir. Bu arada Babiâli siyasi suçlular için af ilan etmiş, sürgünlerin ülkelerine dönmelerine izin vermiştir. Bunun üzerine Namık Kemal 25 Kasım 1870'te tekrar İstanbul'a gelmiştir. Yenileri başlayıncaya kadar bir sürgün hayatı bitmiştir.

Kemal, Avrupa'dan döndükten sonra bir müddet herhangi bir memuriyete tayin edilmez. İstanbul'a gelmek üzere bulunduğu günlerde, ilk sayısı 12 Kasım 1870'de çıkan, ülkemizde yayımlanan ilk mizah dergisi Diyojen'de bilhassa siyasi ve içtimai mevzularda tenkidî mahiyette musahabeler(konuşmalar) yazmaya başlar.⁵³Ancak bir mizah dergisi Namık Kemal gibi coşkun bir muharriri teskin edecek mahiyette değildir. Onun coşkusu ancak içini gazete sayfalarına dökkebildiğinde sükun bulacaktır.

Yeni Osmanlılar cemiyetinin kurucularından Mehmed Bey'in amcası Mahmud Nedim Paşa'nın sadrazam olmasından sonra ilan edilen genel af üzerine Avrupa'dan dönen cemiyet mensubu diğer arkadaşlarından Nuri Bey, Reşad Bey ve Ebuzziya Tevfik'le birlikte *İstikbal* adıyla bir gazete çıkarma teşebbüsünde bulunur. Ancak gereken izin alınamaz. İzin alınamaması Namık Kemal ve arkadaşlarını yıldırmaz, başka çareler aramaya koyulurlar ve bulurlar.

O zamanlarda Aleksan Sarrafyan adında bir Ermeni'nin önce Kevkeb-i Şarkî ismiyle çıkarıp sonra adını İbret'e çevirdiği bir gazeteyi kiralama fikri Namık Kemal ve arkadaşlarına cazip görünür. Namık Kemal ve arkadaşları ayda on beş

⁵³ Fevziye Abdullah Tansel, **Namık Kemal'in Hususi Mektupları I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1967, s.XXXVII

liradan, iki yıllığına bu gazeteyi kiralamışlardır. Dört kişi, 1872 yılı Haziran ayının ilk perşembesi, İbret'i çıkarmaya başlamışlardır.⁵⁴

Namık Kemal'in başmuharriri olduğu gazete, birkaç ay içinde milli meselelere sahip çıkan bir fikir gazetesi hüviyetini kazanmıştır. Gazetenin bu hale gelmesinde Namık Kemal'in bazen birkaç sayfa tutan başmakaleleri etkili olmuştur. Gazetenin yayın hayatına girmesinden bir ay kadar sonra, Mithat Paşa'nın Bağdat valiliğinden istifası üzerine çıkan dedikodular hakkında Namık Kemal bir makale yazmıştır. "Garaz Marazdır" adlı bu makale gazetenin kapatılmasına yetecek kadar hükümeti hiddetlendirir. Gazete, dört ay süreyle kapatılmış, bir süre sonra da Namık Kemal, mutasarrıf olarak Gelibolu'ya tayin edilmiştir.⁵⁵

Namık Kemal'in Gelibolu'ya gönderilmesinin asıl amacı onu neşriyat hayatından uzak tutmaktır. Ancak Kemal burada da boş durmamış, İbret gazetesine B.M.(Başmuharrir) ve Hadika'ya da N.K.(Namık Kemal) imzalarıyla makaleler göndermiştir. Gelibolu'da henüz bir yılını doldurmadan bir boğaz muhafızı ile aralarında çıkan anlaşmazlığı bahane göstererek istifa etmiştir. Buradan tekrar İstanbul'a dönüp İbret'in başına geçmiştir.⁵⁶

Namık Kemal İstanbul'a döner dönmez öncekinden daha şiddetli bir mücadeleye başlar ve hükümetin basın üzerine getirdiği yasakları şiddetle eleştiren yazılar yayımlar. Bu eleştiriler üzerine gazete 100. sayısında tekrar kapatılır. Bu durum karşısında daha Gelibolu'dan ayrılmadan yazmaya başladığı *Vatan yahut Silistire*'yi tamamlar ve *İbret*'in çıkmasına izin verildiği gün Güllü Agop Tiyatrosu'na teslim eder.

1 Nisan 1873 tarihinde *Vatan yahut Silistire* oynamaya başlar. Milli hisleri tahrik eden piyes, halk üzerinde büyük bir tesir yaratır. Heyecana kapılan halk Namık Kemal'i sahneye çağırır. Tiyatroda olmadığı anlaşıncı *İbret* gazetesine giderler ve "Var olsun Kemal-i Millet" başlığı altında bir teşekkür mektubu bırakırlar. Bu mektup *İbret* gazetesinde basılır. Ertesi günkü yazısında da piyesin oynanışına ait bir yazı çıkar. Bu olaylar hükümeti endişeye sokar ve Namık

⁵⁴ Ebuzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973, s.413

⁵⁵ Abdullah Uçman, "Namık Kemal Üzerine Bir Biyografi Denemesi", **Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal** içinde (219-228), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1988, s.222

⁵⁶ Şükrü, s.46

Kemal'i tekrar İstanbul'dan uzaklaştırma düşüncesi doğurur. 5 Nisan 1873'de 132. sayısı çıkar çıkmaz *İbret* gazetesi son defa olarak kapanır. 6 Nisan günü de Namık Kemal, Ebuzziya Tevfik, Bereketzade İsmail Hakkı, Hacı Nuri, ve Ahmet Mithat tutuklanır. Namık Kemal de Magosa'ya sürülürken bir kısmı da Rodos ve Akka'ya gönderilir. Dizdaroğlu'na göre bu sürgüne, yukarıdaki olayların yanı sıra Namık Kemal ve arkadaşlarının bir kısım politik faaliyetleri de sebep olmuştur.⁵⁷

1.1.12. Magosa Yılları

10 Nisan 1873 tarihinde Sultan Abdülaziz'in fermanıyla Kıbrıs adasındaki Magosa şehrine gönderilen Namık Kemal, burada otuz sekiz ay kalmıştır. Buranın havasının rutubetli olması ve sıtma hastalığının yaygın olması nedeniyle, bu sürgünü Oğlu Ali Ekrem (Bolayır) ile Süleyman Nazif gibi kimseler bir zulüm olarak değerlendirirler. Namık Kemal'in de *Mes Prisons Muahezenâmesi*"nde anlattığı Magosa'daki ilk intibalarının pek iyi olmadığı anlaşılmaktadır.⁵⁸

Namık Kemal, Magosa'ya oldukça hüznü bir giriş yapar. Çünkü şehir merkezine girerken yanında birkaç jandarma ile topçu askeri ve bir de yüzbaşı vardır. Büyük suçlar işlemiş bir mücrim gibi şehre giriş yapmak Namık Kemal'e çok ağır gelmiştir.⁵⁹

Namık Kemal, Magosa'ya bir mücrim gibi giriş yapsa da kısa süre içinde öyle olmadığını, aksine büyük bir aydın olduğunu kanıtlayarak etrafında şehrin ileri gelen düşünürlerinden bir hale oluşturmuştur. O artık bir suçlu değil insanlara ışık saçı bir rehberdir. Namık Kemal'in bu tesiri Magosa'yla ya da Kıbrıs'la sınırlı kalmamış İstanbul'a kadar ulaşmıştır. İstanbul'daki genç edebiyatçılarla irtibat kurarak edebi hareketleri değerlendirir, eleştirir, mektup yoluyla İstanbul edebiyatına yön verir. Akün'ün deyişiyle **"İstanbul edebiyatını Kıbrıs'taki o basit odasından, hücrelerinden bir başkomutan gibi idare eder."**⁶⁰

Magosa Sürgünü, Namık Kemal'in hayatındaki faal gazetecilik devrini bitiren ancak edebi hayatının en verimli devresi başlatan bir dönemdir.

⁵⁷ Dizdaroğlu, s.10

⁵⁸ Mustafa Canelli, **Namık Kemal**, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1985, s.32

⁵⁹ Ömer Faruk Akün, "Kıbrıs Basamağında Namık Kemal", **Namık Kemal Sempozyumu Bildirileri**, Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 27-28 Nisan 1998, s.13

⁶⁰ Ömer Faruk Akün, *Kıbrıs Basamağında Namık Kemal*, s.14

İstanbul'da oynanan Vatan Yahut Silistre ile Midilli'de biten sonuncu piyesi haricindeki diğer bütün tiyatro eserlerini burada kaleme almıştır. *İntibah* adlı ilk romanını, meşhur edebi tenkitlerini burada meydana getirmiştir. *Magosa'ya* gelir gelmez *Akif Bey'i* yazmaya başlamış, İstanbul'da iken müsveddelerini hazırladığı *Gülrihal* burada bitirmiştir. Bunların yanında *Zavallı Çocuk* ve *Kara Belayı* kaleme almış, *Celaiddin Harzemşah'ı* yazmaya başlamıştır. Bunlarla birlikte onun *Magosa'da* yazdığı eserler şunlardır: *Kaniye*, *Silistire Muhasarası*, *Nevruz Bey'in Tercüme-i Hâli*, *Rüya*, *İntibah*, *Tâkîb-i Harâbât*, *İrfan Paşa'ya Mektup*, *Mes Prisons Muâhezesi*, *Bahar-ı Dâniş* tercüme ve mukaddimesiyle *İntibah* mukaddimesi, ve *Târîh-i Askerî*.⁶¹

Namık Kemal edebi anlamda çok verimli bir dönem geçirse de *Magosa'da* kalmaktan memnun değildir ve git gide de rahatsızlığı artmaktadır. İstanbul'daki tanıdıklarına mektuplar göndererek kendisinin ve arkadaşlarının içinde bulunduğu kötü durumdan yakınır. Hem maddi hem de manevi anlamda gittikçe kötüleştiklerini, morallerinin her geçen gün azaldığını, özellikle son bir yıldır yakalandığı sıtma hastalığı yüzünden çok çektiğini bildirir. Neticede kendisinin ve arkadaşlarının buradan alınarak taşrada bir memuriyetle görevlendirilmelerini istese ancak istediği sonucu bir türlü elde edemez.⁶²

Namık Kemal *Magosa'dan* ancak Sultan Abdülaziz'in askeri bir darbeyle tahttan indirilmesiyle kurtulmuştur. 30 Mayıs 1876'da Serasker Hüseyin Avni Paşa, Bahriye Nazırı Kayserili Ahmet Paşa ve Askerî Mektepler Nazırı Süleyman Paşa'nın ön ayak olmasıyla hazırlanan bir baskın sonucu Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmiştir. Onun yerine meşrutiyet vaadinde bulunan V.Murad geçirilmiştir(1876). Darbeden kısa bir süre sonra, diğer siyasi sürgünlerle beraber Namık Kemal de affedilmiştir. Timur'un anlattığına göre Namık Kemal, 19 Haziran 1876'da kendisini karşılamaya gelen büyük bir kalabalığın tezahüratı arasında İstanbul'a geri dönmüştür.⁶³

Kısakürek'e göre Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, başta Mithat Paşa olmak üzere hürriyetçi ve meşrutiyetçi zümrenin hedefi olduğu için, o zümrenin fikir ve

⁶¹ Ömer Faruk Akün, *Namık Kemal*, s.369

⁶² Önder Göçgün, "Husûsî Mektuplarına Göre Namık Kemal ve *Magosa*", *Namık Kemal Sempozyumu Bildirileri*, Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 27-28 Nisan 1998, s. 114

⁶³ Taner Timur, "Namık Kemal'in *Magosa* Sürgünü ve Uluslararası Politika", *Tarih ve Toplum*, cilt 2 Sayı 31, (Temmuz 1986), s.15

heyecan gençliğini temsil eden Namık Kemal'i hadiseyle, maddede uzak, fakat manada yakından alakalı kabul etmek gerekir.⁶⁴

93 gün süren V.Murad'ın saltanatında Namık Kemal'e herhangi bir resmi görev verilmez. Aralarında Namık Kemal'in de bulunduğu birçok insanın meşruti rejim meselesinde kendisine büyük ümitler bağladığı Sultan V. Murad'ın kısa zamanda akli dengesinin bozulmuş, devleti idare edemeyecek durumda olduğu söylentisi ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine tahta çıkışından üç ay kadar sonra şeyhülislâmın fetvasıyla tahttan indirilir. Onun yerine, yine meşrutiyeti ve Kanun-ı Esâsî'yi ilân edeceğine söz veren II. Abdülhamid tahta çıkarılır.

II. Abdülhamid ile Namık Kemal'in ilişkisi başlangıçta çok iyi gelişmiştir. Sultan, tahta geçişinden bir süre sonra, önce Namık Kemal'in rütbesini "ülâ" rütbesine yükselterek onu Ziya Paşa ile beraber Şûrâ-yı Devlet âzâsı tayin eder. Daha sonra da Kanun-ı Esâsî'yi⁶⁵ hazırlamak üzere kurulan komisyona üye seçer. Ayrıca Kanun-ı Esâsî metnini yazmakla görevli komisyona da dâhil ettirir.

1.1.13. Midilli, Rodos, Sakız Yılları

Meclis-i Umûmî Âzâlığı'na getirilen Kemal, Kanun-ı Esasî'nin hazırlanması için 2 Kasım 1876'da Şûrâ-yı Devlet dairesinde yapılan toplantıda kanunun bazı hükümlerine karşı koymuştur. Bunun yanında Mithat Paşa ile de anlaşamadığından "âsâyîşi ihlal eden bazı halde bulunduğu" gerekçesiyle önce sorgulanmış, daha sonra mahkeme edilmek üzere Bâb-ı Zabtiye'de tutuklanmıştır. Tutukluluk hali beş ay sürdükten sonra Akdeniz adalarından birinde oturmak şartı ile tahliye edilmiştir. 18 Temmuz 1877'de de oğlu Ali Ekrem'in eğitimi için kendisinin tercih ettiği Midilli'de ikamete memur olarak İstanbul'dan ayrılmıştır.⁶⁶

Kemal, Midilli'de bir yandan Meclis-i Mebusân'ın faaliyetlerini yakından takip etmeye çalışmış, bir yandan bazı mebuslarla fikir alışverişinde bulunmuş, bir taraftan da bütün şiddetiyle devam eden 93 Harbi'nin verdiği mutsuzluk ve üzüntüyle "Vâveylâ", "Vatan Mersiyesi", "Murabbâ" ve "Bir Muhacir Kızının

⁶⁴ Necip Fazıl Kısakürek, s.87

⁶⁵ Kanun-ı Esasi: Osmanlı Devleti'nde mutlak monarşiden anayasalı monarşiye geçişi belirleyen ve meşrutiyet rejiminin temellerini atan anayasadır.

⁶⁶ Mustafa Can, **Namık Kemal Bibliyografyası**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, s.14

İstimdâdı" gibi şiirler yazmıştır. Başlangıçta, gözetim altında tutulan Namık Kemal, İstanbul'da çıkan affedileceği yönündeki bazı söylentilerin üzerine, gelişinden yaklaşık bir buçuk yıl kadar sonra, yine padişah II. Abdülhamid'in fermanıyla adaya mutasarrıf tayin edilmiştir.

Namık Kemal padişah II. Abdülhamid'le ilişkisini tekrar geliştirmiş, onun desteğini alarak adalarda önemli icraatlarda bulunmuştur. Adalarda, devlet ve adalardaki milli varlık açısından düşündüğü tehlikeleri, bu konularda yapılması gerekenleri, raporlar sunarak Babiâli'ye ve adalardaki yerel yönetimlere bildirmeye çalışmıştır. Görev yaptığı adaların çeşitli yerlerinde okullar açmak, büyük çoğunluğu camisiz olan köylere camiler yaptırmak suretiyle halka büyük hizmetler sunmuştur. Ancak halkın büyük çoğunluğunu oluşturan Rumlar, milliyetçi tavırlarıyla öne çıkan Namık Kemal'i bir takım hile ve sudan sebeplerle şikâyet etmişlerdir. Bunun üzerine Cezâir-i Bahr-i Sefit valisi Arap Hakkı Paşa kendisine bağlı Midilli mutasarrıfının Rodos mutasarrıflığıyla değiştirilmesini Babiâli'den istemiş ve isteği kabul edilerek Namık Kemal Rodos adasına tayin edilmiştir.

Rodos iklimi açısından tam bir cennettir. Yazın kavurucu sıcak, kışın dondurucu soğuk görmeyen adaya ılıman iklim hâkimdir. Buradaki rutubetsiz ılıman hava Namık Kemal'e çok iyi gelmiş ve Midilli'de yakalandığı zatürreden tamamen kurtulmuştur. Beden sağlığının yerine gelmesiyle ruh sağlığına da kısa sürede kavuşarak tekrar faaliyete geçme ve eser yazma iştiağıyla dolmuştur. Rodos'ta üç caminin inşasına ön ayak olduğu için II. Abdülhamid kendisine imtiyaz madalyası vermiştir.

Kısa süren Rodos'taki yaşamında Namık Kemal'in en önemli faaliyetlerinden biri Osmanlı Tarihi üzerine yazdığı eseridir. Daha önce askeri tarih olarak yaptığı hazırlığı genişleterek büyük bir tarih haline getirme düşüncesi, bu yılların başlıca amacı haline gelmiştir. Fakat 12 cilt olarak tamamlamayı düşündüğü bu eseri tamamlamadan vefat edecektir.

Yazdığı esere dair dostlarına, içinde "Nemelâzım ben şimdi tarihimle meşgulüm. İyi çalışıyorum." "Bu kitap meydana çıkarsa Devlet-i Âliyye'nin elde doğru bir tarihi bulunacak. Günde sekiz saat çalışıyor, tatil günleri dışında her gün hükümete gidiyorum." "Tarih deyip geçme. Vallahi gece rüyama giriyor.

Şimdi Fatih'i bitirmek üzereyim. Osmanlı tarihini yeniden meydana çıkarıyorum." gibi cümleler bulunan mektuplar yazıyor, eser geliştikçe iştiyakı ve eserin var olmasına dair kafasında oluşan fikirler bir kat daha artıyordu.⁶⁷

Osmanlı ordusundan genç bir teğmenin yabancı konsoloslardan birinin evine yaptığı tecavüz hadisesiyle Namık Kemal'in görev yeri bir defa daha değişmiştir. Olayın siyasi bir hadise haline gelip devletin zor durumda kalması istenmediğinden, vilayet merkezi Sakız'dan Rodos'a alınmış ve Namık Kemal de Sakız mutasarrıfı tayin edilmiştir. Rodos'tayken tamamen iyileşen Namık Kemal'in sağlığı Sakız'da yeniden bozulmuştur. Buna rağmen Osmanlı Tarihi çalışmalarını devam ettirmiş ve bir süre sonra kitabın ilk cildini bastırmıştır.

1.1.14. Vefatı

Çok önem verdiği tarih çalışmasının bir jurnalle Babıâli'ye iletilerek basımının durdurulması ve de basılmış eserlerin toplatılması Namık Kemal'in sonu olmuştur. Zaten ağır bir hastalıkla cebelleşen Namık Kemal bu hadise sonucunda ruhen de çökmüş, bir daha kendini toparlayamamıştır. Padişaha yaptığı müracaatların cevapsız kalmasının verdiği karamsarlıkla zatürreden 2 Aralık 1888 tarihinde vefat etmiştir.

Önce Sakız'da bir cami mezarlığın defnedilen naaşı sonra Ebuzziya Tevfik'in, Namık Kemal'in vefat ettiğinde Gelibolu fatihi Süleyman Paşa'nın türbesinin yanına defnedilme isteğini padişaha bildirmesiyle üç gün sonra Gelibolu'ya nakledilmiş ve Süleyman Paşa'nın türbesi haziresine defnedilmiştir.

1.2. ESERLERİ

Tanzimat dönemi edebiyatçıları içinde en fazla çeşitte eseri olan edebiyatçı Namık Kemal'dir. Şiirden romana, eleştiriden tarihe, gazete makalesinden mizaha ve tiyatro eserlerine kadar ne kadar edebi tür varsa hemen hepsinden Namık Kemal'in bir eserini bulmak mümkündür. Şair kimliğiyle ön plana çıkan Kemal'in öncelikle şiirlerini inceliyoruz.

⁶⁷ Karadul, s.21

1.2.1. Şiirleri

Namık Kemal yazı dünyasına şiirle girmiş, şair olarak şöhret kazanmıştır. Encümen-i Şuarâ'ya girmesiyle isminin yayılması hızlanmıştır. Ona ülke çapında bir ün kazandıransa öteden beri süregelen divan şiiri çizgisinden ayrılıp kendine özgü bir üslup oluşturması ve farklı bir muhteva tercih ederek "vatan" temalı şiirler yazmasıdır. Bütün memleketin ismini duyduğu, halkını milli heyecanlarla coşturan bu "yeni" şair "vatan şairi" ünvanını almıştır.

Daha çocuk denecek yaşta bir defter tutacak kadar şiir yazmış olan Namık Kemal'in şairliği edebiyat araştırmacıları tarafından iki bölüm halinde değerlendirilmektedir. Birinci şairlik döneminde divan edebiyatının etkisinde kalarak, Fuzûlî, Nâbî, Nefî, Örfî, Şeyh Galib gibi şairleri örnek alarak oluşturduğu gazel ve kaside türündeki şiirleri ağırlıktadır. Bu dönemde şiirlerinin muhtevasını ise büyük ölçüde tasavvuf konuları oluşturmuştur. Nitekim çocukluk yıllarında dedesi Abdülatif Paşa ile aile dostu olan Eşref Paşa, gençlik yıllarında toy bir şairken de Leskofçalı Galip ve Ârif Hikmet Bey, Namık Kemal üzerinde büyük tesirleri olan tasavvuf ehli kişilerdi. Onun kaleminden dökülen aşağıdaki gazel örneği birinci dönemdeki şiir anlayışını yansıtacaktır:

Gazel

*Tâ ebed merd olmaya ahd eyledim Şânımla ben
Hüccet-î nâmûsumu imzâladım kanımla ben
İzz-i dâreyni fedâdır maksadım İslam için
Halkı te'min eylerim dînimle imanımla ben
Her günâha bin âzâb-î manevi çekmekteyim
Dûzâhı dünyâda gördüm kendi vicdânımla ben
Fi'ilime ukbâda Mevlâ'dan mükâfat istemem
Kaaniim emniyet-i vicdân ü irfânımla ben
Milletin mümkün müdür inkâr hakk-î nimetin
Kelbten alçak mıyım insanlık ünvânımla ben⁶⁸*

Şinasi ile tanıştıktan ve Tasvir-i Efkâr'da yazmaya başladıktan sonra Namık Kemal'in şiiri hem şekil hem de muhteva yönünden değişmiştir. Bu değişimin asıl

⁶⁸ Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, Ankara: Doğu Matbaası, 1958, s.51

sebebi ise fikirlerinin değişmesidir. Bu dönemle birlikte batıdan gelen fikirlerin tesiriyle geleneği ihya etmenin zorunluluğuna inanmış ve daha sade bir Türkçe kullanmıştır.

O, eski şairlerin aşırı tantanalı ve mübalağalı, birbirine bağlı cümleler halinde uzayıp giden, doğallıktan tamamen uzak üsluplarını yıkarak yerine, kısa kısa cümlelerle, manaları malum kelimelerle, önceleri az çok secili⁶⁹, fakat sonra bu seci oyuncağından da tamamen kurtularak şiir yazmıştır.⁷⁰

Asıl değişim ise muhtevada yaşanmış, tasavvufî muhtevanın yerini toplumsal meseleler almıştır. O dönemde yaşanan Bosna-Hersek olayları, 93 Harbi, Sırbistan ve Karadağ isyanları gibi olaylar halkı ve aydınları infiale sevk ediyordu. Böyle bir atmosferde halkın duygularını paylaşan Namık Kemal halkının diliyle haykırışa geçmiş, onun nidalarıyla halkın milli hisleri coşmuş ve Namık Kemal “vatan şairi” olmuştur. İkinci dönemin en meşhur şiiri ise *Hürriyet Kasidesi*’dir. Kasidenin ilk beş beyti şu şekildedir:

Hürriyet Kasidesi

Görüp ahkâm-ı asrı münharif sıdk u selâmetten

Çekildik izzet ü ikbal ile bâb-ı hükûmetten.

Usanmaz kendini insan bilenler halka hizmetten

Mürüvvet-mend olan mazluma el çekmez îânetten.

Hakîr olduysa millet, şânına noksan gelir sanma

Yere düşmekle cevher, sâkıt olmaz kadr-ü kıymetten.

Vücûdun kim hamir-i mâyesi hâk-i vatandandır

Ne gâm râh-ı vatanda hak olursa cevr ü mihnetten.

Muini zâlimin dünyada erbâb-ı denaettir

Köpektir zevk alan, sayyâd-ı bi-insâfa hizmetten.⁷¹

⁶⁹ Seci: İç kafiye

⁷⁰ Nurullah Aydın, “Hürriyet Şairi Namık Kemal”, **Resimli Ay**, Cilt.1, Sayı.2, (Mayıs-1930), s.11

⁷¹ Önder Göçgün, **Namık Kemal**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s.82

Vatan, millet ve hürriyet kavramlarını lirizmin doruğu diyebileceğimiz şiirlerle büyük bir heyecan kaynağı haline getirip toplumda en fazla tesir uyandıran ilk şair Namık Kemal olmuştur. Topluma mal olan onun bu tür şiirleri Tevfik Fikret ve Mehmet Emin Yurdakul gibi şairlerin ortaya çıkışına kadar uzun bir süre Türk toplumuna hemen hemen rakipsiz olarak hitap etmiştir.⁷²

Namık Kemal'in kendisini temsil eden şiirlerinde hâkim tema özgürlük, yurt ve ulus sevgisidir. Onu Namık Kemal yapan en belirli yönlerinden biri de zaten budur. Kutlu'ya göre şiirlerinde bu havanın dışında daha fazla bir şeyler aramanın ve bulmanın imkânı yok gibidir. İnce ve seçkin hayallere, derin ve düşündürücü fikirlere pek rastlanmaz.⁷³

Namık Kemal, yaşadığı süre zarfında şiir kitabı bastırmamıştır. İlk şiir kitabı 1933'te basılmıştır. Onun şiirini derleyerek *Namık Kemal'in Şiirleri* adı altında ilk defa Sadettin Nüzhet Ergün bastırmıştır. Başına şairin yaşamı ve eserleri üzerine bir inceleme koymuştur. Namık Kemal'in şiirleri sağlığında bir araya getirilip basılmadığından, divanın değişik kişilerde bulunan el yazması kopyalarından yararlanılmıştır. 1936 yılında ise Rıza Nur şairin İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi'nde bulunan yazma divanından yararlanarak *Namık Kemal'in Şiirleri* adında ikinci şiir kitabını bastırmıştır.

1.2.2. Nesir Yazıları

Namık Kemal'in nesir yazarlığı Şinasi ile tanışması ve gazeteciliğe başlamasıyla birlikte şairliğinin önüne geçmiştir. Bu dönemle birlikte nesirlerindeki üslup ve muhteva da değişmiştir. Daha öncesinde eski nesri takip eden Namık Kemal Leskofçalı Galip Divanı Mukaddimesi, Gencine-i Hüner'e Takriz, Sergüzeşt ve Bârîka-i Zafer gibi eserler ortaya koymuştur. Şinasi ile tanıştıktan sonra, onun tesirinde Tasvir-i Efkar'da yeni bir nesir tarzına yönelir. Namık Kemal'in yeni nesil tarzı gazetede gittikçe olgulaşır. Çeviri, fıkra, haber yazımı, makale, tarih denemeleri, biyografiler, tiyatro, roman ve mektup gibi edebiyatın çeşitli türlerinde birçok yazı yazarak yeni nesrinin ustası haline gelir.

⁷² Akün, *Namık Kemal*, s.371

⁷³ Şemsettin Kutlu, *Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul: Bateş Yayınları, 1972, s.39

Getirdiği yeni nesir tarzı ile büyük yankı uyandıran Namık Kemal, edebiyat camiasında beğeni toplayıp birçok edebiyatçıya örnek olmuştur. Onun nesir tarzının oluşturduğu hayranlığın sebebini Yahya Kemal şu ifadelerle anlatmaktadır:

*Namık Kemal, Türkçe nesri gür sesiyle ve kudretli nefesiyle bir hamlede diriltti, kuru yazı halinden çıkardı. Revan(su gibi akan) bir vadiye döktü; zamanın okur yazarlarına günü gününe hararetle okuttu. Dalgalı bir Namık Kemal cümlesi yarattı. Bu cümle bütün tilmizlerinin nazmında ve nesrinde şedid(şiddetli) bir tesir icra etti.*⁷⁴

Namık Kemal'in nesir türündeki eserleri şunlardır:

1.2.2.1. Makaleleri

Şair Namık Kemal'in ikinci meslek kimliği olan gazeteciliği, İbret, Hürriyet gibi gazetelerde yazdığı yazılar göz önüne alındığında yine şairliği kadar önemlidir. Hatta bazı yazarlara göre Namık Kemal'in nesri şairliğinden üstündür.

Kemal, Mir'at, Tasvir-i Efkâr, Muhbir, Hürriyet, Basiret, Diyojen, İbret, Hadika, İttihat, Sadakat, Vakıf, Muharrir, Mecmua-ı Ebuzziya gibi çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazmıştır. Makalelerinde daha çok sosyal ve siyasi meseleleri irdeleyen Kemal'in tahlillerinde fazla derinlik görülmez. Aynı fikirleri çeşitli yazılarında tekrarlayarak zihinlere yerleştirmeye çalışır.⁷⁵

Namık Kemal'in gazeteciliğinin en belirgin özelliklerini üç noktada ortaya koyan Kısakürek, bunun fikir, dil ve üslup olduğuna dikkat çekmektedir. Dil ve üslubu Türkçenin gelişimine katkısının yanı sıra dönemin birçok yazarını da etkilemesiyle dikkat çekicidir.

Fikirsal boyutunu ise Kısakürek şu şekilde sıralamaktadır:

1. Allah ve din
2. İnsan ve cemiyet
3. Ahlak ve terbiye
4. Vatan ve hürriyet

⁷⁴ Yahya Kemal, **Edebiyat'a Dair**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1970, s.278

⁷⁵ Dizdaroğlu, s.19

5. Maarif ve müspet bilgiler
6. İdare ve politika
7. Garp ve şark medeniyetleri
8. Edebiyat ve estetika
9. İktisat ve iş
10. Tarih ve geçmiş zaman
11. Mücadele ve polemika
12. Mücerret tefekkür ve tahassus.⁷⁶

1.2.2.2. Tiyatroları

Namık Kemal'in en fazla sevdiği ve eser verdiği edebi tür tiyatrodur. Tiyatroya dair birçok makale yazarak onun, insanları eğitme konusundaki önemini vurgular. Paris'te bulunduğu zaman ailesine ve arkadaşlarına gönderdiği mektuplarda gecelerinin çoğunu tiyatroya giderek değerlendirdiğini, bu sayede eğlenirken öğrendiğinden bahseder. Tiyatroyu bütün edebi türlerden üstün tutan Namık Kemal Celâleddin Harzemşah piyesindeki *Mukaddime-i Celal* ile tiyatronun değerlendirmesini yapanların ilkidir.

Tiyatroyu insanlar için en faydalı eğlence olarak kabul ettiğini söylediği *Tiyatro* isimli makalesinde karşılıklı konuşma şeklinde şu ifadeleri kullanmaktadır:

- Tiyatro nedir?
- Adeta taklit?
- Neyi taklit ediyor?
- Ahvâli beşeri.⁷⁷

Namık Kemal'in tiyatro türünde altı tane eseri bulunmaktadır. Bu piyesler şunlardır:

1. *Vatan Yahut Silistre* (1873) Konusu 1853 Osmanlı-Rus savaşındaki Silistre savunmasıdır.
2. *Gülrihal* (1875) Eserde baskı uygulayan yöneticiye karşı yapılan halk ayaklanması ele alınır.

⁷⁶ Kısakürek, s.275

⁷⁷ Namık Kemal, "Tiyatro", Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.499

3. *Akif Bey* (1874) Deniz subayı Akif Bey çok sevdiği karısı Dilruba'yı bırakarak savaşa gider. Ancak Dilruba ona sadık kalmaz.
4. *Zavallı Çocuk* (1873) Eser, sonu ölümle biten bir aşk hikayesi üzerine kurulmuştur.
5. *Karabelâ* (1910) Hint hükümdarının kızı, haremağasının tecavüzüne uğrar. Sevdiği şehzade ile nikâhlandığı gece haremağasını öldürür. Kendisi ve sevgilisi intihar ederler.
6. *Celâleddin Harzemşah* (1881) Celâleddin Harzemşah'ın Moğol istilasındaki mücadelesini ele alır.

1.2.2.3. Romanları

Türkiye’de roman türünü ilk deneyenlerden ve Türk romanının öncülerinden olan Namık Kemal, bu türde genellikle romantiktir ve Fransız romantiklerinin etkisindedir.⁷⁸Romanı en son olarak denemiştir. Siyasi yazarlık, tarih ve tiyatro onda bu yeni çığırda eser meydana getirmek hevesine yer bırakmamıştır. Gazetecilikten zorla çekildiği ve tiyatro da yasak edilerek İstanbul’dan uzaklaştırılarak Magosa’ya gönderildiği zaman, romanı düşünmüş ve *İntibah*’ı yazmıştır.⁷⁹Roman türündeki iki eseri şunlardır:

1. *İntibah* (1876) Ülkemizde yayımlanan batı tarzı roman türünün ilk örneklerinden biridir. Namık Kemal bu romanında iradesi zayıf erkeklerle kötü niyetli kadınların sebep olabilecekleri aile facialarını, psikolojik durumlarını ele alarak ve çeşitli tasvirlerle anlatır.
2. *Cezmi* (1880) Edebiyatımızdaki ilk tarihi romandır. Romanın kahramanı, III. Mehmed devrinde İstanbul’da ortaya çıkan bir sipahi ayaklanmasının lideri olan Cezmi’dir. Eserde Cezmi’nin yetişmesi, Osmanlı-İran savaşlarındaki kahramanlıkları, İran’da esir olan Kırım şehzadesi Âdil Giray’ı kurtarma çabaları coşkulu bir üslupla anlatılır.

⁷⁸ Kutlu, s.40

⁷⁹ Baha Dürder, **Namık Kemal ve Romanları**, İstanbul: Vakıf Basımevi, 1940, s.31

1.2.2.4. Edebî Tenkit

Eğitim hayatı çok kısa sürmüş, hayatı boyunca sistemli bir eğitim almamış olmasına rağmen çok okuyup yazarak kendini çok iyi yetiştiren Namık Kemal devrinin en önde gelen aydınlarından biri olmuştur. Edebiyattan ilahiyata, hukuktan iktisada kadar birçok alanda geniş bir genel kültür birikimine sahip biri olarak çeşitli görüşler ortaya koymuş, Doğu ve Batı dünyasını çeşitli yönleriyle kıyas etmiştir. Kendini yetkin gördüğü konularda analiz ve sentezler yaparak doğru bildiğini söylemekten sakınmamıştır. Gerekliğinde eleştirmiş, gerektiğinde de tesviyelerde bulunmuştur. Tenkitleri arasında risale veya kitap genişliğinde ele aldığı, edebiyat üzerine olanları ayrı bir yer tutar. Onun bu sahadaki eserleri şunlardır:

1. *Celâl Mukaddimesi* (1888): Celalettin Harzemşah oyunun başına koyduğu bir önsözdür. Bu önsözde Türk edebiyatının romantizm akımının temel ilkelerini ortaya koymuştur; ayrıca Batı edebiyatı ile Doğu edebiyatını karşılaştırmış, tiyatro, roman türleri üstünde durmuştur.
2. *Tahrib-i Harabat* (1874): Yazar bu eserini Ziya Paşa'nın yazmış olduğu " Harabat " adlı eserine karşı yazmıştır. Amacı, Ziya Paşa'nın çelişkili düşüncelerini eleştirmektir.
3. *Takib-i Harabat* (1875): Ziya Paşa' yönelik eleştirisini Tahrib-i Harabat sonra Takip'le sürdürmüştür. Ziya Paşa'nın "Harabat" adlı antolojisinin ikinci cildinin eleştirisidir.
4. *İrfan Paşa'ya Mektup*(1874): İrfan Paşa'ya gönderilen bir eleştiri yazısıdır.
5. *Mes Prisons Muahezenamesi* (1886): İtalyan yazarı Silvio Pellico'dan Rezaizade Ekrem'in çevirdiği Mes Prisons adlı yapıtın çevirisiyle ilgili eleştirileri yer alır.
6. *Bahar-i Daniş Mukaddimesi* (1873): Hintli yazar Şeyh İna-yetullah Kanbu'nun ordu dilinde yazdığı bir anlatının çevirisidir. Önsözünde İran edebiyatının edebiyatımız üstündeki olumsuz etkileri eleştirilmiştir.

7. *Namık Kemal'in Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risalesi*(1950): Namık Kemal'in edebiyat eğitimi üzerine yaptığı eleştirileridir. Necmettin Halil Onan derlemiştir.

1.2.2.5. Tarihe Ait Eserleri

Namık Kemal'in daha küçük yaşlardan itibaren tarihe karşı büyük bir ilgisi vardır. Bu ilginin arkasında ise babasından ve dedesinden aldığı tarih zevki bulunuyordu. Bunun yanında devletin içinde bulunduğu kötü durumdan rahatsız olması ve buna çareler arama arzusu da onu tarih araştırmalarına sevk etmiştir. Başlangıçta küçük çaplı olan tarih araştırmalarını, genişleterek büyük eserler yazma hedefine götürmüştür.

Namık Kemal'e göre tarih, her şeyden önce bir vasıtaadır. Geçmişten geleceğe haber ulaştıran bir vasıta... Dıştan bakınca, sanki bir hikâyeden ibaret görünür. Fakat aslında, taşıdığı yüksek bilgilerle devlet idare etme sanatının en büyük yardımcılarındandır.⁸⁰Namık Kemal'in bu konudaki eserleri şunlardır:

1. *Bârika-i Zafer* (1862): Namık Kemal'in İstanbul'un fethini anlattığı eseridir.
2. *Devr-i İstilâ* (1866): Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan Kanuni Sultan Süleyman'a kadar olan sürede yaşananlar, padişahların başarıları anlatılmıştır.
3. *Evrak-ı Perişan* (1871-73): Selahattin Eyyubi, Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim'in yaşam öykülerini anlatmıştır.
4. *Silistre Muhasarası* (1873): olayı yaşamış bir subayın anılarından yararlanılarak Silistre kuşatmasında gösterilen kahramanlıklar anlatılmıştır.
5. *Kaniye* (1873): Silistre kalesinin savunulmasını ve Tiryaki Hasan Paşa'nın kahramanlıkları anlatılmıştır.
6. *Tarih-i Askerî*
7. *Osmanlı Tarihi* (1909): İlk olarak 1889'da basılmaya başlayan eser yasaklanarak basımı yarıda kesilmiştir. Dört

⁸⁰ Göçgün, s.72

ciltlik eserin tamamı ilk defa 1909 yılında basılmıştır. Birinci ciltte kuruluşundan I. Beyazıt dönemine kadar olan dönemi, ikinci ciltte I. Beyazıt dönemini, üçüncü ciltte Çelebi Sultan Mehmet ile II. Murat dönemlerini, dördüncü ciltte ise Fatih Sultan Mehmet dönemini ele almıştır.

8. *İslam Tarihi* (1975)

1.2.2.6. Mektup

Namık Kemal'in hayatında birçok sürgün olması mektup türünde de hatırı sayılır sayıda eseri olmasına yol açmıştır. Avrupa, İstanbul, Magosa, Midilli, Rodos ve Sakız'da bulunduğu dönemlerde ailesine, arkadaşlarına ve başka tanıdıklarına birçok mektup yazmıştır. Bu mektuplar Namık Kemal'in fikirlerine ve edebiyat görüşlerine dair bilgiler vermektedir. Onun mektuplarıyla ilgili Fevziye Abdullah Tansel ve Ömer Faruk Akün'ün eserleri bulunmaktadır. Bu eserler şunlardır:

1. Abdullah Tansel, *Namık Kemal'in Hususi Mektupları* (4 cilt): Tansel, I. C 1967, II. C 1969, III. C 1973, IV. C 1986
2. Ömer Faruk Akün, *Namık Kemal'in Mektupları*, İstanbul, 1972.

Namık Kemal, mektuplarında ailesi, arkadaşları, edebiyat camiası ve resmi kurum ve kişiler olmak üzere çok farklı şahıslara hitap etmiştir. Dolayısıyla mektuplarında farklı üslupların olduğu görülmektedir. En fazla mektubu arkadaşlarına yazdığından, bir arkadaşına gönderdiği mektubu misal verip onun mektup üslubuna dair fikir vermeye çalışacağız.

"Âgâh Efendi'ye

Kasım, 1884

İki buçuk sene kadar Midilli'de ikamete memur idim. Beş seneye yakın da mutasarrıflık ettim; binaenaleyh orada bir hayli hakâyika vukufum vardır. Malumatımın hulasasını, zat-ı âlilerine beyan etmek ise, fâideden hâli olmaz zannederim. Bu tafsilata, oradan infikâkimin esbâb-ı mucibesiyle başlayacağım.

Bundan takriben on ay evvele gelinceye kadar Midilli halkına sorulsa, yüzde-doksandokuzu benim gibi Mutasarrıf bulunamayacağını beyan ederler idi: çünkü zaten memuriyet meftunlarından ve efendilerimizden korkar takımdan

olmadığım için, Vilayet ile, İstanbul ile uğraşa uğraşa cezireye bir hayli hizmetler etmiş idim. Halk, bendenizi o derece severdi ki, Berlin Sefiri mahud Kürd Said Paşa'nın ve anın alet-i mefsedeti olan sabık sâbık Adliyye Müfettişi Abdullah Hasib'in tahriki ile daha evvel de aleyhime bir mahzar tertib olunmak istenilmiş ise de, on beş-yirmi rezilden başka kimseye imza ettirilememiş ve binaenaleyh bir tarafa gönderilmemiş idi.

Gelelim şimdiki vakaya: Midilli'ye Mutasarrıf olduğum sırada, Sadık Paşa, devren oraya gelmiş idi. Umum mulhakâtın Hristiyan mu'teberânı merkeze toplandılar. İki-üç gün kadar Despothane'de müzakere ettiler. Biz neticesinde ne çıkacağını düşünürken, Sadık Paşa'nın yanına geldiler. Köyler, mahkemeye uzak olduğundan, ufak tefek bazı işleri görmek için İhtiyar Meclisleri'ne mezuniyet verilmesi istediler; dağıldılar, gittiler. O zaman mülkün en büyük bir kargaşalık zamanı iken, Hristiyan'ların bu ictimayı öyle cüzi bir talep için olmayacağına hükmettim, işin arkasına düştüm. Uğraşa uğraşa, heriflerin toplanması, buralarda dahi Şarkî Rumeli gibi ihtariyet-i idare usulünün kabul olunmasını hâvi Avrupa Komisyonu'na bir mahzar tertip etmek için olduğunu ve mahzarı gönderdiklerini tahkik ettim; Sadık Paşa'ya yazdım. O da, sair adalardan dahi bazı şeyler yapıldığını öğrenmiş; İstanbul'a bildirmiş. İşin önü alındı.⁸¹

1.2.2.7. Diğer Eserleri

1. *Renan Müdafaaanamesi* (1908) Bu eserde Namık Kemal Ernest Renan'ın İslamiyet'in ilim ve gelişmeye engel olduğu yönündeki görüşlerine cevap verir.
2. *Rüya* (1872) Mensure tarzında yazılmış olan eser Namık Kemal'in hürriyetle ilgili gördüğü bir rüyayı konu alır.

⁸¹ F. A. Tansel, *Namık Kemal'in Mektupları-IV*, Ankara: TTK, 1969, s.23-25

İKİNCİ BÖLÜM:

NAMIK KEMAL'İN EĞİTİM GÖRÜŞLERİ

Çağa mühür vuran aydınların onların etkisinde kalarak izinden yürüyen ya da onları taklit eden hayranları ya da öğrencileri vardır. Bunların sayıları çok azdır. Bütün bir milleti, çağının bütün insanlarını ve kendisinden sonra gelen nesilleri etkisi altında bırakan böyle şahsiyetler dünyaya çok az gelir. Tevetoğlu, Namık Kemal için "**Milletin sanat ve düşünce semasında güneş gibi tektir**"⁸² ifadesini kullanırken Süleyman Nazif de "**Bizi yaratan Allah yetiştiren de Namık Kemal'dir**"⁸³ diyerek, onun Türk toplumu için ne derece kıymetli olduğunu anlatmaya çalışmışlardır.

2.1. AİLEDE EĞİTİM

İnsan için ilk eğitim yeri hiç şüphesiz aile ocağıdır. Aile eğitiminin çocuğun kişiliği açısından büyük bir öneme haiz olduğu tartışmadan varestedir. Annenin sevgi ve şefkati, babanın vereceği güven duygusu bir çocuğun hayatının ilk yıllarında alması gereken en önemli manevi gıdalardandır. Doğası gereği çocuk bunlara muhtaçken anne-baba da sevgi ve güven vermeye meyillidir. Ancak her ihtiyacın bir ölçüsü olduğu gibi bu ihtiyaçlar da belli bir ölçü nispetinde karşılanmalıdır. Aksi halde eğitim istenen sonucu vermeyebilir. Bunun yanında çocuğun sevgi ve ilgi yanında daha farklı duyguları kazanmaya da ihtiyacı vardır.

Ebeveynler, çocuklarına karşı davranışlarıyla olduğu gibi çocuğun sosyal etkileşimlerini ve yaşadığı tecrübeleri onun gelişimini destekleyici bir şekilde düzenleyerek de çocuklarına istedikleri duyguları ve davranışları kazandırabilirler. Yavuzer, çocuğa kazandırılması gereken en önemli duygulardan birinin benlik saygısı olduğunu belirttikten sonra, bunun ancak çocuğun fikrine saygı duyulan, sözleri dinlenen, insan olarak kendisine değer verilen bir ortamda filizlenip gelişeceğini ifade eder. Çocuğu olduğu gibi kabul ettikten sonra, girişimlerinde onu destekleyen ve yüreklendiren aile bireyleri, çocuğun benlik değerini artırır.⁸⁴

Yener, Türk toplumunda çocuk yetiştirmeyi değerlendirirken, gerek kırsal ve kentsel ailelerde, gerekse sosyo-ekonomik yönden farklı ailelerde değişik yaklaşımlar görüldüğünü belirtir. Ona göre, en demokratik görünümlü ailelerde

⁸² Fethi Tevetoğlu, "Namık Kemal'in Türk Nesilleri Üzerindeki Tesiri", **Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal** içinde (203-218), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1988, s.203

⁸³ Süleyman Nazif, s.27

⁸⁴ Haluk Yavuzer, **Anne-Baba ve Çocuk**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998, s.40-41

bile aşırı hoşgörünün yanında çocukları baskı uygulama gibi yanlış tutumlar bulunmaktadır. Bu gibi tavırlar, sonuçta tutarsızlık ve kararsızlığa sebep olmaktadır.⁸⁵

Ahlâki erdemlere sahip, sağlıklı, huzurlu ve müreffeh bir toplumun ancak toplumun en küçük yapı taşı olan ailelerin iyi bir eğitim ocakları olmasıyla mümkün olabileceğini ifade eden Namık Kemal, yaşadığı toplumdaki ebeveynlerin bu konuda üzerine düşen görevi hakkıyla yerine getiremediğini düşünmektedir. Ülkemizdeki ailelerin aile eğitimi konusunda bilinçsiz olduğunu ve gerekli eğitimi vermekten uzak olduklarını *İbret* gazetesinde çıkan "Bizde Ahlakın Hali" adlı makalesinde şu ifadelerle eleştirmiştir:

Memlekette fesad-ı ahlakın en büyük bir menba-ı da velilerin terbiye-i etfal hususundaki revişleridir. Memleketimizdeki pederlerin, validelerin yüzde doksanı çocuk terbiye etmiyorlar, adeta kedi yavrusu alıştırıyorlar. Bîçare masumları ya döve döve ulüvv-i nefslerinin bütün bütün kesriyle daha valide kucağında iken hetr hakareti çekmeye alıştırıyorlar, ya şımarta şımarta bi-eyyi hâl feleğin sillesinden kurtulamayacak derecede bed-huy ediyorlar.

*Bu seyyie ise ne marifet ve ne de vesâtat-ı hükümetle mündefi olabilir. Evlenmeyi, çocuk doğurmayı bilen pederler, valideler ailelerine, vatanlarına rahm edip de hallerine müteallik olan vezâifi öğrenmezlerse çaresiz evlad-ı vatan asırlarca kendi kendilerini terbiye etmek mecburiyetinde bulunacaklarından milletin en büyük ashab-ı kemali yine daima nakıs zuhur edegeleceğini kemal-i teessüfle itiraf etmemek mümkün değildir.*⁸⁶

Burada kendi toplumundaki aile eğitiminden rahatsızlığını dile getiren Kemal, ebeveynlerin çocuk değil adeta kedi yavrusu yetiştirir bir tutum içinde olduklarından yakınır. Bir çocuğun, dövmek gibi baskının en katısı olabilecek bir davranışla ya da şımartarak hayatın gailelerine dayanamaz bir hale getirerek yetiştirilemeyeceğini belirterek, bu gibi bir eğitimle çocukların kendi kendilerini eğitmek zorunda kaldıklarını ve dolayısıyla daima eksik yönlerinin bulunacağını aktarır. Yaşadığı dönemin aile yapısını ve aile eğitimi eleştiren Namık Kemal,

⁸⁵ Samira Yener, "Aile ve Çocuk", **1. Aile Şurası Bildirileri**, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1990, s.69

⁸⁶ Namık Kemal, "Bizde Ahlakın Hali", Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.489

ailenin kurulmasından itibaren aile eğitime dair önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Onun görüşlerine, ailenin sağlam temeller üzerine kurulabilmesi için açıklama lüzumunu hissettiği evlenme yaşıyla başlıyoruz.

2.1.1. Evlenme Yaşı

Namık Kemal aile eğitimini daha çocuğun hatta ailenin oluşmadan önceki halinden ele alarak evlilik yaşının üzerinde önemle durmuştur. Yaşadığı dönemde Osmanlı kültüründe evlilik yaşı bir hayli küçük olduğundan bireylerin henüz aklı-selim olmaksızın henüz çocuk denecek yaşta evlendirilmesini hararetle eleştiren Namık Kemal, bu durumun sağlıklı ailelerin oluşmasını dolayısıyla aile eğitiminde büyük sıkıntılar doğurduğu görüşündedir.

Ona göre bir erkek evlenmeden önce yeterli olgunluğa ulaşmalı, gerekli eğitimi almalı, kendisine bakılası bir erkek değil bir ev idare edebilecek, hanesine bakabilecek durumda olmalıdır. Bir kadın ise annesinin kızı olmasının ötesinde, artık birçok konuda ailesinden bağımsız, kendi işlerini görebilen çocuk sahibi olduğunda kendisinin, kocasının ve çocuğunun gereksinimlerini kolaylıkla yerine getirebilecek yeterliliğe sahip bulunmalıdır. Hâlbuki Namık Kemal'in içinde bulunduğu toplumda erkekler henüz annesine nazlanması yeni bitmiş, kızlarsa henüz elindeki oyuncak bebeğini yeni bırakmış bir vaziyetteyken süratle evlendirilmektedir.

Namık Kemal, bireylerin henüz evliliğe hazır olmaksızın evlendirilmesi sonucu ortaya çıkan mucip durumu "Aile" makalesinde şu şekilde ele almıştır:

Bizde herkesin aile muamelatında az çok bir fikir hâsıl etmek için orta halli bir efendinin hanesine girilse, cârî olan ahvâle nazar-ı ibretle bakılsa ne görülür? Tabiatıyla pîş-i nazara en evvel ailenin pederi tesadüf eder; onun muamelatına layıkıyla dikkat olunursa görülür ki, vaktiyle çocuk imiş, her türlü havâyic ve lezâizini hazırlayacak bir dadı veya bir beslemesi varmış, her belasını o çekermiş. Biraz sinnini almış, evlendirmişler; dadı gitmiş, yerine baci gelmiş. Efendinin münasebetli münasebetsiz ne kadar merakı, ne kadar arzusu var ise, velev ki her biri birkaç gece uykusuzluğu, birkaç gün hastalığı, bin türlü meşakk-ı cismanîsi, yüz bin türlü azâbı ruhanîyi mucib olsun, hanım onların cümlesini yerine getirmedikçe boğazından rahatça bir lokma geçmek ihtimali yoktur.

Efendi, çocukluğunda mesela bir de kedi beslemiş; onunla eğlenirmiş. Te'ehhülden sonra kedi gitmiş; yerine bir iki çocuk gelmiş. Evvelleri kendisine yaptığı gibi, şimdi de terbiye namıyla kendinin ne kadar hevesâtı var ise, çocuklarının fikir ve vicdanına ittiba ettirmeye çalışıyor.

Hanım ise altı, yedi yaşında iken, kendini vasîsi besler, giydirirmiş. On beş, on altı yaşına girince vasî bertaraf olmuş, yerine bir zevc gelmiş. Vakti olsun olmasın, hanımın bir gün sekiz türlü et ve hamur ile midesini ifsâd etmez, iki düğünde bir kat esvap giydirip de akran ve emsali arasında mahcup bırakır ve ziynet namıyla o güzel başına bâr olmak için birkaç okka taş ve kalay parçası tedarik eylemez ise, zevciyet ve belki insaniyetten çıkmış hükmünü alır.

Hanımın da çocukluğunda bir sevgili bebeği varmış. Te'ehhülden sonra bebek gitmiş, yerine bir kız gelmiş; o da büyümüş. Bebek nasıl hanımefendinin emrettiği yerde yatmaya mecbur ise, kız da öylece hanımefendinin arzu ettiği beyin koynuna girmekte muztar olmuş, nihayet teverrüm etmiş. Bîçâre gâh ettiğini, gâh Cenab-ı Hakk'ın mücazatını düşünerek, iki elini böğrüne koymuş. Rahat döşeginin etrafını hazin hazin dolaşır durur.⁸⁷

İfadelerinden anlaşılacağı üzere burada Kemal, gerek erkek gerek kadın olsun, yuva kurmak için çok erken, henüz çocuk denecek yaşta evlendirilerek, çocukken yapıp ettiklerini evlendikten sonra bir başka türlüyle devam ettirdiklerinden yakınır. Erkeğin, çocukken kendisiyle ilgilenen ve her türlü bakımını görüp karnını doyuran dadısının yerine artık zevcesi gelmiş, kızın da ihtiyaçlarını karşılayan vasisi gitmiş, yerine beyi geçmiştir. Bu haldeki ebeveynlerin, haliyle olan çocuklarla da küçükken oynadıkları kedi veya bebek gibi ilgileneceklerini belirten Kemal, iyi bir aile eğitiminin ancak gerektiği kadar olgunlaşmış, hayatın zorluklarına göğüs gerebilecek, çocuk terbiyesini ciddiye alacak bireyler eliyle mümkün olduğunu düşünür.

Kendisi de erken yaşta evlilik tecrübesi yaşayan Namık Kemal kaynaklarda anlatıldığına göre eşiyle mutlu bir birliktelik yaşayamamıştır. Ancak çocuklarını çok sevmiş, onlardan uzakta bir sürgün hayatı yaşasa da mektuplar vasıtasıyla onları olabildiğince iyi yetiştirmeye çalışmıştır.

⁸⁷ Namık Kemal, "Aile", Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.274-275

Erken yaşta evliliğin şahsiyetin olgunlaşmasını geciktirdiğini, bireyin kendi başına iş yapabilme becerisi kazanmasını önlediğini öne süren Namık Kemal, böyle bir durumun neticesini şu ifadelerle dile getirir: **“Böyle bir ailenin haline hakîmâne nigâh edenler için büyükleri hala çocuk ve fakat irileşmiş, küçükleri hala cenin ve fakat rahm-ı mâderden sakıt olmuş gibi görünür.”**⁸⁸Öncelikle evlenme yaşında değindikten sonra, şimdi de Kemal’in çocuk terbiyesi hususundaki görüşlerini ele alalım.

2.1.2. Çocuk Terbiyesi

Bir ailede anne-babanın en asli görevlerinden biri de çocuğunu iyi terbiye edip onu hayata hazırlamaktır. Kişinin çocukluk ve ilk gençlik yıllarında ailesinden aldığı terbiye şahsiyetinin temelini oluşturarak hayatını derinden etkiler. Dolayısıyla bu konuda çok hassas davranılmalı, çocuğun geleceğindeki başarılarını ve mutluluklarını engellememeye özen göstermek gerekir. Ebeveynin yaptığı hatalar çocuğun hayatına mal olabilir. Anne babalar çocuklarıyla ilgili önemli konularda karar verirken kendi isteklerini değil çocuklarının tercihlerini esas almalıdır. Ayrıca aile kendi siyasi ve ideolojik görüşlerini çocuğa dayatmak yerine çocuğunun zihnini gerekli unsurlarla besleyerek kendi orijinal fikirlerini üretmesi konusunda teşvik etmelidir. Çocukların isabetli tercihler yapabilmesi ve hür düşünceli olabilmesi ise yine ailenin vereceği eğitime bağlıdır.

Bir ülkenin akademik anlamda duraklamasının veya gerilemesinin sebebi fikir üreten aydınlardan yoksun olmasıdır. Sürekli kendini tekrarlayan düşünceler, ülkeye ve ilim camiasına katkı sağlayamaz. Bu durumun farkında olan Namık Kemal fikirlerini empoze etme konusunda aileleri, özellikle de daha baskın gördüğü aile reisini şu sözlerle eleştirmektedir:

*Ey bi-nevâ peder! Sebep nedir ki, kendin insan iken dünyaya yadigar-ı ömrün ve netice-i hayatın olan evladının yalnız muallim hayvan gibi, kaşının gözünün oynayışından tasavvurat-ı fikriye ve iradat-ı kalbiyyeni öğrenmesi uğruna bütün zaman-ı tahsilini izâ’a edersin.*⁸⁹

Bu cümlesiyle Kemal, aile reisinin çocuğa kendi fikirlerini kabul ettirme konusunda çocuğa baskı yapmasına sitem ederek, çocuğa düşünce özgüllüğü

⁸⁸ Namık Kemal, *Aile*, s.275

⁸⁹ Namık Kemal, *Aile*, s.275

tanınması gerektiğini, insan olmanın gereği olarak herkesin kendine özgü tasavvurlara sahip olabileceğini savunmaktadır.

Namık Kemal'e göre ailenin çocuğa kazandırması gereken en önemli becerilerden biri de karar verme becerisidir. Bunun içinse çocuğun kendisiyle ilgili konularda kararı kendisinin vermesine izin vermek gerekir. Böyle bir tutumla çocuk çeşitli yönlerden gelişim gösterecektir. Tercih hakkı kendisine verilen çocuk, öncelikle kendisine saygı duyulduğunu hissedecek, ayrı bir şahsiyete sahip olduğunun farkına varacaktır. Bu farkına varış başkalarının da bir şahsiyeti olduğu ve onların da saygıya layık olduğu şuuru oluşturacaktır. Bununla birlikte çevresindekilerin saygısını gören çocuğun özsaygısı da ivme kazanarak özgüvenini artıracak, bu sayede hedeflerine ulaşma konusunda daha başarılı olacaktır. Ayrıca kendi verdiği kararların sorumluluğunu üstlenmesi gerektiği telkin edilirse sorumluluk duygusu da kazanımlar arasına girmiş olacaktır.

Kemal'e göre, insanın hürriyeti düşünen bir varlık olmasından ileri gelir. Bu, bütün büyük filozofların kabul ettikleri bir prensip, prensip de değil bir vakıdır.⁹⁰ Dolayısıyla düşünen bir varlık olmanın muktezası olarak çocuk düşüncelerinde ve tercihlerinde hür bırakılmalıdır.

Namık Kemal çocuklarının özellikle evleneceği kişi gibi önemli konular başta olmak üzere, kendi tercihlerini özgürce vermesi konusunda aileyi, şu ifadelerle uyarmaktadır:

*Ey bahtsız valide! Derdin ne ki, vücudundan ayrıldığına teessüf edecek kadar müptela olduğun ciğerpareni, kendi istediğin ve onun istemediği bir ecnebinin yatağına vermek için hâb-gâh-ı ârâmını pamuk şiltelerden kara topraklara tahvil etmeye sebep olursun? Veyahut pederinin yanında halinden bahsetmeye hicap eden bir muhaddereyi muhzırlar ve vekayi kâtiplerine gönlünün en aziz olan serâirini fâş etmeye mecbur edersin.*⁹¹

Görüldüğü gibi Kemal, kızı istemediği halde sırf kendisi istediği için kızını bir yabancıyla evlendiren anneye sitem etmektedir. Kızının düşüncelerine, kararlarına değer vermeyen anne, Kemal'in gözünde adeta kızını kara topraklara veren bir zalimdir. Oysa anne, Namık Kemal için zalim değil aksine bir şefkat

⁹⁰ Kaplan, s.15

⁹¹ Namık Kemal, *Aile*, s.276

kahramanı olmalıdır. Çocuklarını sevgiyle büyüten ve onları hayatları boyunca mutlu etmek için kendini tüketen bir merhamet timsali olmalıdır. Şimdi de Namık Kemal'in ebeveynlerin baskın yönlerini nasıl değerlendirdiğine geçelim.

2.1.3. Şefkat Kaynağı Anne, Cesaret Kaynağı Baba

Kadın ve erkek yaratılış itibariyle birbirinden çok farklı varlıklardır. İkisinde de öne çıkan farklı özellikler vardır. Kadında eksik kalan erkeğe fazlasıyla verilmiş, ancak erkte az olan başka şeyler de kadına fazlasıyla verilmiştir. Kadın ve erkek adeta elmanın birbirini tamamlayan iki yarısı gibidirler. Düşünce ve duygu dünyası açısından birbirinden ayrılan bu iki varlığın meyvesi olan çocuk, yetiştiği aile ocağında iki farklı menbayı karşısında bulacaktır: şefkat kaynağı anne ve cesaret kaynağı baba.

Namık Kemal bazı eserlerinde anne ve babanın çocuğun duygu ve düşünce dünyasındaki yansımaları üzerinde durmuştur. Ona göre, şefkatiyle sarıp sarmalayan, koruyucu bir melek olan annenin elinde yetişen çocuk, ince duygulu, şefkatli ve hassas olurken, ağlayışlarına belki gülümsemeyle karşılık veren baba elinde yetişirse, ince duygular yerine başka özellikleriyle öne çıkacaktır. Çocuğu birçok konuda cesaretlendirecek, teşvik edecek bir baba elinde yetişen çocuğun, ince duygulardan önce gayret ve cüret tarafları gelişir.

Cezmi isimli eserinde, henüz iki yaşındayken annesiz kalan Cezmi'nin durumu şu sözlerle anlatılır:

Anne şefkati malumdur. İnsanda ne kadar ince duygular varsa, hepsi o sayede gelişir, o sayede daha küçükken eserlerini göstermeye başlar. Cezmi'nin annesini henüz tanıyamadan kaybedişi, o eğitimden, o şefkatten mahrum kalışı, kalbinde örtülü olan kabiliyetleri büsbütün bozmadı; yalnız başka yola çevirdi. Çünkü eğitimci babasıydı. Babası ise aksar olduğundan bittabi çocuğunu askerce yetiştirecekti. Çocuk, mesela küçükken bir anne, yani koruyucu bir melek bulamazsa, düştüğünü ve yine kalktığını gösterecek, masumca tavırlarına ve hatta ağlayışına gülümsemelerle karşılık verecek bir babası, kendisini teşvik edecek bir eğitimci vardı. Bundan dolayı yaratılışındaki incelik ve şefkatten önce, gayret ve cüret tarafları gelişmeye başladı. Binaenaleyh anadan asker doğmamış olsa bile baba ocağından asker olarak ayrılması

*gerekiyordu. Cezmi'nin annesi ölünce onun yerini tutan, şefkatte anasından hiç de aşağı olmayan babasıydı.*⁹²

Romanında anne ve babanın Cezmi üzerindeki etkilerini değerlendiren Namık Kemal, anneyi şefkat kaynağı, koruyucu bir melek olarak nitelerken babayı ise çocuğun gayret ve cesaret duygularını geliştiren bir eğitmen olarak vasıflandırır. Anne şefkatinden uzak yaşayan Cezmi, baba ocağından cesur bir asker gibi ayrılmıştır.

2.1.4. Erken Yaşta Eğitim-Öğretime Başlama

Günümüze gelindiğinde gelişen bilim ve yapılan araştırmalar göstermektedir ki bebek daha anne karnındayken dış dünyadan gelen uyarıcıların bir kısmını algılamakta, kimi zaman da bunlara tepki vermektedir. Bu noktadan hareketle eğitim uzmanları, bebeğin eğitimi için daha hamilelik döneminden itibaren dikkatli olunması konusunda aileleri uyarmaktadır.

Şüphesiz aile ortamı çocuk için ilk ve en önemli eğitim yuvasıdır. Anne babalar ise ilk eğitmenleridir. Maalesef birçok ailede çocuklar ailelerinden yeterli ilgiyi ve gerekli eğitimi alamamaktadır. Aileler kimi zaman iş yoğunluğunu bahane ederek kimi zaman da ihmalkârlıktan dolayı çocuklarıyla yeterince ilgilenmemekte, eğitim işini okula havale ederek işin içinden çıkmaktadırlar. Oysaki çocuğun fiziksel ve zihinsel gelişimine uygun olarak, erken yaştan itibaren verilecek eğitimle akranları arasında öne çıkmasını sağlamak mümkün ve gereklidir.

Namık Kemal, Avrupa milletleriyle Türk toplumunu kıyasladığında Avrupa ailelerinde verilen temel eğitim konularının Türkiye'de okulda verildiğini, ayrıca Türkiye'deki müfredatın Avrupa'ya göre çok basit ve Avrupa'nın çok gerisinde olduğu tespitinde bulunmuştur. Üstelik bu kıyaslamayı yaparken Avrupa örneklerinden bir kısmını kasaba ve köylerinden vermiştir. Maarif isimli makalesinde şu ifadeler yer almaktadır: " Avrupa'da köyler, kasabalar görülür ki mekteplerinin ders tertibnamelerinde elif-ba, hat, imla, coğrafya-yı vatan, tarih-i

⁹² Kemal, **Cezmi**, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi, 1984, s.42

vatan, â'mâl-i erba'a-i hesap gibi mukaddemat dâhil bulunmaz. Çünkü beşer altışar yaşındaki çocuklar dahi bunları mektepte okumaya muhtaç olmuyor.”⁹³

Avrupa'ya yaptığı seyahatler neticesinde Avrupa'daki eğitim sistemini inceleyen Namık Kemal, batı medeniyetine dair yazılarında eğitim üzerinde özellikle durarak çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Londra'daki eğitim faaliyetlerini incelerken oradaki çocukların erken yaşta gelişim göstermelerini ve Türkiye'ye kıyasla üst düzey öğrenim gerçekleştirdiklerini dile getirmiştir. Konuyla ilgili makalesinde şöyle der:

*Sıbyan mekteplerine tesadüf olunur ki ekser müdavimleri sinnen hemen ale'l-umum yedi sekiz yaşından ziyade değil iken talim cetvellerinde bizim mekâtib-i sıbyaniyeye mahsus olan elif-ba, yazı, â'mâl-i erba'a, mebâdî-i itikat gibi derslerin hiçbirisi bulunmaz ve sebebi hocalardan sual edilse "On beş veya on sekiz seneden beridir mektebe bu türlü mukaddemâtı bilmez çocuk gelmediği için cedvelde derslerin vücudu abes görülerek lağvolundu." cevabı alınır.*⁹⁴

Eğitim konusundaki değerlendirmelerini Avrupa eğitiminden yola çıkarak aktaran Namık Kemal, eğitime başlama hususunda da Avrupa eğitimini örnek göstermektedir. Burada, Osmanlı sıbyan mektepleriyle Avrupa'daki sıbyan mektebi dengi okulları kıyaslar ve ülkemizdeki sıbyan mekteplerinde gösterilen derslerin, Avrupa'da henüz çocuk okula başlamadan ailesi vasıtasıyla öğretildiğini, dolayısıyla okula başladığında daha ileri düzey derslerle eğitime başlandığını aktarır. Bu kıyasla ailenin çocuğun eğitime erken yaştan itibaren katkı sağlaması hususuna dikkat çeker.

Evde ailesi vasıtasıyla eğitime hazırlanan ve altyapı oluşturan çocuk daha sonra okula başlayacaktır. Namık Kemal, çocuğun okula başlaması esnasında da aileye bir takım sorumluluklar yüklemiştir. Bunların en önemlisi ebeveynlerin çocuğu okula teşvik etmesi ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamasıdır. Şimdi bu konuya geçiyoruz.

⁹³ Namık Kemal, "Maarif", Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.111

⁹⁴ Namık Kemal, "Terakki", Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergah Yayınları, 2005, s.214

2.1.5. Çocuğu Okula Özendirme ve Eğitim İhtiyaçlarının Temini

Okul, çocuk için ikinci eğitim yuvasıdır. İnsanın hayatının hatırı sayılır bir kısmını geçirdiğı, kişinin hayatında büyük izler bırakan, hayata atılmadan önceki en önemli basamaklardan biri olan okul hayatı, ailenin desteğıyle daha verimli hale getirilmelidir. Bu gerekliliğın farkında olan eğitimciler, okul bünyesinde “Okul Aile Birliğı” kurumunu oluşturarak eğitime katkı sağlamayı hedeflemişlerdir(2004).

Ailenin okul öncesinde olduğı gibi, okul eğitimine de büyük katkılarının olacağına farkında olan Namık Kemal bu konuda da önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Öncelikle ailenin eğitimin gerekli olduğı konusunda bilinçli olması elzemdir. Bu bilince sahip veliler eğitim konusunda istekli olacak ve çocuklarının iyi bir eğitim alması noktasında üzerlerine düşeni yerine getireceklerdir. Hal böyle olursa eğitimin bütün yükü okulların üzerinde olmayacak, çocuklar da ailelerinin sağladığı motivasyonla okula daha istekli giderek verilen eğitimden daha üst düzeyde yararlanacaktır.

Namık Kemal, ailenin okul eğitimine katkısını yine batı medeniyeti örnekleriyle değerlendirmektedir:

Avrupa’nın, Amerika’nın birçok yerlerinde tahsil cebri’dir. Fakat şu malum olmalı ki cebri tahsil kaidesini kabul eden yerlerin ekserinde evladını tahsile sevk etmek için bir âdemi icbâr etmeye binde bir kere lüzum görülmüyor. Ekserinin mesarîf-ı beytiyesi için tuttuğı defterlere bakılsa yemek, içmek, gezmek, oturmak gibi ihtiyâcata sarf ettiğı para ne kadar ise gazete, kitap, mektep masrafı da hemen o kadar ve belki ondan ziyadedir. Öyle babaların, öyle anaların evladı ise mektebe, sinnlerine nispet o kadar gayretli, o kadar malumatlı giderler ki hallerine bakılsa heves-i tahsili pederlerinin hânde-i iltifatından öğrenmiş ve lezzet-i irfanı mâderlerinin piston-ı şefkatinden almış zan olunur.⁹⁵

Avrupa ve Amerika gibi eğitimin zorunlu olduğı ülkelerde, kimseyi zorlamaya gerek duyulmadığını, aksine herkesin çocuğunu büyük bir şevkle okula göndermek istediğine değinen Kemal, eğitimin ancak bu şekilde amacına ulaşacağına inanır. Ona göre çocuk ailesindeki bu iştiyaktan beslenip, kendisi de

⁹⁵ Namık Kemal, *Maarif*, s.111

okula gitme konusunda istekli hale gelecek ve eğitime güzel bir başlangıç yapmış olacaktır.

Ailelerin eğitim konusunda istekli olmalarının bir göstergesi de eğitime yaptıkları harcamalarıdır. Bu durumun farkında olan Kemal, Avrupa ve Amerika gibi gelişmiş ülkelerde, yeme içmeye harcanan paranın eğitime harcanandan fazla olmadığına dikkat çekerek çocukların her türlü eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasını ister.

Aile eğitiminin önemli bir kısmının annenin sorumluluğunda olduğunu düşünen Namık Kemal, anne imgesi üzerinde hassasiyet göstermiştir. Çocuğun iyi bir eğitim almasını iyi eğitim almış bir anneye bağladığından anne eğitimi üzerine de bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. Şimdi de bu hususa temas edeceğiz.

2.1.6. Anne Eğitimi

Geleneksel Osmanlı aile yapısında çocukların terbiyesiyle büyük oranda anne ilgilenmektedir. Her ne kadar baba da çocukların eğitimini önemse de ailenin iâşesi asıl vazifesi olduğundan, çocuklar zamanlarının büyük bölümünü anne gözetiminde geçirmektedir. Ancak aile reisi eğitim ve kültür noktasında anneden çok daha ileridedir. Bu durum dönemin eğitim anlayışından kaynaklanmaktadır. Tahsil hayatında erkeklerin ön planda olduğu bu dönemde kızların eğitimi daha geri planda kalmıştır. Bu durum ise aile eğitiminde bir tezat teşkil etmektedir.

Tanzimat sonrasının birçok yazarı gibi Namık Kemal de kadın eğitime büyük önem verir. Çocuk iyi bir eğitim alması için kadın eğitimi çok önemseyen Namık Kemal **"Çocuk en evvel valide elinde kaldığından, kadın terbiyesiz olur ise, anı nasıl terbiye edebilir?"**⁹⁶ diyerek kadının muhakkak surette eğitim görmesi gerektiğini vurgular.

Namık Kemal sadece kadın eğitiminin gerekli ve önemli olduğunu vurgulamakla kalmaz aynı zamanda eserlerinde bunun nasıl yapılacağına dair ipuçları verir. Eğitim ve kültür anlamında daha ilerde bulunan aile reisinin kadın için aynı zamanda bir öğretmen olduğunu ileri süren ve babadaki kültürel

⁹⁶ F. A. Tansel, **Namık Kemal'in Mektupları-II**, Ankara: TTK, 1969, s.435

müktesebatın anneye çocuklara aktarılabilceğini Vatan Yahut Silistre piyesinde Namık Kemal bu konuyu işlemiştir. Piyenin baş karakterlerinden olan Zekiye'nin babası annesini yetiştirmiş, annesi de Zekiye'yi eğitmiştir: "Anneciğim! Anneciğim! Daima babamı düşünmek için açtığın, hazırladığın fikirde başkası geziyor! Daima seni sevmek için terbiye ettiğin, büyüttüğün gönülde başkası hükmediyor! Seni babam okutmuş, onun yoluna öldün. Beni sen okuttun, yoluna ölmek değil, öldüğüne ağlamak bile hatırıma gelmiyor!"⁹⁷

Enginün'e göre çocuklarının iyi eğitilebilmesi için kadının kendini yetiştirmesinin öneminden bahsen Namık Kemal, Kendini iyi yetiştirmiş, okuyup yazan kadınların hangi toplumsal roller üstlenebileceğinden bahsetmemiştir. Kemal'e göre, onlar da erkeklerle birlikte aynı gayeye doğru yürüyeceklerdir. *Celaiddin Harzemşah*'daki Neyyire, *Vatan Yahut Silistre*'deki Zekiye, ve *Cezmi*'nin Perihan'ı yaptığı gibi... Bu tür bir mücadelenin olmadığı durumlarda yetişmiş kadınların herhangi bir artışı olmayacaktır. Enginün'e göre bu durum aslında Tanzimat devri aydınlarının geneli için geçerlidir. Onlar yetişmiş kadın hasretiyle yanarken onların neye yarayacakları hususuna değinmemişlerdir.⁹⁸

2.1.7. Namık Kemal'in Aile Eğitimi

Namık Kemal baba olduktan sonra ekser ömrünü sürgünlerde geçirmiştir. Akdeniz adalarında ailesinden, arkadaşlarından ve sevdiklerinden uzakta bir hayat yaşasa da onlarla bağlarını hiçbir zaman koparmamış, sık sık mektup yazarak her hallerinden haberdar olmuş, ayrıca aile bağlarının zayıflamasına engel olmak istemiştir.

Bir ailede huzurun ve bir ülkede refahın eğitimle elde edilebileceğini düşünen Kemal, kendi çocuklarının eğitimiyle elinden geldiğince iyi ilgilenmeye çalışmıştır. Hem oğlu Ali Ekrem hem de kızı Feride Hanım'ın eğitimlerini son derece önemsemiş, oğlu Ali Ekrem'in eğitiminde bizzat rol oynarken kızını da mektuplar aracılığıyla eğitmeye çalışmıştır.

Namık Kemal, kararlı ve kararlarına muhalefeti sevmeyen bir babadır. Sakız adasında mutasarrıf iken, oğlu Ali Ekrem'in annesini de alarak İstanbul'a

⁹⁷ Namık Kemal, *Vatan Yahut Silistre*, İstanbul: Beyaz Balina, İstanbul, 2005, s.11

⁹⁸ İnci Enginün, Namık Kemal'in Eğitim Görüşleri, *Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal* içinde (25-38), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1988, s.32-33

gitmesini ister. Ali Ekrem, babasını yalnız bırakmak istemediği için karşı çıksa da Namık Kemal kızar. Oğlu Ali Ekrem babasıyla ilgili şu bilgileri vermektedir: **"Ne demek ben çocuk muyum? Yoksa sizler bana yapışık mısınız? Hezeyan istemem hemen hazırlanın" dedi. Onun kati kararlarına muhalefet kabil değildi. Çaresiz hazırlanmaya başladık.**⁹⁹

Kanun-ı Esasî'nin bazı hükümlerine karşı koyması sebebiyle önce Girit'e gönderilen Namık Kemal oğlu Ali Ekrem'in eğitimini sebep göstererek, Girit'te onun gidebileceği okul olmadığı gerekçesiyle Midilli'ye gitmek istemiştir. Burada onun çok zor şartlar altında dahi çocuklarının eğitimini önemseydiğini görüyoruz.

Kemal'in, çocuklarının eğitiminde çok yönlü gelişimi hedeflediği görülmektedir. Zamanın ihtiyaçlarına göre hangi ilimleri öğrenmesi icap ediyorsa çocuklarını onları öğrenmeye teşvik etmiştir. Yaşadığı dönemin elzem lisanı Fransızca olduğundan Ali Ekrem'in Fransızca öğrenmesine özen göstermiştir. Mektuplarda matematik de öğrendiği geçmektedir. Bunların yanında oğlunun çalışmasından çok mutlu olduğu dikkat çeken bir başka noktadır.

Midilli-1878:

*Şimdi hesap ile uğraşiyor; taksime kadar çıktı. İnşâallah İstanbul'a geldiğimiz vakit Büyükbaba'sından aferinler alacak imiş.*¹⁰⁰

Midilli- 1878:

Ekrem benim kadar okumak değil, benden çok ileri gidecek gibi görünüyor; burada bulunan Firenk takımını da âdeta hayrette bırakıyor. Zihnine, ben falanın oğluyum fikrini şimdi koymuş. Bu sıcakta günde lâ-ekal altı-yedi saat çalışıyor. Geçen gün hocası, 'Biraz çocuklar ile oyna, bu sıcakta o kadar çalışılmaz!' demiş.. Beyimiz de, 'Babam bu kadar okumuş; hâlâ günde yedi-sekiz saat kitap okuyor. Ben yeni okuyorum; hiç ânın kadar çalışmaz mıyım?' buyurmuşlar. Cevabı buralarda meşhûr-ı âlem oldu. Rivayete göre benim gibi babanın ânın gibi oğlu olurmuş. Kiskanma

⁹⁹ Ali Ekrem, **Namık Kemal**, Ankara: MEB Yayınları, 1998, s.116

¹⁰⁰ F. A. Tansel, II, s.138

amma, Ekrem'in bu hâllerini gördükçe, sana yakın seveceğim geliyor."¹⁰¹

Bu mektuptan anlaşıldığı üzere Namık Kemal oğlunun gözünde üstün bir değere sahip, onun örnek aldığı ideal tiptir. Diğer çocuklar gibi sıcak havada oynamak yerine babasına benzemek için çokça çalışmayı tercih ettiğine göre Namık Kemal'in, lisan-ı haliyle oğluna iyi bir çalışkanlık dersi verdiği anlaşılmaktadır.

Namık Kemal'in Midilli mektuplarına baktığımızda, bir kısmında oğlu Ali Ekrem'in nasıl iyi eğitim aldığını kızına müjdelediğini görürken, bir yerde de oğlunu mektup yazması için teşvik ettiğini görüyoruz:

*Midilli'ye gelmek zor bir şey değildir; fakat senin gibi çocukları, babalarının yanına götürmek için yeni bir gemi icat etmişler. Direkleri kalemden, yelkenleri kâğıttan imiş. Sen de elindeki kalemi direk, kâğıdı yelken yapabilirsen, yanıma pek çabuk gelebilirsin.*¹⁰²

Namık Kemal aile fertlerine yazdığı mektuplarda eğitim konusunu doğrudan doğruya ele almaz. Çocuklarına karşı görevlerini yerine getirememekten muzdarip olduğu hissedilir. Onları özler, Ali Ekrem'in gönderileceği okul üzerinde uzun uzadıya durur. Mektuplarında kızına olan düşkünlüğü göze çarpar. Onunla çok samimi, bazen arkadaşça, bazen de bir baba şefkatiyle konuşmuştur. Kızına olan düşkünlüğü şu satırlarda görülmektedir:

*Senden başka bir şey düşündüğüm yok; herkes rahat olduğumu biliyor; yalnız sen anlamıyorsun. Ne kadar inkâr etsen inanmam. Her gece rüyama giriyorsun; "Beybaba ne vakit geleceksin; niçin gazete yazdın, niçin tiyatro yazdın? Bir daha elime geçersen kalemlerini kırarım; yazdığın kâğıtların hepsini yırtarım!" diye ağzına gelen zevzekliği ediyorsun. Seni geveze seni! Ben burada, birbirinden alâ üç oyun yazdım; kâğıtların ucunu bile yırttırmam.*¹⁰³

Kemal'in kadınların eğitime verdiği önemi tiyatro eserlerinde olduğu gibi mektuplarında da görüyoruz. Midilli'deyken kızına yazdığı mektubunda, kızıyla mektuplaşabilmelerine vesile olduklarından, kızlar için okul açanlara rahmet

¹⁰¹ F. A. Tansel, II, s. 186

¹⁰² F. A. Tansel, **Namık Kemal'in Mektupları-I**, Ankara: TTK, 1969, s.45

¹⁰³ Tansel, I, s.289

okuduğu görülmektedir: **"İnsanlar içinde yazıyı, bizim mülkte kız mekteplerini icat eden zatlara günde bin kere rahmet okusam, gönlüm müteselli olmayacak. Bereket versin o sayede mektuplarını alıyorum; gönlüm rahat ediyor."**¹⁰⁴

2.1.8. Namık Kemal'in Eserlerinde Olumlu Anne-Baba Karakterleri

Cezmi ile edebiyat dünyamıza roman türündeki ilk eseri kazandıran Namık Kemal, nesir tarzında yazdığı eserlerle toplumu eğitmeyi hedeflemiştir. Nesir türü eserlerinin büyük bölümünde aile hayatını işlemiş, oluşturduğu anne-baba modellerini toplumun idrakine yansıtarak, bu konuda bilinçlendirmek istemiştir.

Kadın, Namık Kemal'in eserlerinde çokça üzerinde durduğu bir imgedir. Kadın üzerinden topluma birçok ders veren Kemal, eserlerinde seçtiği kadın karakterlerinin ekseriyetini de anneler oluşturmaktadır. Çizdiği imajlarla olması gereken anne modelini toplumun nazarına arz etmiş ve böylelikle benimsetip toplumda makes bulmasını amaçlamıştır. Şimdi onun oluşturduğu anne karakterlerini değerlendirip, arzulanan, aile içinde huzurun temincisi ve iyi bir çocuk terbiyecisi olabilecek bazı modelleri inceliyoruz.

2.1.8.1. Olumlu Anne Karakterleri

Namık Kemal çok erken yaşta annesini kaybetmiş ve annesiz büyümüştür. Onun annesiz büyümesinin tesirleri eserlerinde görülmektedir. *Cezmi*, *Celaledin Harzemşah* ve *Gülnehal* adlı eserlerindeki kahramanlar da annesiz yetişirler. Namık Kemal bu eserlerinde kahramanların annesiz yetişmeleri konusunu işler.

2.1.8.1.1. Kendini Oğluna Adayan Anne

İntibah adlı eserin karakterlerinden olan Fatma Hanım, kendisini oğlunun mutluluğuna adanmış bir annedir. Romanın başkarakteri Ali Bey eşi ölünce çok zor günler geçirir. Hayata küsen Ali Bey'in annesi Fatma Hanım, oğlunun bu durumunu görünce kendi acısını unuttur. "Her ne kadar fazla kültürlü değilse de çok zeki bir kadındı. Kültürlü bir erkekle yirmi beş yıl hayat arkadaşlığı yapmış, kocasının eğitiminden faydalanmış, gördüğü, işittiği olaylardan pek çok gerçekler

¹⁰⁴ Tansel, II, s.150

çıkarmasını öğrenmişti. Kocasının ölümü ve arkasından oğlunun bu kederli durumu karşısında o da kendisini salıverecek olursa, sevgili eşinden uzak düştüğü gibi, şimdi de yavrusunu kaybedeceğini biliyordu. Bundan dolayı bütün acılarını içine boşaltıyor, kocasının yokluğuna ağlamayı bile, sanki bir suçmuş gibi gizlemek zorunda kalıyor, içi kan ağlarken yüzü gülümsemeye çalışıyordu.¹⁰⁵ Fatma Hanım karakteriyle Namık Kemal, hayatını oğluna adanmış, onun mutluluğu için hiçbir fedakârlığı esirgemeyen, hatta kendi duygularını bile bastırmasını bilen bir anne modeli oluşturmıştır.

2.1.8.1.2. Duygu Yüklü Anne

Celeleddin Harzemşah adlı eserde duygusal bir anne modeli karşımıza çıkıyor. Eserde anne, eşinin hem kızını hem de oğlunun savaşa götüreceğini duyunca telaşlanır. Oğlunun savaşa gitmesine razı olmasına mukabil kızının gitmesine şu ifadelerle karşı çıkar:

*Erkek çocuk doğururuz, yedi sekiz yaşına girer girmez yüzlerini görmeye hasret oluruz. Şimdi kızlarımızı da bütün bütün zapt edeceksiniz! Demek valideler çocuğunu kız olsun erkek olsun, karnında taşıyacak, koynunda büyütecek. Hastalanırsa her gece sabaha kadar yatağının ayakucunda; ölürse her gün mezarının başı ucunda ağlayacak.*¹⁰⁶

2.1.8.1.3. İdeal Anne

Namık Kemal *Aile* adlı makalesinde de anne modellerinden bahsetmiştir. Ona göre ideal anne, çocuğunun üzerine titreyen, onun mutluluğu için her türlü fedakârlığa katlanan, ancak tercihlerinde de çocuğunu serbest bırakan annedir. Annelerin özellikle çocuğunun evleneceği kişi konusundaki baskıları Namık Kemal'in en fazla eleştirdiği özellikleridir.

2.1.8.2. Olumlu Baba Karakterleri

Namık Kemal, "Aile" makalesinde örnek anne, baba ve çocuk modellerinden bahseder. Yazara göre beyler hanımlarını kendilerinin diğer yarısı gibi görmeli, neşe ve üzüntülerini onunla paylaşmalıdır. İdeal baba, çocuğunu kendi fikirlerine hapsetmek yerine serbest bırakır, onun kendisinden daha ileri

¹⁰⁵ Namık Kemal, *İntibah*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1988, s.23

¹⁰⁶ Namık Kemal, *Celeleddin Harzemşah*, İstanbul: Akçağ Yayınları, 2009, s.42

görüşlü olması için çalışır. Böyle babalar varını yoğunu çocuğunun eğitimi için harcarlar. Çocuğunu her açıdan yetiştirmeyi hedefleyen bu olumlu baba modeli, çocuğunun bilgisiyle kendisini de aydınlatmasını bekler. Araştırmalar, babanın özellikle erkek çocuğun erkeksi davranışları kazanması açısından önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Erkek çocuklar babaları ile özdeşleşerek erkek gibi davranmayı öğrenirler. Çocuğun yetiştirme çağında etrafında örnek bir babanın olması, cinsiyet rollerini pekiştirmede yardımcı olabilir.¹⁰⁷

Namık Kemal eserlerinin birçoğunda vatanperver kahramanlara yer vererek, milli hisleri canlandırmayı amaçlamıştır.

2.1.8.2.1. Vatansever Baba

Vatan Yahut Silistre adlı tiyatro eseri milli unsurlar açısından fazla öne çıkan yapıttır. Eserdeki İslam Bey karakteri, ecdadı gibi vatan sevgisiyle dopdolu biridir. **"Ecdadımdan kırk iki şehit adı bilirim. Rahat döşeğinde ölmüş bir adam işitmedim."**¹⁰⁸Eserin baş kahramanlarından olan Zekiye'nin babası da son derece vatan sevdalıdır. Zekiye'nin babasının askerde şehit olduğu söylenmiştir. Mezarı yoktur. Zekiye görmediği babasını özler. Zekiye'nin babası Ahmet aslında şehit olmamış, subayken rütbeleri alındığı için evine gidememiş, adeta çocuklarının yüzüne bakmaktan utanmıştır. "Üç yaşında bir oğlu ile on dört aylık bir de kızı vardı. Gördüğü rezaletin, hakaretin üzerine evine gidemedi. İki masum iki günahsız çocuğun yüzüne bakmaktan utandı."¹⁰⁹Ormanlarda, ağaç kovuklarında saklanarak yaşayan Ahmet Bey, daha sonra ad değiştirip orduya tekrar girer. Artık adı Sıtkı Bey'dir. Sıtkı Bey, ailesini unutacak kadar vatanını sever."Evladını, ailesini unutmuştu. Bir türlü vatanını unutmadı. Bir türlü devletin kendini yetiştirmek için harcadığı paraları gönlünden çıkaramadı. Nihayet, vazife vicdanına üstün geldi. Yine askere girdi ama ne asker. Nefer!"¹¹⁰

2.1.8.2.2. Cesur Baba

Milli desenlerin Akif Bey isimli eserde de dokunduğunu görüyoruz. Süleyman kaptan eserin ana karakteri Akif Bey'in babasıdır. Korkusuz ve

¹⁰⁷ Kelime Erdal, "Namık Kemal'in Eserlerinde Anne ve Baba Modelleri", **Doğumunun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu**, Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Yayınları, 20-22 Aralık 2010, s.393

¹⁰⁸ Namık Kemal, *Vatan Yahut Silistre*, s.8

¹⁰⁹ Namık Kemal, *Vatan Yahut Silistre*, s.37

¹¹⁰ Namık Kemal, *Vatan Yahut Silistre*, s.39

vatanperver bir denizcidir. Savaşta kaybedilen topraklarla ilgili üzüntüsünü şu ifadelerle dile getirir: *"Çünkü karada daima bir kaybedersek on kazanıyoruz. Lakin Sinop... Ah, herkesin pek yüreğini yakıyor... Düşündükçe çıldıracağım geliyor."*¹¹¹Süleyman kaptan katıldığı savaşların birinde şehit düşmediği için üzülür. Akif Bey, sefere çıkmadan önce özel eşyalarını ve bir mektubu İstanbul'a gönderir. Savaşta şehit olma ihtimali vardır. Tıpkı babası gibi vatansever biri olan Akif Bey, babasından şehit olması için dua etmesini ve şehit olursa hanımına bakmasını ister. Akif Bey'in Sinop'ta şehit olduğu haberi Süleyman Kaptan'ı he gururlandırır hem de kendisi bu mertebeye ulaşmadığı için üzülür. "Mezarı da yok amma ne hükmü var? Varsın olmayıversin, mevtanın başı ucuna yarım arşın bir taş dikmekle ne olur? Adam kendine tarihin en şanlı sayfaları içinde bir mezar peyda etmeli, ismi milletin hafızasına kazınmalı ki bahtiyar sayılsın."¹¹²

2.1.8.2.3. Anlayışlı Baba

Halil Bey *Zavallı Çocuk* isimli eserde Şefika'nın babasıdır. Çok kültürlü, anlayışlı ve ileri görüşlü olan Halil Bey karakteri kızı Şefika'ya da çok düşkündür. Henüz on dört yaşındaki kızının, sırf paşa olduğu için kırk yaşındaki bir adamla evlenmesine karşı çıkar ve onu sevdiğiyle evlendirmek ister. Kızının derin bir aşk içinde olduğunu anlayacak kadar ince ruhlu bir babadır. *"O kadar zayıflıyor ki bayağı her gün vücudunun eriyen yerleri gözle fark olunuyor. Gözleri daima toprağa bakıyor. On dört yaşındaki çocuk senden benden bitab olmuş. Biçareye bir hal olmasından korkuyorum. Çocuğun gönlünde bir sevda hissediyorum."*¹¹³ Ona göre evlenmelerde yaş önemli bir unsurdur, kişi yaşlılarıyla evlenmelidir. Halil Bey, kızının sevdiği Ata'nın az para kazanmasını önemsemez, bir müddet kızı ve damadına yardım edecektir.

2.2. OKULDA EĞİTİM

Ülke terakkisinde ve ülkenin devletler muvazenesinde bir denge unsuru olma noktasında eğitim, en önemli etkindir. Ülkenin gelişmesiyle eğitim düzeyi paralel seyretmektedir. Namık Kemal, kendi döneminin en gelişmiş ülkelerinden sayılabilecek Fransa ve İngiltere gibi ülkeleri gezmiş, oralardaki eğitim ve kültür düzeyinin hayata katkılarına, refah seviyesini ne derece artırdığına bizzat görerek

¹¹¹ Namık Kemal, *Akif Bey*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972, s.53

¹¹² Namık Kemal, *Akif Bey*, s.56

¹¹³ Namık Kemal, *Zavallı Çocuk*, İstanbul: Beyaz Balina Yayınları, 2006, s.28

şahit olmuştur. Ülkemizdeki eğitimi değerlendirirken de Avrupa'daki durumu sıkça belirterek olmasını arzu ettiği düzeni ifade etmeye çalışmıştır.

Namık Kemal'in aktif gazetecilik döneminde, özellikle Yeni Osmanlılar olmak üzere birçok yazar ülke eğitimiyle ilgili çeşitli eleştirilerde bulunmuştur. Kemal de arkadaşlarıyla aynı fikri paylaşmakta, onların eleştirilerini desteklerken bir yandan da farklı eleştirilerde bulunmaktadır. **"Bizde maarifin derece-i fikdanını ise dünkü nüshamızda arkadaşlardan Tevfik Bey tasvir etmişti. Buna dair daha pek çok söz söylenilebilir. Çünkü o faciayı bir kâtibin karîhası veya bir gazetenin sahifesi tamamıyla ihata etmek ihtimalin haricindedir."**¹¹⁴

Namık Kemal'in eğitimle ilgili görüşlerine geçmeden önce onun içinde bulunduğu çağdaki eğitim kurumlarının durumuna genel bir bakış yapmak faydalı olacaktır. Zira eleştiride bulunduğu sistemi ve kurumları bilmek, bu eleştirileri ve geliştirdiği önerileri değerlendirme noktasında bize fayda sağlayacaktır.

2.2.1. Tanzimat Döneminde Osmanlı Eğitim Sisteminin Genel Durumu

Eğitim ve öğretim sisteminin, bir toplumun yükselmesinde olduğu gibi, bazen de geri kalmasında önemli rol oynadığı muhakkaktır. Bu sistem çağın icabına ayak uydurabildiği ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verebildiği süreçte yaşamış ve toplumu yükseltici görevini yerine getirebilmiştir. Bu iki hususu yerine getiremeyen eğitim ve öğretim sistemi ise, toplumun geri kalması ve hatta çöküşünü hazırlar. Böyle faydasız ve zararlı hale geldiğinde, ya ıslah edilmiş ya da yerine yeni bir sistem getirilmiştir. Fakat tarihte, özellikle Osmanlı İmparatorluğu tarihinde mesele bu kadar kolay ve basit olmamıştır. Zira eğitim ve öğretim işi bir felsefe, zihniyet, din ve siyaset meselesi olmuştur. Böyle olunca, eski zihniyeti, eski dünya görüşünü değiştirmek veya yerine yeni bir dünya görüşünü ve yeni bir zihniyeti müesseseleri ile birlikte yerleştirmek ve kabul ettirmek maarif konusunda ciddi bir mücadeleyi başlatmıştır. Tanzimat'la birlikte, bu mücadele diğer sahalara da sirayet ederek, imparatorlukta siyasi mücadele şekline dönüşmüştür. Bu tarihten itibaren, eğitim ve öğretimde

¹¹⁴ Namık Kemal, *Aile*, s.110

yenileşme hareketi bütün olarak "Batılaşma" veya "Modernleşme" hareketinin bir parçası olmuştur.¹¹⁵

1839 yılından önce Osmanlı maarif müesseseleri: Medreseler, sıbyan mektepleri, Topkapı Sarayı içerisindeki Enderun Mektebi ve son dönemlerde açılmış olan Mühendishâne-i Berri Humayun, Mekteb-i Tıbbiye, Mekteb-i Harbiye'den ibarettir.¹¹⁶ Medreseler imparatorluğun en önemli eğitim kurumu idi. Yöneticiler, âlimler kadılar vs. hep bu müesseselerden yetiştirilmekteydi. Sıbyan mektepleri bugünkü ilköğrenim ihtiyacını karşılayan ve 4-11 yaşları arasındaki kız-erkek karışık eğitime tutulduğu vakıf okullarıdır. Enderun mektebi devşirme diye adlandırılan Hristiyan çocuklarının eğitildiği yerdirdi.¹¹⁷

Tanzimatla birlikte hızlı bir şekil batı tarzı okullar açılmaya başlasa da Osmanlı eğitiminin esas yapısını medreseler, sıbyan mektepleri ve Enderun mektepleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla ülkedeki bütün eğitim kurumlarını incelemek yerine bu üç kuruma kısaca temas etmek yeterli olacaktır.

2.2.1.1. Medreseler

Osmanlının ilim ve irfan kurumlarının başında gelen medreselerde, yükseliş devirlerinde fen ilimleri ile din ilimleri arasında bir uyum sağlanmıştır. Çünkü tabiat bilimleri Kuran-ı Kerim'in ayetlerini açıklar ve öğretir. Medreselerde din ilimleri ile birlikte kelim, mantık, lügat, hendese, hesap, astronomi, felsefe, tarih ve coğrafya gibi dersler de okutulmaktadır. Ayrıca Darü't-Tıp gibi ihtisas medreseleri vardır.¹¹⁸ Fakat her çıkışın bir inişi olduğu gibi Osmanlı eğitim kurumlarının başında gelen medreselerde de, belli bir dönemden itibaren bu gelenekten tedricen bir kopuş yaşanmıştır. Medreselerde din ilimleri ile fen ilimlerinin uyumlu beraberliğinden yavaş yavaş sadece din ilimlerine doğru bir kayma olmuştur. Bu durum bilinmekle birlikte Osmanlının en köklü kurumlarından biri olmasından, şeyhülislamlık makamının adeta dokunulmazlığından ve ulemanın halk nezdindeki ağırlığından dolayı ciddi manada medreselerin ıslahına teşebbüs edilememiştir. Bunun neticesinde

¹¹⁵ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı**, Ankara: TTK, 1992, s.336

¹¹⁶ Sadrettin Celal Antel, "Tanzimat Maarifi", **Tanzimat I**, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s.442

¹¹⁷ Necip Fazıl Kısakürek, **İdeolocya Örgüsü**, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1983, s. 323

¹¹⁸ Cevat İzgi, **Osmanlı Medreselerinde İlim I**, İstanbul: İz Yayınları, 1997, s.26

dokunulamayan ve ıslah edilemeyen medreselerin karşısına batı tipinde mektepler açılmaya başlamıştır.

Medreseler; zihniyet olarak dini bir nitelik taşıyan, yapı bakımından vakıf sisteminin içinde yer alan, mali yönden ise özerk bir kuruluş özelliğine sahip ve hizmetini devletin denetiminde yüzyıllar boyu sürdüren eğitim kurumlarıdır. İlk Osmanlı medreselerinde eğitim, geleneğe dayalı olarak vakıfların (vakıf sahiplerinin) koymuş oldukları şartlar çerçevesinde tayin olunan müderrislerin inisiyatifine bırakılmıştır.¹¹⁹

XVII. yüzyıldan itibaren devletin zayıflamaya, sosyal ve ekonomik düzeninin bozulmaya başlamasıyla, evvela, vakıf müessesesi sonra da ona bağlı eğitim ve öğretim sistemi çökmeye yüz tutmuştu. Geleneklerinden emin olmayan şahıs ve aileler kendi mal ve mülklerini özel şartlarla vakfederek, vakıf müessesesini geçim kaynağı haline getirdiler. Böylece, vakıf müessesesi, hedefinden saptırılarak, sosyal niteliğini kaybetti.¹²⁰

Vakıflarda meydana gelen bu bozulma, hemen ona bağlı olan medreselere de yansdı. Bu yüzden, medreseler de ilim yuvası olmaktan çıkarak birer maddi menfaat yuvasına dönüştüler. Böyle olunca, vakfın kurucusu tarafından kabiliyete ve bilgiye bakılmaksızın aileden, hısım ve akrabadan olan kimseler, medreselere müderris veya hoca olarak tayin edilmeye başlandı. Ayrıca medreselerde okutulacak dersler de, vakfiyelerde belirtilerek, bunların zamana göre değiştirilmesi veya yeni derslerin konması engelleniyordu. Bu usul yüzünden, medreseler zamanla beşik ulemasının eline düştü ve her türlü yeni ve müspet düşünceye kapılarını kapadı. Artık medreseler fasit bir dairenin içine çekilerek kendi kendilerini yemeye ve tüketmeye başladılar. Medrese ilim yapılan yer olmaktan çıkarak, ilim tarihi okutulan eskinin tekrar edildiği yer haline geldi.¹²¹

Tarihi tekerrürler göstermiştir ki ilim mahfillerinde düşünce üretiminin bittiği nokta gerilemenin habercisidir. Bir zamanlar Osmanlıyı yükseslere doğru süratle taşıyan medreseler, Osmanlı toplumundaki umumi bozulmanın tesiriyle

¹¹⁹ Halil İncalcık ve Günsel Renda, **Osmanlı Uygarlığı II**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s.346; Mustafa Bilge, **İlk Osmanlı Medreseleri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984, s. 9-10

¹²⁰ Bayram Kodaman, **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, Ankara: TTK, 1988, s.10

¹²¹ Akdemir, s.13

eski işlevlerini yitirmiş ve batı tarzı okulların açılmasıyla birlikte de ikinci sınıf eğitim müesseseleri konumuna düşmüşlerdir.

2.2.1.2. Sıbyan Mektepleri

Sıbyan mektepleri, 5-12 yaş gurubundaki Müslüman çocukların eğitim gördükleri ilkokul düzeyindeki okullardır.

Genel itibarıyla Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteren sıbyan mektepleri, İslam dünyasında Osmanlılardan önceki dönemlerde var olan örnekleri ile benzer özellikleri taşımaktadır. Şehirler hatta köylerde daha çok camiler ve medreseler etrafında veya mahalle aralarında inşa edilen sıbyan mekteplerinde çocuklara öncelikle Kur'an olmak üzere, okuma-yazma, ilk dini bilgiler verilmekte, ilmihal ve hesap bilgileri öğretilmektedir.¹²²

Her ne kadar sıbyan mektepleri için her yerde geçerli olan ortak ders programından bahsedilemez ise de genel karakterlerinin dini olduğu ve bu çerçevede başta Kur'an olmak üzere ilk dini bilgilerin verilmesinin başlıca amaçları arasında bulunduğu çok açıktır. Ancak tıpkı medreselerde olduğu gibi Tanzimat öncesi Osmanlı sıbyan mekteplerinin dini eğitimi yönünden icra ettikleri fonksiyonu ortaya koyan ilmi ölçülerde yapılmış bir çalışmaya sahip değiliz.¹²³

2.2.1.3. Enderun Mektebi

Osmanlılarda Enderun Mektebi ise, kökleri I. Mahmud (1359-1389) dönemine kadar giden, Fatih Sultan Mehmet (1451-1481)'in geliştirdiği, fiziği ve zeka yapısı uygun, devşirme usulüyle alınmış gayr-i müslim çocuklarının Saray hizmetleri, askerlik ve bir kısım idari görevler için yetiştirildikleri özel nitelikli bir eğitim-öğretim kurumudur.¹²⁴

Devşirme usulü ile toplanmış "acemi oğlanlar" arasından seçilen kafa ve vücutça mükemmel çocuklar alınır ve yüksek askeri ve mülki mevkiler için, özel bir eğitimle yetiştirilirdi. Enderun, disiplinli, öğretim seviyesi yüksek imtiyazlı bir

¹²² Zeki Salih Zengin, *Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı'larda Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi*, İstanbul: MEB, 2004, s.25; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul: Kültür Koleji Yayınları, 1994, s. 76-77

¹²³ Akdemir, s.14

¹²⁴ Nesimi Yazıcı, "Tanzimat ve Abdülhamit Döneminde Din Görevlilerinin Yetiştirme Ortamı", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt.30, Sayı: Nisan-Mayıs-Haziran 1994, İstanbul, s.32

mektepti.¹²⁵ Enderun Mektebinde öğrencilerin sıkı bir disiplin içinde yetiştirilmesine büyük önem verilmiş, öğrencilerin en küçük kusurlarına dahi göz yumulmamıştır.¹²⁶

17. Yüzyılın sonlarına kadar devşirme kökenli zeki ve genç kadrolara dayanan bu kurum, devletin yönetim ve ordu kademelerine sürekli olarak başarılı elemanlar vermiştir. Ama devşirme sisteminin bozulması, hazırlık okullarına ve saray Enderun'una devlet ileri gelenlerinin çocukları, padişaha yakın kişilerin oğullarının alınmaya başlanmasından sonra giderek yozlaşmış ve amacından uzaklaşmıştır.¹²⁷

Tanzimat Fermanı her ne kadar maarif sahasında söz söylememiş olsa da, bu dönemde kendisini gösteren yeniliklerin en önemlilerinin maarif sahasında olduğu bilinmektedir. Bu dönemde yeni okulların açılması-Tanzimat öncesiyle karşılaştırıldığında- elbette önemlidir. Tanzimat'ın ruhuna uygun olarak; halkın eğitilmesi, felaketin eşiğinde olan bir devletin ancak maarif sahasındaki yeniliklerle yeniden diriltilebileceği düşüncesi, bu okulların ivedilikle açılmasını gerekli kılmıştır. Bununla beraber, bu okulların yetersiz hocalarla, sistemsiz ve plansız bir şekilde meydana gelmeleri, bu okulların açılma gayelerini yerine getirebilecek bir seviyeye ulaşmalarını da engellemiştir.¹²⁸

2.2.2. Namık Kemal'e Göre Eğitimin Önemi

Namık Kemal, ortaya koyduğu fikirlerle kendi zamanında büyük tesir gösterdiği gibi bugün de önemli bir yerde durmaktadır. Yazdığı yüksek nitelikteki yazılarıyla yenileşme dönemine ve sonrasına büyük katkılar sağlamıştır. Namık Kemal, yazmış olduğu bu yazılarda iki temel probleme çözüm yolu arayan bir aydın olarak dikkati çekmiştir. Bu problemlerden ilki, Osmanlının bekasının ne surette temin edileceği ikincisi de medeniyet ve terakki yolunda nasıl mesafe kaydedileceğidir.¹²⁹Bahsedilen iki meselenin en önemli çözüm yollarından biri maariftir. Bu konu Namık Kemal'in çok kafa yorduğu konulardan biridir. Devleti felakete gidişten kurtaracak en önemli yolun maarif olduğunu çeşitli eserlerinde

¹²⁵ Kodaman, s.11

¹²⁶ Ziya Karamuk, **Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz**, İstanbul: MEB, 1973, s.358

¹²⁷ Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.40

¹²⁸ Mümtaz Turhan, **Kültür Değişimleri**, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1997, s.172

¹²⁹ Aydoğdu-Kara, s.14

dile getirmiştir. Onun en fazla önem verdiği şey maariftir ve ona göre memleketi kalkındıracak ve yürütecek kuvvet ondadır.

Namık Kemal, eğitim konusunu muhtelif eserlerinde işlemiş ve eğitime önemli görevler yüklemiştir. Yazdığı edebi eserlerde toplumu eğitime amacı gütmüş, gazete yazılarında eğitimin öneminden sıkça bahsetmiş ve yazdığı mektuplarda eğitimle ilgili bahisler açmıştır.

Namık Kemal *İbret*'te yazdığı ilk yazılarının birinde ülke ekonomisinin düzeltilmesi için öncelikle ülkemizde çıkarılan hammaddelerden yeterince faydalanılması gerektiğini söyledikten sonra bunun için de **"(Evvelen) maarif lazım, yolar lazım. Saniyen sanat peyda etmeli, ehl-i sanat yetiştirmeli, bunun için de maarif lazım, memur lazım, teşvik lazım. Salisen ticareti bir hüsn ü hale koymalı, bunun için dahi kezalik maarif lazım"**¹³⁰ diyerek her işin ancak maarifle halledileceğini belirtmiştir.

Yazılarında uzun uzun eğitimin önemini anlatan Namık Kemal, bir toplumun geri kalmasının temel nedeni olarak eğitimsizliği görür. Eğitimin önemi için söylediklerinden belki de en dikkat çekenlerinden biri: **"Maarif bir kavim için aynıyla âb-ı hayattır, dünyada bir dert yoktur ki onun tesiriyle mahvolmasın"** tespitidir. Buna göre eğitim bir toplum için hayat suyudur. Dünyanın bütün dertleri ancak onun sayesinde çözülebilir. Bir başka cümlesinde de eğitim için **"Sahiha âlemde mevcut olan mesail-i siyasetin cümlesinden mühimdir"** demektedir. Dünyadaki en önemli mesele olarak gördüğü eğitimin önemi gereği ayet ve hadislerden deliller getirir. Örneğin **"Okumak bilmeyen insanın gözü değilse akli âmâ halinde bulunur... Biz nasıl maarifin lüzumsuzluğundan bahsedebiliriz? Ayetle müspet değil midir ki bilmeyenlerle bilenler müsâvi olamaz? Muhib-i Sadık beşikten mezara kadar ilmi-velev Çin'de olsun- teharri etmeye bizi memur etmemiş midir?"** Eğitimin insanlar ve toplum için faydasını anlatmaya gelince **"İtikadımızca maarif-i umumiye'nin fevâidinden bahsetmek güneşin vassıfında kaside söylemek gibidir. İçinde ne kadar parlak buhranlar gösterilse hâsılı tahsil kabilinden olur"** der. Eğitimden kutsal bir

¹³⁰ Namık Kemal, "İdarece Muhtaç Olduğumuz Tadilat", Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.176

ışıkmişçasına bahseden eden Kemal, onun bir süredir ister istemez gözlere girdiğinden, toplumu aydınlatmaya başladığından haber verir.¹³¹

Namık Kemal *Hadika*'da yazdığı "Maarife Dair Bir Makale" isimli makalesinde adeta tamamen maarifin öneminden bahsetmiştir. Eğitimi insan onurunun sebebi sayar, ancak eğitim sayesinde kainatın en şerefli varlığı olabileceğinden bahseder ve ilimden hiç nasiplenmeyen beşerin böcekten farksız olduğunu belirtir. Makalesine şu ifadelerle başlamaktadır:

Dünyada şeref-i insaniyet feyz-i marifetten ibarettir. Yoksa nisab-ı ilme mâlik veya tahsiline sâlik olmayan avâmın hevâmmdan hiç farkı olamaz. Bir kere meziyyât-ı insaniyeyi düşünelim!

Herkesi Hâlık'ıyla vazife-i hilkatinden haberdar eden maarif değil midir?

Fitratımızdaki istidâd-ı kemâli bi'l-fiil izhâr eden maarif değil midir?

Mevcudat-ı zemini ekser havâssıyla beraber benî nev'imize hizmetkar eden maarif değil midir?

*Dünyanın bir köşesindeki ni'am-ı fevâidi diğer köşesinde bulunanların pâyına îsâr eden maarif değil midir?*¹³²

Namık Kemal maarifin yüceliğini bir de şiir dilinde destanlaştırmıştır:

Marifet Hakk'ın ecel-i lutf-ı sübhânîsidir

İzzetin hâmisi, mamuriyetin bânîsidir

Daim eyler zâhir u bâtında taklîb-i umûr

Sanki ahkâm-ı şuûnun sâni-i sâni'sidir.¹³³

¹³¹ Mehmet ULUCAN- Mustafa GÜNDÜZ, "Namık Kemal'de Bazı Eğitim ve Öğretim Kavramlarına Yönelik Eleştirel Bakışlar", **Doğumunun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu**, Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Yayınları, 20-22 Aralık 2010, s.1062

¹³² Namık Kemal, "Maarif'e Dair Bir Makale", Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.516

¹³³ Namık Kemal, *Maarife Dair Bir Makale*, s.516

2.2.3. Namık Kemal'e Göre Eğitimden Beklenecek Fayda

Namık Kemal'in dostlarıyla yaptığı mektuplaşmalarda önemli meseleler üzerinde durduğu gibi en fazla önemsendiği konu olan eğitim hakkında da görüş alışverişinde bulunduğu görülüyor. Eylül 1865 yılında Leskofçalı Galip Bey'e yazdığı mektupta eğitim üzerinde uzunca durduğunu görüyoruz.

Mektupta öncelikle medeniyetçe ve eğitim standartları açısından gelişmiş olduğunu düşündüğü Fransa okullarının nizamnamesini mütalaa ettiğini belirten Namık Kemal, burada istifade edilecek birçok şey olmasıyla birlikte masrafça külfetli olduğundan Osmanlı şartlarında uygulanmasının mümkün olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Mütalaasının ardından Osmanlı şartlarında umum halk için eğitimin üç işlevi olabileceği hususunu vurgulamıştır. Bunlar Islah-ı Efkar, Tehzib-i Ahlak ve İstihsal-i Servettir.

2.2.3.1. Islah-ı Efkar

Osmanlı halkı Müslüman ve gayr-i müslimlerin birlikte yaşadığı kozmopolit bir yapıya sahip olduğundan Namık Kemal bu konuda farklı dinlere mensup kişiler için farklı önerilerde bulunmuştur.

Müslüman tebaa için efkârın ıslahı adına eğitimin en önemli işlevlerinden biri, halka kendi haklarını ve devlete karşı sorumluluklarını öğretmektir. Zira bir vatandaşın devletle olan münasebetlerinde bilmesi gereken başlıca bilgi budur. Bir diğer husus ise **"terakkiyât-ı hâziranın vesâitini mümkün ol(dur)duğu kadar öğretmektir."**¹³⁴Bu husus ise halkın dönemin terakkisini idrak etmesi ve medeniyetçe dünyanın gerisinde kalmamak için elzemdir. Efkar-ı Islah adına alınabilecek üçüncü tedbir ise halka tarih ve coğrafya okutmak suretiyle genel kültür malumatını zenginleştirerek, devlete olan bağlılığını artırmaktır.

Gayr-i Müslim tebaa için mütalaalarını belirtirken hususiyle Hristiyanların yoğun olarak yaşadığı Tuna vilayetini örnek veren Kemal, diğer din mensuplarını dikkate almamıştır. Onlarla ilgili görüşlerine **"Hristiyanlar için ise, en ziyade düşünülecek, fikirlerinin bize imalesidir."**cümlesiyle başlayarak fikir ayrılığı tehlikesine dikkat çekerek bu konu için çözüm reçetesi sunmuştur. Öncelikle Hristiyan okullarının müdakkik ve mütabassir bir şekilde nezaret altına alınması

¹³⁴ Tansel, I, s.19

gerektiği hususunu vurguladıktan sonra okutulacak kitapların devlet eliyle tayin edilmesi gerektiğini belirtmiş ve okul muallimlerinin de nüfuzu kuvvetli olan Fransa ve Rusya yerine Leh veya Macar olması gerektiği görüşlerini ileri sürmüştür. Bu sayede eğitim yoluyla Hristiyan halkın Müslüman olan idareden uzaklaşmasının önüne geçilebilecektir. Bunun yanında Hristiyanlar okulları için düşündüğü bir başka ıslahat ise okullarda Fransızca yerine Türkçe okutulmasıdır.

"Fransızcaya bedel Türkçe okutturmak kabil olsa, pek büyük fevâidi görüleceğinde ıstıbah buyurmayınız; çünkü bir milleti diğerine mezcetmek için, ta'mim-i lisandan kestirme yol olamaz."¹³⁵ ifadeleriyle halkları kaynaştırmanın, kültürel zenginliği artırarak barış ve huzur içinde yaşamının sırrının ortak dili kullanmak olduğu üzerinde durmuştur. Bunu gerçekleştirmek için devlet hizmetinde bulunabilmeye Türkçe şartı getiren ayrıca bir nizam düzenlenerek Türkçe dersinin pekiştirilebileceğini ifade eden Kemal, **"ekser nev-i beşer ve hususiyle bizim memlekette bulunanlar hizmet-i devlette bulunmayı her şeye tercih eylediğinden, Bulgarlar dahi bu halden mahrum olmamak için mekteplerinde Türkçe okutmaya başlar"**¹³⁶ ifadeleriyle de muvaffakiyetin zor olmadığını beyan eder.

2.2.3.2. Tehzib-i Ahlak

Güzel ahlak elde edilmesi çok güç bir meziyettir. Bu değerli meziyeti elde edebilmenin yegâne yolu ise şüphesiz eğitimidir. Ancak inşası çok zor olan güzel ahlak çok kolay yıkılıp bozulabilir. Bozulan ahlakı düzeltmek ise baştan inşa etmek kadar zordur.

Namık Kemal, ahlakı düzeltmenin tek başına okul eğitimiyle mümkün olmayacağını düşünmektedir. Bununla birlikte güzel ahlaka dair kitaplar okutularak ve o kitaplarda yazan nazariyâtın okulda öğretmenler tarafından fiiliyâta aksettirilip çocuklar için güzel örnek olmak suretiyle ahlak eğitimi adına faydalar sağlanabileceği görüşündedir. Ayrıca dinin güzel ahlak noktasındaki yaptırım ve teşvik gücünün de farkında olan Namık Kemal, bu hususun da değerlendirilerek **"etfâle akaid-i İslamiye ve fezail-i insaniyeyi hakkıyla**

¹³⁵ Tansel, I, s.19

¹³⁶ Tansel, I, s.20

tarif edecek bazı kitaplar okutulmasını¹³⁷ ahlakın düzeltilmesi adına önemli bir adım olarak görür.

2.2.3.3. İstihsal-i Servet

Eğitimin faydaları arasında en fazla gözle görünür olanı ve insanların en fazla ilgisini çeken kısmı olan istihsal-i serveti Namık Kemal en sona bırakmıştır. Eğitimin bu işlevi üzerinde de uzunca durmuş, serveti artırarak müreffeh bir toplum oluşturulması adına çeşitli eğitim kademelerinde yapılabilecek ıslahatlardan veya bu amaca mutabık eğitimden bahsetmiştir.

Namık Kemal, eğitimin istihsal-i servet işlevini gerçekleştirebilmesi için okutturulması elzem olan bazı derslerden bahseder. Bunlar "ticaret ve melâhât ve san'ate lazım olan kimya ve hikmet-i tabiye ve (*contabilite*) denilen fenn-i defterî ve ilm-i ziraattır."¹³⁸

Namık Kemal'in serveti artırmak için gerekli gördüğü derslere bakıldığında öncelikle kar marjı yüksek ürünler üretmek gerektiği, bunun içinse kimya ve fen bilimlerine öncelik tanınması gerektiği görüşünde olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Osmanlı ekonomisi tarıma dayandığından ziraat ilmini de göz ardı etmemiştir. Tarımsal üretimde verimliliği sağlamak için ilm-i ziraatı da elzem dersler arasında zikretmiştir.

2.2.4. Batı Medeniyeti ve Eğitimi Karşısında Namık Kemal

Başta Yeni Osmanlı'lar olmak üzere Tanzimat döneminin ekser aydını batı medeniyetine karşı büyük bir hayranlık duymuştur. Osmanlı'nın devlet düzeni, siyasi ve iktisadi durumu Tanzimat aydınlarını kaygılandırmış, zamanın en müreffeh coğrafyası durumundaki Avrupa'ya karşı bir özenti içine sokmuştur. Namık Kemal'in makalelerine baktığımızda onun da bu hayranlıktan büyük ölçüde nasibini aldığını görüyoruz. Ancak bu hayranlığın batı medeniyetinin bütün unsurlarını topyekun kabul olmadığını makalelerine serlevha edilmiş şu sözünden anlıyoruz:

¹³⁷ Tansel, I, s.20

¹³⁸ Tansel, I, s.20

"Hele kim ne derse desin biz eski Osmanlıların yamalı abasını
Avrupalı dostlarımızın kuyruklu setresine tercih edenlerdeniz."¹³⁹

Namık Kemal

Namık Kemal batılılaşma yanlısıdır. Ancak batılılaşmadan kastı batının yalnızca ilim ve tekniğinden yararlanarak Osmanlıyı diğer devletlerle rekabet edebilen çağdaş bir ülke haline gelmesidir. Rıza Filizok, *Namık Kemal'in Batı Medeniyetine Bakış Tarzı* isimli makalesinde Namık Kemal'e göre batıyı batı yapan anasının başında maarifin geldiğini belirtmiştir.¹⁴⁰ Onun makalelerinde, bizim dini ve milli değerlerimizle bağdaşmayan, batının herhangi bir kültür unsurundan övgüyle bahsettiğine rastlamak mümkün değildir.

2.2.5. Dönemin Eğitim Sistemine Yönelik Görüşleri

Namık Kemal, hayatının çok kısa bir döneminde okula gitmiş, ekser eğitimini dedesinin tahsis ettiği hocalardan özel ders alarak ve kendi okuduğu kitaplar vasıtasıyla almıştır. Düzenli bir eğitim almamasına rağmen çağının önde gelen aydınlarından biri olmayı başaran Namık Kemal'in mektuplarında ve gazete yazılarında ülkedeki eğitim kurumlarından, kurumlardaki eksikliklerden, yapılabilecek ıslahatlardan sıkça bahsettiğini görüyoruz.

"*Maarif*" isimli makalesinde ülkedeki eğitimi batı medeniyetiyle kıyas ederek çeşitli yönleriyle değerlendiren Kemal, makalesine "**İtikadımızca maarif-i umumiyenin fevâidinden bahsetmek, güneşin vafında kaside söylemek gibidir.**"¹⁴¹ sözleriyle başlayarak ülkedeki genel eğitimin önemine vurguda bulunmuştur.

2.2.5.1. Müfredatın Islahı ve Eğitimin Refah Seviyesini Yükseltmesi

Eğitimin en büyük faydalarından biri hayatı kolaylaştıran, refah seviyesini yükselten bir yönünün bulunmasıdır. Öyle ki ilk çağlarda insanlar tabiat kanunlarına boyun eğip, çok ilkel şartlarda yaşam mücadelesi vermişken, eğitim

¹³⁹ Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.5

¹⁴⁰ Rıza Filizok, "Namık Kemal'in Batı Medeniyetine Bakış Tarzı", *Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal* içinde (39-50), İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları, 1988, s.42

¹⁴¹ Namık Kemal, *Aile*, s.110

sayesinde büyük medeniyetler inşa edip, yüksek hayat standartlarını yakalamışlardır. İnsanoğlunun doğayla olan mücadelesi neticesinde özellikle teknik alanda büyük bir ilerleme kat edilmiş, tarih boyunca yapılan eğitim çalışmaları günümüz insanına en önemli insanlık mirası olarak kalmıştır.

Osmanlının son dönemindeki eğitim düzenine ve bu düzen içindeki eğitim kurumlarına bakıldığında teknik anlamda bir durağanlık yaşandığı görülür. Osmanlının yükseliş döneminde ilim ve tekniğin zirveye ulaştığı Osmanlı medreseleri fen bilimlerinden koparak tamamen din bilimleri okutan eğitim müesseseleri haline gelmiştir. Osmanlıyı teknik ve endüstriyel anlamda Avrupa'nın gerisine düşüren sebeplerin başında medreselerin fen bilimlerinden kopuşu geldiği söylenebilir. Bu kopuş devletin askeri ve iktisadi durumunu etkilediği gibi toplumun yaşam kalitesini de etkilemiştir. Bir zamanlar dünyanın en müreffeh ülkesi olup nice ülkede destanlaşan Osmanlı şehirleri zamanla çağın gerisinde kalmıştır.

Namık Kemal eğitimin sadece soyut düşüncede kalmayıp hayatın tüm alanlarında en verimli şekilde kullanılmasından yanadır. Eğitim, yaşam standartlarını yükseltmeli, hayatı kolaylaştırmalıdır. Namık Kemal bu iddiasını Avrupa'dan örnekler vererek şu şekilde ortaya koyar:

*Avrupa'da ise bilakis maarifin merteye-i terakkisini üstümüze giydiğimiz elbise kullandığımız saat, yazı yazdığımız kâğıt, denizde gezdiğimiz vapurlar, karada gezdiğimiz tramvaylar, demiryolları bi'l-bedâhe gösteriyor. Bundan başka gazetelerde, kitaplarda dahi buna dair daima pek çok mebâhis görülüyor. Maamafih yine bu bâbda bazı misaller irad olunmak fâideden hâli değildir zannederiz.*¹⁴²

Kemal, bilimsel alanda gelişme gösterebilmeyi ve bunların hayata aksettirilerek refah seviyesinin yükseltilmesini medreselerde uygulanan müfredatta yapılacak değişikliklere bağlamaktadır. Ona göre medreselerde altı yüz yıl öncesine ait hikmet kitapları okutulurken memleket dünya maarifinin gerisinde kalmıştır. *Tabeddül-i Meşihat* adlı makalesindeki sitem dolu ifadeleri şu şekildedir:

¹⁴² Namık Kemal, *Maarif*, s.110

Layık mıdır ki maarif bu derece terakki etmiş iken medrese maişetinin her türlü meşakkına tahammül ederek ömrünü, vücudunu ilme vakfeden talebe altı yüz sene evvel yapılmış hikmet kitapları okusun. Hala 'ukûl-ı aşere ve anâsır-ı erba'a ile uğraşsın?¹⁴³

2.2.5.1.1. Sıbyan Mektepleri, Rüşdiyeler ve Yükseköğretim Müfredatıyla İlgili Görüşleri

Namık Kemal, Leskofçalı Galip Bey'e yazdığı mektubunda eğitimden beklenilecek faydayı belirttikten sonra bu faydaların nasıl elde edileceğine dair görüşler de ileri sürmüştür. Sıbyan mektepleri, rüşdiyeler ve yüksekokullara dair fikirlerini belirttiği bu mektubunun, Namık Kemal'in bir anlamda Osmanlı eğitim kurumlarının müfredatına yönelik görüşlerini içerir.

Mektubunda Namık Kemal ilk olarak sıbyan mekteplerini ele alır. Ona göre memleketteki sıbyan mekteplerinin sayısı artırılarak mümkünse her köyde bir tane inşa edilmelidir. Müfredata gelince... ***Usûlü üzre elifbâ ve tecvitten sonra, Kur'an ve ilm-i halden ahlaka dair ve balâda beyan eylediğim maksada mutâbık bir risale okutturulmalı ve şâkirdân-ı mezkûr, gördüğü şeyi suhulet ile okuyacak ve Türkçe ise, anlayabilecek kadar meleke hâsıl ettirilmelidir.***¹⁴⁴

Görüldüğü gibi Kemal, öncelikle Kur'an harflerinin ve Kur'an'ın tertil üzere okunması için tecvit öğretilmesini istemektedir. Bunlardan sonra ise ilm-i hal ve güzel ahlak mevzuunda bir kitapçık gelmektedir. Bu görüşler onun dini yönü konusunda az da olsa fikir verebilir. Kemal, bu derslerin ardından kolaylıkla okuyup anlayabilecek kadar da Türkçe eğitimi verilmesinden yanadır. Kemal'in Türkçe konusunda ısrarcı oluşu milliyetçi karakterinin yanı sıra, çocuğun daha sonra alacağı eğitim için faydalı olacağını düşünmesinden de kaynaklanmaktadır. Böylece çocuk ilk ve temel eğitimini almış olacaktır.

Kemal, rüşdiyelerin ise en az her kasabada bir tane bulundurulmasını ister. Daha sonra eğitimin güçlüklerinden biri olarak daha kendi lisanını öğrenmemiş bulunan talebenin Arapça öğrenmeye başlaması ve her dersi farklı bir lisandan

¹⁴³ Namık Kemal, "Tebeddül-i Meşihat", Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.254

¹⁴⁴ Tansel, I, s.20

öğrenmesine dikkat çeker. Buna çare olarak ise rüşdiyelerde Osmanlıca kurallarının öğretilmesini ister. Ona göre bunun yanında ***Türkçe olarak mantık ve bir beyan kitabı ve akaiden Birgivî, yahut Şerh-i Emalî yolunda bir risale ve hisap ve cebir ve hendese ve coğrafya ve bir muhtasar tarih-i umûmî, veyahut İslam veya hiç olmazsa Osmanlı tarihi ve kanun okutturulmalıdır.***¹⁴⁵

İnsanın somut düşünceden soyut düşünceye geçtiği döneme rastlayan rüştiye yılları, Namık Kemal için mantık ve akaiden Birgivî gibi kişilerin kitaplarını okutmak için uygun zamandır. Bunların yanında yine soyut işlem yeteneği gerektiren hesap ve cebir de bu yıllarda müfredata alınmalıdır. Kemal'in coğrafya dersi verilmesini istemesi ve özellikle tarih dersinde ısrar etmesi, onun vatan sevgisi ve milli duygularının coşkunluğuna yorumlanabilir.

Kemal, yükseköğretim müfredatıyla ilgili görüşlerini ise şu şekilde ifade eder:

*Üçüncüsü merkez-i eyalette dârü'l-fünun yollu bir büyük mekteptir ki, bunda Arabî, Farisî ve Fransızcadan taliplerine, hizmet-i devlete girmek isteyenlere daha ziyade tafsilatı ile tarih ve kanun ve kitabet ve bir devletin ecnebilerle olan muamelatı bildirilmelidir. Tüccara fenn-i defterî, çiftlik ashabına fenn-i ziraat ve ehl-i san'ata hikmet-i tabi'îye ve kimya gibi lazım olan fünun tahsil ettirilmeli ve tâlipleri için fünûn-ı akliyye ve nakliyyenin aksâm-ı sâiresinden dahi birer ders bulundurulmalıdır.*¹⁴⁶

Kemal'in eğitim kurumlarının artırılmasına dair fikri burada da karşımıza çıkmaktadır. Ona göre her eyaletin merkezine bir yüksek okul açılarak ülkedeki tahsilli, ihtisasa sahibi kişi sayısı artırılmalıdır. Bu üniversitede yaygın olarak kullanılan diller öğretilerek farklı dillerde neşredilen bilimsel kaynaklardan yararlanılmasına olanak sağlanmalı, müdavimlerinin devlet memuru olmaya namzet olduğu bölümlerde, tafsilatıyla tarih, kanun ve kitabet gibi bu alana mütevakkıf dersler okutularak memur kalitesinin artırılması amaçlanmalıdır. Ayrıca ticaret, ziraat ve sanat erbabına kendi alanıyla ilgili derslerle ihtisas yaptırılıp, alanında uzman, işin tekniğinde zamanı yakalamış, Batı'yla rekabet edebilecek bireyler yetiştirilmelidir.

¹⁴⁵ Tansel, I, s.21

¹⁴⁶ Tansel, I, s.21

2.2.5.2. Zorunlu Eğitim

Yüksek uygarlık düzeyindeki toplumlara bakıldığında, insanların neredeyse tamamının hayatlarının önemli bir kısmını(yaklaşık 12-16 yıl) eğitim kurumlarında geçirdiği görülmektedir. Bu ülkelerin çoğunda eğitimin ilk 12 yılının zorunlu olduğu görülüyor. Söz gelimi hal-i hazırda Amerika, İngiltere, Almanya, Belçika, Hollanda gibi ülkelerde eğitim 12 yıl ve üzeridir.¹⁴⁷Buradan anlaşılmaktadır ki zorunlu eğitim çağdaş bir uygarlık olmanın gerekliliklerindendir.

Namık Kemal'in yaşadığı döneme bakıldığında Avrupa ve Amerika gibi toplumların henüz 19. yüzyıldayken zorunlu eğitimi uyguladığı görülmektedir. Ancak Namık Kemal birçok konuda ortak düşündüğü batılı eğitimcilerle zorunlu eğitim noktasında fikir ayrılığına düşmüştür. Ancak bu fikir ayrılığının sebebi, devletin eğitim için kullanabileceği imkânlar ve toplumsal farklılıklarla ilgilidir.

Ülkemizde, Nisan 1848'de bir talimatnameyle 6 yıllık kesintisiz eğitimi(sıbyan ve rüştiye mektebi) zorunlu hale gelmiş, çocukların ancak bu okullarda okuduktan sonra işe ve sanata girmelerine izin verilmiştir. 1869 tarihinde ilan edilen *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi* ile ilköğretimle ilgili daha önemli adımlar atılmıştır. Eğitimin zorunluluğuna burada hususiyetle değinilmiş ve 1876'daki *Kanun-i Esasi'*de ilk eğitimin "bütün Osmanlı tebaasına mecburi olduğu" hükmü getirilmiş, ilköğretim bu nizamname ile rüştiye mekteplerini de kapsar şekilde 6 yıla çıkarılmıştır.¹⁴⁸

Namık Kemal, birçok yazısında belirtmiş olduğu gibi eğitimin zarureti inanan bir aydındır. Onun nazarında eğitim herkesin elde etmesi gerektiği değerler üstü bir değerdir. Ancak Namık Kemal bu değeri insanlara devletin cebren vermesi taraftarı değildir. Kemal'e göre devlet, herkesin eğitilmesini sağlamalıdır ama bunu zorla okula göndererek değil toplumu farklı yollarla teşvik ederek yapmalıdır.

Namık Kemal "Maarif" adlı makalesinde Amerika ve Avrupa'nın birçok yerinde eğitimin zorunlu olduğuna dikkat çektikten sonra sözü asıl vurgulamak

¹⁴⁷ *Dünya Zorunlu Eğitimi Tercih Ediyor*, 2012, <http://www.sabah.com.tr/Egitim/2012/03/07/dunya-uzun-sureli-zorunlu-egitimi-tercih-ediyor> (22 Nisan 2013)

¹⁴⁸ Mustafa Gündüz, "Zorunlu ve Kesintisiz Eğitimin Kısa Tarihi", *Eğitime Bakış*, Sayı:21 (Ekim-Kasım-Aralık, 2011), Ankara, s.5

istediği noktaya getirmiştir. Sözlerinin devamında **“Şu da malum olmalıdır ki cebrî tahsil kaidesini kabul eden yerlerin ekserisinde evladını tahsile sevk etmek için bir âdemi icbâr etmeye binde bir kere lüzum görülmüyor.”**¹⁴⁹ diyerek asıl meselenin eğitimin zaruri olduğunu topluma kabul ettirmek, aileleri bu konuda ikna etmek olduğunu vurgulamıştır.

Zorunlu eğitim konusuna “Nüfus” adlı makalesinde de değinen Namık Kemal, zorunlu eğitimin Türkiye şartlarında uygulanmasının olanaksız olduğunu belirterek Maarif Nizamnamesi’ne eleştiride bulunmuştur.¹⁵⁰ Eleştirilerinde maddi külfetlerine değinmiş, parasal olarak büyük fedakârlıklar yapılsa dahi dağınık yerleşimin yaygın olduğu ülkemizde, insanların tamamının yakınına okul yapılamayacağını belirterek Maarif Nizamnamesi’ndeki zorunlu eğitimle ilgili bölümün uygulanmasının imkânsız olduğunu ifade etmiştir.

2.2.5.3. Yabancı Dil

Namık Kemal, dönemin önde gelen okullarında derslerin Fransızca ve İngilizce gibi yabancı dillerle öğretilmesini bir kültür emperyalizmi olarak görmüş; ayrıca derslerin öğrenciler tarafından yeterince anlaşılmadığını, ana dille yapılacak eğitimden çok daha verim alındığını düşünerek yabancı dille öğretime karşı çıkmıştır. Bunun yanında Doğu ve Batı kültürleriyle de entegrasyonun dil vasıtasıyla olacağı gerçeği, Kemal’i yabancı dil eğitimi teşvik etmeye sevk etmiştir. Şimdi Kemal’in yabancı dille öğretim ve yabancı dil eğitimi konusunda yaptığı ayrımı ele alacağız.

2.2.5.3.1. Yabancı Dille Öğretim

Tanzimat döneminde ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda birçok reform yapılmıştır. Ancak bu reformların tamamı Avrupa devletlerinin etkileriyle yapıldığından Osmanlı İmparatorluğu git gide Avrupa’ya bağımlı hale gelmiştir. Avrupa’ya bağımlı hale gelmeye karşı çıkan Osmanlı aydınlarının başında gelen Namık Kemal, Osmanlı’daki Tıp Fakültesi, Galatasaray lisesi gibi önemli eğitim kurumlarında yabancı dille eğitim yapılmasına karşı çıkmış ve bu konuda fikri mücadelede bulunmuştur.

¹⁴⁹ Kemal, *Maarif*, s.111

¹⁵⁰ Kemal, “Nüfus”, Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drr.), *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.72

Vatan şairi olarak bilinen ve milliyetçilik özelliği öne çıkan Namık Kemal, bu konuyla ilgili görüşlerini milli heyecanlarının ötesinde, daha verimli bir eğitim için, devletin ve milletin menfaati adına beyan etmiştir. Konuyla ilgili düşüncelerini ifade ederken mantıklı deliller ortaya koymaktadır.

Uludağ'ın ifadeleri Kemal'e hak verir niteliktedir:

Askeri Tıbbiye'nin kurulduğu ilk yıllarda, fakülteye öğrenci bulmak bile zor bir mesele idi. Bunun en önemli sebebi, Fransızca okutulan tıp derslerinin herkesi yıldırması idi. Hâlbuki Türkçe öğretim başlatılınca, rüştiye mezunlarının çoğu Tıbbiye'ye girmek arzusunu göstermeye başladılar. Bu arada tıp öğreniminin geliştirilmesi amacıyla Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi oldukça yararlı oldu. Avrupa'da tıp öğrenimi görüp geri dönen yetenekli öğrenciler, Tıbbiye'deki yabancı hocaların yetersizliklerini hayretle gördüler. Bu durum ise, Türkçe tıp öğretiminin daha da gelişmesine sebep oldu.¹⁵¹

Namık Kemal Tasvir-i Efkâr'da imzasız olarak yayınlanan söz konusu makalesinde özet olarak şu görüşlere yer vermiştir:

Askeri Tıbbiye henüz Avrupalılar kadar iyi doktor yetiştirememektedir. Bunun gerçek sebebi, insanımızın yeteneksizliği, bina durumu veya araç-gereç yetersizliği gibi maddi konular ya da eğitim metotlarımız değildir. Avrupa'ya karşı Tıbbiye'de geri kalışımızın asıl sebebi derslerin Fransızca okutulmasıdır. Bunda kuşku yoktur. Çünkü tıp öğretimi birçok hazırlık dersine ve yabancı bilim dallarına ihtiyaç duyar. Anadil gibi bilinmeyen bir dilde öğrenilen bilgilerin aslı zayıf kalacaktır.

Avrupa ülkeleri bu konuda yaşadıkları tecrübe neticesinde anadilde eğitim metodunu kullanmaya başlamışlardır. Avrupa'da önceleri tıp öğretimi Latince olduğu halde, sonraları her millet kendi dilinde öğretim yapmaya başlamıştır. O halde bizde de tıp dersleri Türkçe okutulmalıdır. Gerçi ders kitaplarının kıtlığı ve bazı tıp terimlerinin eksikliği gibi problemlerimiz olsa da bunlar sadece aşılması gereken güçlüklerden ibarettir.¹⁵²

¹⁵¹ Osman Şevki Uludağ, "Tanzimat ve Hekimlik", **Tanzimat I**, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940, s.973-974

¹⁵² Abdurrahman Siler, "Yabancı Dille Öğretim Karşısında Namık Kemal", **Türk Kültürü**, Sayı.317 (Eylül, 1989), s.514

Namık Kemal, eğitime harcanacak enerji ve mesai himmetinin yabancı dille zayi edilmemesini istemekte, eğitimde kolaylığın ve verimliliğin anadilde olduğunu birkaç yazısında ifade etmiştir. Bunun için de okullarda öğrencilerin rahatlıkla faydalanabileceği kaliteli bir eğitim için dersler Türkçe okutulmalıdır. Ancak eğitimde lisan konusu derslerde Türkçenin kullanılmasıyla sınırlı değildir. Verilen eğitimden maksadın hâsıl olması için anadilde yazılmış kaynak mevcudu yeterli değildir. Hatta yok denecek kadar azdır. Durumun farkında olan Namık Kemal, bu müşkül için de bir çözüm önerisinde bulunarak ihtiyaç duyulan yabancı dilde yazılmış kaynakların Türkçeye çevrilerek okutulması görüşünü ileri sürmüştür.

Her kim olursa olsun bir fennin mesailini anlamak için kendi lisanında bulduğu suhûleti bir ecnebi lisanında bulamamak ve hatta Avrupa'da mekteplerden Latince ders okutmak kaldırılmadıkça maarif-i umumiyenin hemen hiçbir eser-i terakki göstermediği aklen ve tecrübeten müsbet olmak cihetiyle mekteplerimizde dersler bi-eyyi hal Türkçe okutulmak zaruriyâtıdır ve milletçe arzu olunacak şey dahi budur. Fakat hayfâ ki lisanımızda istifade olunabilecek kitapların killeli ve adeta fıkdanı cihetiyle tezyid-i malumat için bir memba mevcut olmadığından ve hâlbuki liyakat-ı sahiha girilen mesleğin nazariyatta meleke-i rasihaya ve o ise pek çok mütalaaya tevakkuf eylediğinden mülkümüzde hemen her büyücek memur için bir ecnebi lisan bilmek ihtiyacat-ı zaruriyeden olmuştur.¹⁵³

Anlaşılabacağı üzere Namık Kemal yabancı dil eğitimine kesinlikle karşı değildir. Hatta birçok yazısında dil eğitimini teşvik etmiş, Avrupa'daki rüştiyelerde bir kaç lisan öğretildiğinden övgüyle bahsetmiş, devlet içindeki üst düzey memurların birer yabancı lisan öğrenmelerinin elzem olduğunu ifade etmiştir. Namık Kemal'in karşı olduğu husus yabancı dil eğitimi değil yabancı dille öğretimdir. Ona göre bir dersin konularını iyice anlayabilmek, ancak anadilde mümkündür. Bu yüzden okullarda dersler Türkçe okutulmalı, okutulan kitaplar Türkçe olmalıdır.

¹⁵³Namık Kemal, *Memur*, s.182

2.2.5.3.2. Yabancı Dil Eğitimi

Klasik Osmanlı döneminde okutulan kitaplar Arapça olduğu için medreselerde Arapça ağırlıklı eğitim yapılıyordu. Fakat ders anlatımlarında Türkçe tercih edilmekteydi. Klasik Osmanlı dönemi için medreselerden mezun olanların büyük bir çoğunluğunun, ana dillerinin yanı sıra Arapça ve Farsça gibi ikinci ve üçüncü bir dil bildiklerini söyleyebiliriz.¹⁵⁴

Tanzimat Dönemi, Osmanlı'nın uzun süre devam ettirdiği İslam ve Doğu kültürünün etkisinin zayıfladığı, genç ve aydın dimağların şatafatlı ve gösterişli Batı kültürünün etkisi altına girdiği, dünya ülkelerinin ve Osmanlı'nın dışı karşı her zamankinden daha açık birer toplum haline geldiği bir dönemdir. Bu değişim terviç edilen lisanda da bazı değişimler meydana getirmiş, Arapça ve Farsça gibi Osmanlı eğitim kurumlarında yüzyıllardır öğretilen diller zamanla cazibesini kaybetmeye başlamıştır.

Namık Kemal de bu değişimden nasibini alanlardandır. Ancak Kemal bu değişimden olumlu şekilde etkilenmiş, Arapça ve Farsçanın yanında Fransızca ve İngilizcesini de geliştirerek Doğu ve Batı kaynaklarını tetkik edebilecek donanımı haiz hale gelmiştir. Kemal, yabancı dilin faydalarından bizzat istifade eden biri olarak yabancı dil eğitimini önemsemiş, makale ve mektuplarında yabancı dil eğitimine dair görüşler belirtmiştir.

Namık Kemal'e 1881 yılında Midilli mutasarrıflığı sırasında Selanik'ten gönderilen bir mektupta, okullarda Fransızca gibi Arapça ve Farsça'nın esaslı bir şekilde öğretilmesinin yolu sorulmuştur. Bu mektuba mukabil Arapça eğitime dair görüşlerini açıl原因 Kemal, "Bir Arnavut, bir Kürd'ün Türkçesini anlamakta ne kadar su'bet çekerse, bir Mısırlı bir Bağdatlının; bir Yemenli bir Cezayirlinin Arabîsini anlamakta da o kadar güçlük çekiyor"¹⁵⁵ sözleriyle hususiyle şive farkı faktörüne dikkat çekmiştir. Dolayısıyla yabancı dil eğitimi verilirken, bilhassa bu dil Arapça gibi yaygın bir coğrafyada farklı şivelerle konuşuluyorsa, konuşma dilinden ziyade edebi şekliyle öğretilmesi gerektiği görüşündedir. Aksi takdirde

¹⁵⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara: TTK, 1998, s.33

¹⁵⁵ Tansel, F. A. Tansel, *Namık Kemal'in Mektupları-III*, Ankara: TTK, 1969, s.114

"Arabîyi tekellüm etmeye ve yazmaya çalışırken, anlamaktan da mahrum kalacağımız"¹⁵⁶ endişesindedir.

Namık Kemal'e göre yabancı dil eğitimini kolaylaştıracak bir yöntem veya teknik yoktur. Bütün kudret ve yetenek hocalardadır. Birçok görüşünü olduğu gibi bu görüşünü de Avrupa izlenimlerinden hâsıl eden Kemal, "Avrupalılar lisan tahsilini ne ile teshil etmişler ise, biz de anınla teshil ederiz" sözleriyle bu konudaki düşüncelerinin dayanağının Avrupa'daki dil eğitimindeki başarı olduğunu vurgulamıştır.

Midilli, 1881:

Ânların, lisânı sûratle tahsil etmelerine sebep, ders tertiplerinin intizamıdır zannolunmasın. Ekser hocalar ta'limde hiçbir tertibe riayet etmez, kendi kendine tertib icâd eder. İşte tahsili teshil eden hocaların bu kuvvetidir.¹⁵⁷

Namık Kemal'in yabancı dil eğitiminde önemseydiği bir diğer husus ise öğretilecek lisana muvafık bir hoca teminidir. Yani hangi dil öğretilecekse ana dili o dil olan bir hoca ders vermelidir. Bu şekilde derslerden daha fazla verim alınacağını düşünmektedir. Selanik'ten gelen Arapça eğitimi ile ilgili suâle **"Bendeniz ulemay-i Arap içinde lisana mutasarrıf ve talime kadir bir hayli zat görmüş idim; ulemây-i Türk'te ise hemen hiç kimse görmedim. Selanik mektebi vâridatı müsaade eder de bir muktedir Arabî hocası tedarik edebilirse, çocuklara mümkün mertebe Arapça öğretmeyi onun iktidarına tahmil etmeli"**¹⁵⁸ teklifinde bulunarak mukabelede bulunması onun yabancı öğretmen konusundaki görüşünü açıkça ortaya koyar.

Mekteplerimizde Arapça tahsilini faydalı bulan Kemal, Acem tesirinin edebiyatımızdaki nüfuzuna hiddetlendiğinden, Farsçanın yalnız gramer kaidelerinin öğretilmesini kâfi görüyor; **"Farsî bilmek isteyen bıyığı, sakalı geldikten sonra öğrensin"** diyor.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Tansel, III, s.114

¹⁵⁷ Tansel, III, s.114

¹⁵⁸ Tansel, III, s.114

¹⁵⁹ Tansel, III, s.115

2.2.5.4. Kızların Eğitimi

Namık Kemal'in Osmanlı eğitim sisteminde eksik gördüğü ve ıslahı için önerilerde bulunduğu bir diğer husus ise kızların eğitimidir. Osmanlıdaki erkekleri ön plana çıkaran ve kızları eğitim hususunda öteleyen eğitim anlayışı, Namık Kemal'in dikkatini çekmiş, onu bu konuda yazmaya zorlamıştır.

Namık Kemal'i kadın eğitimi konusunda ilk defa düşünmeye sevk eden Avrupa müşahedeleri olmuştur. Avrupa'da kadının sosyal statü olarak ülkemizdekinden farklı olarak erkeklerden ayrılmayıp kimi zaman erkeklerden çok yukarda olmasını *Maarif* makalesinde gıptayla anlatır ve bunu maarife bağlar:

Memâlik-i mütemeddinede kadınları da erkekler gibi terbiye ederler. Fakat şurasını dahi anlamalı ki o kadınlar içinde kendi lisanının ve kendi devletinin birincisi sayılacak derecede kâtibeler, şaireler zuhur ediyor. On sekiz yaşında bir kız çıkıyor, hikemiyâtta hesap-ı tefâzulî gibi en dakik dersler okutuyor. Karşısında aksakallı hocalar kitap tutarak istifadeye çalışıyor. Memleket bulunuyor ki her nev'i mekteplerinde olan hocaların nısfından ziyadesi kadınlar veya daha vâzih tabir olunmak istenilirse yirmi beş yaşına varmamış kızlardır. Cumhur reisleri, nâzırlar, vükelâ-yı ümmet, generaller, memurlar, âlimler, edipler hemen ekseriyet itibariyle eşlerini onlardan intibah ederler.¹⁶⁰

Namık Kemal'in kızların eğitimi konusunu, eğitimle ilgili görüşlerini anlattığı Leskofçalı Galip Bey'e gönderdiği mektubunda da ele aldığını görüyoruz. Burada **"kadınların emr-i talimden istisna edilmemesi gerektiğini"** bildiren Kemal, bunun iyi bir aile eğitimi için ön şart olduğunu kaydeder. **"Çocuk en evvel valide elinde kaldığından, kadın terbiyesiz olur ise, âni nasıl terbiye eder"**¹⁶¹ diyerek iyi yetişmiş bir çocuğun ancak iyi yetişmiş bir annenin elinden çıkacağını vurgular. Bunun yanında okuma-yazma bilen kadınların, bu meziyetlerin büyük bir değere haiz olduklarını bildiklerinden evlatlarının iyi bir eğitimden geçmesi konusunda daha istekli ve gayretli olacaklarını belirtir. Kemal'e göre aksi takdirde ilk üstat annenin eğitimsiz olması, yanlış eğitim vermesine sebep olacak ve bu da ileriki yıllarda verilecek okul eğitimini olumsuz etkileyecektir.

¹⁶⁰ Namık Kemal, *Maarif*, s.111

¹⁶¹ Tansel, I, s.21

Midilli’de mutasarrıf olarak devlet hizmetinde bulunan Namık Kemal’in burada da kızların eğitimiyle ilgilendiğini görüyoruz. Cezayir-i Bahr-i Sefid Valiliği’ne yazdığı mektubunda eğitimle ilgili ve yapılması gereken hizmetleri rapor ederken, **“Cezire’nin İslam bulunan her karyesinde etfâl-i zükûr için bir ve mümkün olur ise kız çocukları için bir ibtidâî mektep bulundurulurak...”**¹⁶² ifadeleriyle erkek çocukların yanında kız çocukları için de bir ibtidâî mektep yapılması gerektiği hususunda görüş beyan etmiş, valilikten bu konuda parasal destek talebinde bulunmuştur.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Kemal’in medeni bir toplum için sadece erkeklerin değil, kızların da eğitimden geçirilmesi gerektiği, onlar için de okullar inşa edilip erkeklerden geri bırakılmaması görüşünde olduğu söylenebilir. Avrupa’da toplumsal hayatta roller üstlenen eğitilmiş kadınların, ülkemizde de gerekli eğitimi alarak topluma faydalı bireyler haline getirilmesi gerektiğini, ayrıca ileride anne olacak kızların bu sayede iyi birer mürebbi olacağını ifade etmiştir.

2.3. MEMUR EĞİTİMİ

Millete hizmetle mükellef olan devlet, memurlardan müteşekkildir. Askeriyeden idareye, oradan eğitime kadar millet hizmetinin tamamı memurların sorumluluğundadır. Bu sorumluluğun gereğini hakkıyla yerine getirebilmek içinse öncelikle icra ettikleri mesleklerle ilgili eğitimden geçirilmelidir.

Namık Kemal, “Memur” adlı makalesinde memurların bazı kurallar ve nizamla göre işlerini yaptıklarını söyledikten sonra **“vazife-i memuriyetinin kendine verdiği talimât-ı sarîha ve zımniyeyi anlayacak dört bin kişi mevcut olmamak”** ifadeleriyle Devlet-i Âliye’de devlet hizmetlerindeki memurların iyi yetiştirilmediğine vurgu yapar. Ayrıca “Sebe-i Kaht-ı Ricâl” adlı makalesinde de hariciye nazırı Reşit Paşa’nın iyi adam yetiştirdiğine dair övgüyle bahsettikten sonra **“amma ne çare ki Reşit Paşa vefat eyledikten sonra âdem yetiştirmemek modası çıkıp”** şeklinde durumdan yakınmıştır.¹⁶³

¹⁶² Tansel, III, s.35

¹⁶³ Namık Kemal, “Sebe-i Kaht-ı Ricâl”, Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.192

İşte bu mütalaaya nazaran ekser yerlerde ve bâhusus bizim memlekette memurun -hüdâ-yı nâbit denilebilecek bir hal ile zuhur edip gelmesini beklemekten ise- talim ve terbiye ile yetiştirilmesine çalışmak lazım.¹⁶⁴

Namık Kemal memur takımını ilmiye, seyfiye ve mülkiye olmak üzere üç sınıfa ayırmış ve konuyla mütalaalarını bu üç sınıfa hasretmiştir.

2.3.1. İlmiye Sınıfı

Namık Kemal'in ilmiye sınıfıyla ilgili en önemli eleştirisi beşik ulemasına dair olmuştur.

*Güya ki mâderlerinin rahmi bir dârulfünun imiş gibi ekseriyet üzre doğdukları gün beşiklerinin başı ucuna ruûs-ı tedris asılmakta olan zadegân-ı ulemanın dahi hiç olmazsa bir sülûsü bi-gayr-ı hakkın malik oldukları şu mertebeye büyüdükçe ettikleri tahsiller sayesinde gayet cüzî bir derecede olsun ihraz-ı liyakat edebilirler.*¹⁶⁵

Namık Kemal'in belirttiği, memur eğitimi adına alınması gereken tedbirlerden bir diğeri ise emr-i tedris ile emr-i kazanın birbirinden ayrılmasıdır. Emr-i tedris medreselerde ders okutmakla muvazzaf ulemadır. Emr-i kaza ise İstanbul'da ve taşrada adaleti temsil eden ve koruyan ulema sınıfıdır. Namık Kemal, müsbet ilimlerde gelişme gösterebilmek için bu iki sınıfın tefrik edilmesi gerektiğini ifade eder. Ancak bu ayrımın önünde duran engelin de farkındadır. Bu iki sınıf arasında büyük bir gelir dağılımı farkının olduğunu, emr-i kazanın medrese hocalarına göre çok daha fazla maaş aldığını belirtir ve medrese ulemasının daha kaliteli olabilmesi için maaşını yükselterek bu işin cazip kılınması gerektiğini öne sürer.

Emr-i Tedris ve emr-i kazanın ıslah ve terakkisi matlup ise her şeyden evvel bu iki mesleği birbirinden tefrik etmek lazım gelir. Fakat zamanımızda görüldüğü gibi bir müderrisin aidatı nihayet ayda bin, bin iki yüz kuruştan ibaret ve halbuki bir kazaskerin varidâtı yılda bir, iki bin keseye balığ bulundukça tedris ile uğraşacak ulemayı fıkıh ile iştigal

¹⁶⁴ Namık Kemal, "Memur", Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.178

¹⁶⁵ Namık Kemal, *Memur*, s.179

etmek isteyenlerden ayırmak, mülkümüzde tarik-i tedrisi bütün bütün sed eylemek demektir. Her ne vakit bir medresede haysiyet ve menfaatçe bir kazasker veya molladan aşağı kalmamaya ve hiç kimse iki meslek için dahi imtihansız ruus almamaya başlarsa ve bununla beraber emr-i tahsil dahi asrımızca ihtiyac-ı kat'î görünen tadilata uğrarsa o zaman sahib-i fetva Abdurrahman Efendi gibi kadılarımız ve Katib Çelebi gibi müderrislerimiz zuhur etmeye başlayacağında hiç şüphe olunmasın.¹⁶⁶

2.3.2. Askeriye Sınıfı

Bir zamanlar dünya devletlerine korku salan, karşılarna orduların çıkmaya çekindiği Osmanlı ordusu 17. yüzyıldan itibaren gerilemeye başlamış ve savaşlarda yenilmeye başlamıştır. Tanzimatla birlikte de ıslahat faaliyetlerinde en fazla üzerinde durulan alan haline gelmiştir.

Osmanlı'da Askeri eğitim, üniversite düzeyindeki Mekteb-i Harbiye'de verilmekteydi. Ancak Mekteb-i Harbiye, ordunun ihtiyaç duyduğu miktarda subay yetiştirememekle beraber, buradan mezun olanlar liyakat yönüyle de Avrupa'daki emsallerinin gerisinde bulunuyorlardı.

Namık Kemal mevcut durumun sebebi olarak, idadiyelerin öğrencileri Mekteb-i Harbiye'ye hazır hale getirecek seviyede kaliteli eğitim vermediğini görmektedir. Çözüm olarak ise idadileri lağvedip onların masraflarına sarf edilen bütçeyle de rüşdiyelerin ıslahı gerçekleştirilip, her türlü yüksekokula girebilecekleri daha kaliteli eğitim verebilir hale getirilmesi görüşünü ileri sürmüştür. Namık Kemal konuyla ilgili görüşlerini, şu ifadelerle beyan etmiştir:

Askerden zuhur eden ashab-ı marifetin liyakatce noksanı ve adedce killeli birinci derecede mektebimizin arzu olduğu kadar muntazam bir hale gelememesindendir. Vakıa Mekteb-i Harbiye'de hemen Avrupa mekâtib-i askeriyesi derecesinde mükemmel dersler okutturuluyor. Fakat idadiyemizde tahsil mesleğine lüzumu kadar alışmış ve mukaddemât-ı maarifte ve hususiyle her türlü kemalâtın muhtacın ileyhi olan kitabet emrinde öyle bir büyük

¹⁶⁶ Namık Kemal, *Memur*, s.180

mektebe duhul için liyakat gösterebilecek kadar terbiye görmek bir türlü mümkün olamıyor.

Ve bir de senede nihayet kırk-elli zabıt yetiştirir bir mektep arzu ettiğimiz "Tamim-i Vezaif-i Askeriye" usulü meydana geldiği surette değil hatta şimdiki halde bile Daire-i Harbiye'nin en şedid olan ihtiyacâtını ifaya kifayet etmez.

Binaenaleyh evvela Mekteb-i İdadi'nin lağvıyla ona sarf olunan mebalîğ-i külliye mekâtib-i Rüşdiye'nin ıslahına verilmek ve rüşdiyelerden yalnız Harbiye'ye değil her türlü mekâtib-i âliyyeye girebilmek için lazım olan liyakata malik şakirdler yetiştirmek iktiza eder.¹⁶⁷

Bütün bunların yanında Namık Kemal'i ilgilendiren bir diğer husus da Mekteb-i Harbiye'nin öğrenci menşeidir. Harbiye'nin İstanbullulara özel bir kurummuş gibi öğrencilerin sadece İstanbul'dan alınmasını yadırgar ve İstanbulluların asker sıfatı taşımadığının altını çizer. Bunun yerine taşradaki idadilerin de Harbiye'ye tahvil edilmesi ve en azından her ordu merkezine bir askeri okul yapılması gerektiğini savunur.

Sâniyen Harbiye İstanbul'a ve Harbiye'ye duhul ise hemen bütün bütün İstanbullulara hasredilmiş. Halbuki İstanbul halkı sıfat-ı askeriyece hemen kâffe-i ebna-yı vatanın mâdûnundadır(gerisindedir). Binaenaleyh taşralarda bulunan idadiler Harbiye'ye tahvil olunmak ve hiç olmazsa her ordu merkezinde bir mekteb-i askeri bulundurmak çaresi düşünölmek ihtiyac-ı şedid ile muhtaç olduğumuz tedâbirden görünüyor.¹⁶⁸

2.3.3. Mülkiye Sınıfı

Namık Kemal, memuriyetin bu alanında maarif ve askeriye kadar uzun uzadıya durmaz. Bu alan için yapılmasını istediği tek ıslahat, öğrencileri için gerekli donanımı sağlayacak iyi bir eğitim kurumu ve burada okutulacak kitapların telif veya tercüme yoluyla tedarikidir. Mülkiye memurlarıyla ilgili görüşlerine başlarken devletin mülkiye memuru yetiştirme konusunda yeterince hassas davranmadığından yakınır ve nazari bilgi olmaksızın yalnız tecrübeyle

¹⁶⁷ Namık Kemal, *Memur*, s.181

¹⁶⁸ Namık Kemal, *Memur*, s.181

mülkiye memurluğu yapmanın medeniyetin muktezasına ters olduğunu belirtir. Ardından da bir dönem faaliyet göstermiş olan Mekteb-i Mülkiye'ye atıfta bulunarak yetersiz müfredatla mülkiye memuru yetiştirmenin işe yaramayacağını ifade eder.

Mülkiye memuriyetine gelince bu malum bir şeydir ki Maliye'de derkenar yazmak veya Babiâli'de mazbata kaydetmek veyahut bir dairede mühürdarlık ve kavasbaşlık gibi hidemât-ı şahsiyede bulunmak veyahut ki bir memleketin Meclis-i İdare'sinde birkaç söz işitmek hiçbir vakit fûnun-ı siyasiyenin en dakîk ve en dağdağalı bir şubesi olan ahval-i idarece vukufu iktiza etmez. Ve şu bulunduğumuz zaman-ı medeniyetin muamelât-ı idarede icab ettirdiği dekâyık ve intizamı fiile çıkarmaya elde hiç nazariyat olmaksızın yalnız tecrübe ile işe başlayanlar için muvaffakiyet hiçbir suretle kâbil olmaz. Hatta vaktiyle yapılmış olan Mekteb-i Mülkiye'de biraz İbn Haldun ve biraz Ticaret Kanunnamesi gibi şeyler okumak ve birkaç satır yazı yazmakla yine bir mülk için memur yetiştirmek mümkün değildir.¹⁶⁹

Namık Kemal, mülkiye için yapılması planlanan kanun düzenlemesi yerine, kanunları icra edecek memur kadrosu yetiştirmek gerektiği görüşündedir. Bunun içinse içinde fıkıh ve fıkıh usulü, hukuk, maliye, iktisat, işletme ve siyaset gibi elzem ilimlerin okutulacağı, birkaç bin kese altına mal olacak iyi bir okul inşa edilmesi gerekmektedir. Bununla beraber bu okulda okunacak kitapların da telif veya tercüme yoluyla tedarik edilmesi, Namık Kemal tarafından gerekli görülmektedir.

Ümmid olunan kavânin-i ıslahiyeyi değil hatta şimdiki nizamât-ı nâkısayı fiile çıkarmak için sahihan âdem yetiştirmek itikadımızca derûnunda usul ve ahkam-ı fıkhiye ve hukuk gibi, ilm-i servet gibi fenn-i idare gibi maarif-i siyasiye tedris olunur bir muntazam Mekteb vücuda getirmek ve bunda okunacak şeyleri telif veya tercüme tarîkiyle lisanımıza naklettirmek katîü'l-vücub görünür. Bu maksadın usulü ise bir hüsn-i himmet ve bir iki bin kese masraftan başka hiçbir şeye ihtiyaç göstermez.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Namık Kemal, *Memur*, s.181

¹⁷⁰ Namık Kemal, *Memur*, s.181

Namık Kemal, yeterli eğitimin icrası için afakî yatırımlar istememektedir. Ucuz yatırımlar ve basit bir eğitimle sonuca gitme düşüncesindedir. Böylece hiç eğitim görmeksizin meslek hayatına başlayan mülkiye memurları, meslek hayatlarına daha bilgili ve donanımlı olarak başlayacak, işlerini daha iyi yapacaklardır.

2.4. SANAT VE TİCARET EĞİTİMİ

Bir ülkedeki gelişmişlik göstergelerinden biri de ithalat ve ihracatıdır. Ülkenin ithal ettiği ürünlerle ihraç ettiklerinin keyfiyetine bakılarak ülkenin üretim gücü hakkında bilgi sahibi oluruz. Eğer hammadde ithal edip işlenmiş ürün ihraç ediyorsa bu ülke başka ülkelerin kaynaklarını kullanarak ekonomisini büyütüyor demektir. Hammadde ihraç ederek işlenmiş ürün ithal eden bir ülke ise kendi kaynaklarından istifade edemeyip, onlarla başkalarının zengin olmasına göz yumuyor diyebiliriz.

Osmanlı'nın son yüzyılında ikinci durum vaki idi. Yeraltı ve yerüstü kaynakları bakımından oldukça zengin bulunan yurdumuzdaki hammaddenin hiç işlenmeden düşman diyebileceğimiz diğer ülkelerin istifadesine sunulması ülkedeki diğer aydınlar gibi Namık Kemal'i de son derece müteessir ediyordu. Vatan şairi durumdan rahatsızlığını şu ifadelerle beyan eder:

*Halkımızın bu kadar istidadı ve mülkümüzde çıkan
ham eşyanın bu kadar kesretiyle beraber mahsulâtımızın
belki binde dokuz yüz doksan dokuzu buralarda üstat eli
görmeksizin Avrupa'ya dökülüp gittiği düşünülürse insan
hakikaten ciğer-hûn olur.*¹⁷¹

Namık Kemal'e göre birkaç yüzyıl öncesine kadar işlenmiş eşyayı bizden alan Avrupa devletlerinin üretim ve ticaret sahasında bize galebe çalmasının temel sebebi, Osmanlı'nın Avrupa'da yaşanan bilim sahasındaki gelişmelere ayak uyduramamasıdır. Hindistan ve Amerika'nın keşfiyle ticaretini geliştiren, yeni hammadde kaynakları elde eden Avrupa devletleri bütün bu kazanımları pusula ve matbaanın keşfiyle elde etmiştir. Bunun yanında buharla çalışan makineler üretilip sanayi devrimini gerçekleştiren Avrupa devletleri, üretim alanında da büyük bir başarı göstererek Osmanlı Devleti gibi bilimsel gelişmeleri geriden takip

¹⁷¹ Namık Kemal, "Sanat ve Ticaretimiz", Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.279

eden ülkeleri zor durumda bırakmışlardır. Avrupa'da yaşanan bu hızlı terakkinin temeli eğitime dayanmaktadır.

Namık Kemal, Osmanlı pazarlarını istila eden, ülkedeki esnaf ve sanatkârları işsiz bırakan Avrupa sanayi ve ticareti karşısında acizlenip teessüf etmeyi bir kenara bırakarak bir an önce tedbir alınması gerektiğini belirtir. Kendi görüşü olarak alınacak tedbirin ise ancak eğitim sahasında olabileceğini şu ifadelerle ileri sürer:

Bu bâbda ittihâzı iktizâ eden tedâbire gelince gerek ticaret ve gerek sanatın üstadı mektep, edevâtı mektep, sermayesi yine mekteptir.

Edirne'de ahz ü i'ta ile meşgul olan servetlice bir Avrupa tüccarına simsar olamıyor. Hâlbuki Sakız tüccarı tâ Londra'da servetçe Fransızlarla Almanlarla müsabakadan hâlî değildir. İstanbul'un demirci dükkanında işe yarar bir keser yapılamıyor. Halbuki tophanemizde, tersanemizde çelik havanlar ve zırhlı gemiler imal olunabilir. Ne kadar teharrî olunur ise olunsun! Ve servet-u fakra ve maharet-u acze tefâvüt-i maariften başka hiçbir sebep var mıdır?¹⁷²

Yaşanan problemin izalesinin eğitimle mümkün olacağını belirttikten sonra, sanat ve ticaretin gelişmesi adına eğitimle ilgili atılabilecek adımları da belirtir. Kemal'e göre bunun için lise düzeyinde birkaç sanat ve ticaret okulu açarak memuriyet için talepkâr olan gençleri bu okullara yönlendirilmelidir. Bu okullardan mezun olan gençlerin sonuçta neler yapabildiğini gören halk rağbet gösterecek ve okulların sayısı kendiliğinden artacaktır.

Biz devlet her yerde koca koca sanat ve ticaret mektepleri yapsın, herkesin evladını onlara bâd-ı heva terbiye eylesin demeyiz. Biliriz ki böyle bir teşebbüs ne vazifeye taalluk eder ne de mürüvveten ihtiyar edilecek olsa fiiliyâtına para yetiştirmek kâbil olur. Fakat hazine-i milleti "nahnu kasemnâ"(Biz onların maişetlerini taksim ettik"; Zuhurf, 43/32) maişet-gâhı kıyas ederek memuriyet talebiyle daima oraya doğrulup gelmekte olan gençlerin hizmetçe hakikaten lüzumu olanlardan ziyadesine bâb-ı devlet sed olursa ve Mekteb-i Sultanî gibi zengini ücretli ve fakiri bâd-ı hevâ okutur bir ticaret ve birkaç sanat mektebi yapılsa da bazı büyük zâtlar dahi böyle bir hayırda muktedâlîği ihtiyar

¹⁷² Namık Kemal, *Sanat ve Ticaretimiz*, s.280-281

*ederek çocuklarını mesela bir Divan Kalemi'ne çırağ etmekten ise oraya verseler az zaman içinde bu rağbet herkese sirayet ederdi. Ve halkta bu yola meyl görülünce her tarafa sanat ve ticarete müteallik hususi mektepler zuhur etmeye başladılar. Bu suretle ise daha biz sağ iken Londra ve Paris çarşılarında bir hayli Türk metal ve Hint ve Amerika sahillerinde birkaç Osmanlı ticaret şirketi görürdük zannederiz.*¹⁷³

Namık Kemal, vaziyete gerçekçi bir nazarla bakmaktadır. Osmanlı'nın her yere büyük okullar yapacak gücü olmadığına o da farkındadır. Ancak bu gücü elde etmek için de sanat ve ticareti geliştirip ülke ekonomisinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla iş yine eğitime dayanmaktadır. Kemal, açılacak olan sanat ve ticaret okullarının rağbet görmesi için de model olma yönteminin işe yarayacağını düşünmektedir. Ona göre toplumun örnek aldığı, önder vasıflı kişiler eğer çocuklarını bu okullara gönderirse, bu rağbet az zamanda halka da sirayet ederdi. Bir süre sonra da halkın meylinde dolayı her yerde sanat ve ticaret okulu açılacaktır.

2.5. HALK EĞİTİMİ

Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devleti'nin gerek askeri gerek ekonomik gerekse de sosyal anlamda olsun kötü gidişene bir son vermek için çeşitli ıslahatların yapıldığı, önemli bir dönemdir. Yapılan ıslahatların en önemli özelliği ise Batı tesirinde yapılmış olmaları ve Batı toplumuna özgü düzenlemeler olmalarıdır. Bu durum ıslahatlardan beklenen verimin alınamamasına yol açmıştır. Tanzimat'ın başarısızlığını Akyüz şu şekilde tenkit etmiştir:

Bir milletin asırlarca alıştığı düşünüş ve yaşayış şartlarından birdenbire sıyrılmasına imkân yoktur. Bunun içindir ki Tanzimat hareketi -hiçbir zaman- kökten bir düzenlemeye saptırılmamış, eski müesseselerin derhal ortadan kaldırılmaları yerine onların yanı başlarına batılı örneklerinin de kurularak halkın zamanla onlara alıştırılmasına gidilmiş, her an olabilecek tehlikeli tepkileri ve eldeki imkânları kollamak suretiyle, ortalama bir yoldan yürünebilmiştir. Bunun içindir ki Tanzimat Devri hemen her

¹⁷³ Namık Kemal, *Sanat ve Ticaretimiz*, s.281

*alandan, eski ile yeninin yan yana bulundukları zaruri bir intikal ve ikilik devridir.*¹⁷⁴

Osmanlı halkı doğu kültürüne sahipti ve Batı kültüründen esinlenerek gerçekleştirilen düzenlemeler tepkiye sebep olabilir ya da tesirsiz kalabilirdi. Bu yüzden halkın zihniyet olarak yapılan ve yapılacak olan yeniliklere hazırlanması gerekiyordu. Bunun yolu ise eğitimdi.

Doğulu anlayış yerine Batılı bir anlayış getirmek isteyen Tanzimat aydınları bunun ancak eğitimle gerçekleştirilebileceğine inanıyorlardı. Bu amaç doğrultusunda, daha önce yapılmış olan Batılı askerlik anlayışını yansıtan askeri okulların yanında, modern üniversiteler yapılmasına karar verilmiştir. Bu üniversitelerin ders kitaplarını hazırlamak için de Encümen-i Daniş kurulmuştur.¹⁷⁵

Tanzimat döneminde, padişahın da desteğiyle birçok yenilik yapılmıştır. Ancak bu yeniliklerden bir türlü istenen sonuç alınamamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri ise yetişmiş insan sayısının azlığıdır. Avrupa'ya gitmiş veya Avrupa dillerinden birini, özellikle Fransızca'yı, bilenlerin sayısı çok azdır. Hükümet bu açığı kapatmak için çeşitli girişimlerde bulunur. Bir yandan yurtdışına öğrenciler gönderir, bir yandan da yabancı dil bilenler Takvim-i Vekayi ve Cerîde-i Havâdis gazetelerinde, özellikle Fransız gazetelerinden bilim ve teknikle ilgili basit haberleri Türkçeye çevirip okuyucularını Batı dünyasında meydana gelen yeniliklerden haberdar eder. Bir süre sonra aydınlar ve devlet adamları Batı medeniyeti ile aramızda, bizim aleyhimize, büyük bir geç kalmışlık olduğunun farkına varırlar. Bu geri kalmışlığı telafi etmek için, Batı medeniyetini kısa yoldan halka indirecek ve ona benimsetecek yolları aramışlardır. Gazete ve edebiyat bu anlamda büyük ve tesirli bir alan olarak görülmüştür.¹⁷⁶

İçinde bulunduğumuz zaman da her ne kadar sanal medya bunların yerini tehdit eder derede güçlenmiş olsa da, Tanzimat döneminde gazete ve edebiyat büyük halk kitlelerine hitap etmenin en kolay yoludur. Bunun yanında gazete ve edebiyat, Namık Kemal'in en fazla öne çıktığı alanlardır. Yenileşme ve öz

¹⁷⁴ Akyüz, s. 4

¹⁷⁵ Akyüz, s. 6

¹⁷⁶ Yılmaz, "Namık Kemal'de Halk Eğitimi ve Onun Halk Kültürüne Yaklaşımı", **Doğumunun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu**, Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Yayınları, 20-22 Aralık 2010, s.1190

kültürümüzü koruyarak modern dünyaya ayak uydurma düşüncesinde olan Namık Kemal, kendisinde var olan hitabet cevherini en etkili şekilde kullanarak, gazete ve edebiyat eserleri vasıtasıyla sesini soluğunu geniş halk kitlelerine duyurmuş, toplumda büyük bir heyecan meydana getirmiştir. Kemal, halkın eğitilmesi konusundaki düşüncelerini ekseriyetle gazete makalelerinde dile getirirken, halkı bizzat eğitme işini de romanları ve tiyatro eserleriyle üstlenmiştir.

2.5.1. Okuma Yazmanın Toplumun Geneline Teşmil Edilmesi

Namık Kemal ve Tanzimat aydınlarının çözüm olarak gördüğü toplumu edebî eserlerle eğitme düşüncesi, akıllara toplumdaki okuma-yazma bilenlerin oranını getirmiştir. Namık Kemal okuma-yazma bilgisi bakımından batının çok gerisinde olduğumuzu vurgulayarak konunun önemine dikkat çekmiştir. **"Mesela Amerika'nın, Avrupa'nın bir hayli yerlerinde halkın lâ-ekal yüzde doksan kadarı okumak-yazmak bildiği daima gazetelerde, kitaplarda görülen hallerdendir."**¹⁷⁷ diyen Kemal, Batıyı örnek göstererek toplumumuzda da okuma-yazma öğretimini hızlandırarak toplumun geneline teşmil edilmesi gereğine işaret etmiştir. Bunun yanında okuma-yazma bilgisi toplumu eğitme noktasında yeterli değildir. Halkın edebî eserlerle eğitilebilmesi için öncelikle halkın edebî eser okur durumuna getirilmesi gerekmektedir. Bunun içinse toplumda umumi bir okuma kültürü olmalıdır. Kemal bu gerekliliği de Batının okuma kültürü sayesinde geldiği noktayı anlatarak şu ifadelerle belirtmiştir:

*Fakat şurası dahi bilinmek lazım gelir ki o yerlerin ekserinde 'okumak' yalnız bir sokağın adını okumaktan ve 'yazmak' yalnız adını yazmaktan ibaret değildir. Orların adi gemicisine, hamalına varıncaya kadar okumak-yazmak bilir denilen âdemlerin cümlesi mesâil-i diniyesinin kavâid-i umumiyesine vâkıftırlar, -bazı fûnûna mahsus olan şeyler müstesna olmak üzere- her okuduğunu lâyıkiyle anlayacak ve her düşündüğünü imlâsıyla yazacak kadar lisanlarını bilirler. Bir veya daha ziyade ecnebi lisanını anlar, söyler okur, yazarlar. Coğrafyanın, tarihin, hesabın, cebirin, hendesenin, hikmet-i tabiiyenin, kimyanın, heyetin, tarih-i tabiînin mukaddemâtını okumuşlardır.*¹⁷⁸

¹⁷⁷ Namık Kemal, *Maarif*, s.110

¹⁷⁸ Namık Kemal, *Maarif*, s.111

Maalesef günümüzde bile bu kültürden uzak olduğumuz bir gerçektir. Bununla beraber Namık Kemal işe bir noktadan başlanması gerektiğini düşünmüş, toplumun okuma-yazma oranının bir an önce artırılması için devleti çalışmaya davet etmiştir. Kemal'e göre bu konuda atılması gereken ilk adım eğitim kurumlarının artırılmasıdır.¹⁷⁹ Bunun yanında halka okumayı sevdirmek, ağır bir dille soğutmamak, anlaşılma kelimeler içinde boğmamak için de edebi dilde daha yalın bir üslubun kullanılması gerektiğini düşünmektedir.

2.5.2. Edebi Dilde Sadelik

Tanzimat Dönemi'ne gelinceye kadar Osmanlı edebiyatında zor anlaşılan ağır bir dil kullanılmıştır. Dolayısıyla edebi eserleri toplumdaki çok az sayıdaki aydın kısmı anlıyor, halkın büyük bir kısmı edebi eserleri anlamaktan mahrum kalıyordu. Dönemin en önemli edebiyatçılarından olan Namık Kemal, edebiyatla halkı eğitebilmek için öncelikle edebi eserlerin manasının halka açılması gerektiğini düşünmüştür. Bunun ise ancak edebi dili halkın anlayabileceği kadar sade hale getirerek mümkün olabileceğini düşünmüştür. Tanpınar, Namık Kemal'in Türkçenin sadeleştirilmesiyle ilgili düşüncelerinin şu şekilde özetlemiştir:

1. Türkçe bir gramer yapılması(Dile lazım olan Arapça, Acemce kaideler de bulunmak şartıyla)
2. Ecnebi dillerden alınacak kelimelerin tahdidini temin edecek bir lûgat tanzimi(Türkçede kullanılan Arapça ve Fransızca kelimelerle Garp dillerinden alınacak ilmi ıstılahlar ve teknik kelimeler bu lûgata girecektir. Namık Kemal bu lûgat fikrinde "Kamûs" ve "Ferheng-i Şuurî"yi yenileştirerek basmak isteyen Şinasi'ye karşı adını kullanmadan itiraz eder)
3. Yabancı dillerden alınan bu kelimeleri Türkçede kullanıldıkları mana ile ve kullanıldıkları şekilde tesbit etmek.
4. "İfade-i meram ve rabt-ı kelam şivelerinin tabiat-ı lisana tatbikan tâdil ve tecdidi"(ki bunun için bir antoloji yapılmasını teklif eder. Ebuzziya'nın "Nümune-i Edebiyat"ı bu fikirden doğacaktır.)

¹⁷⁹ Namık Kemal, Maarif, s.113

5. Lisanımıza mahsus bir belâgat kitabının telif ve tedrisi(Ekrem Bey'in "Talim-i Edebiyat"ı ve kendisinin ona dair yazdığı küçük kitap)¹⁸⁰

Namık Kemal, diğer Tanzimat aydınları gibi, düşüncelerini gerçekleştirmek için en etkili gücün kalem olduğuna inanmaktadır. Edebi türdeki eserlerini de bu anlamda toplumun yararına sunmak ister. Bunun gerçekleşmesi ise yüzyılların getirdiği anlayışla oluşan, çok zor anlaşılan dili, halkın anlayabileceği seviyeye indirmekle mümkündür. Yılmaz'a göre Kemal, bunu gerçekleştirmek isterken kendisi de, arzuladığı dile yaklaşamadığı gibi dilde de istediği değişimi yapamamıştır.¹⁸¹

2.5.3. Halk Eğitimi ve Tiyatro

Tiyatro, Namık Kemal'e göre halkı eğitmenin en kolay ve etkili yoludur. Namık Kemal'in şiirden sonra en fazla eser verdiği alan olan tiyatro, aynı zamanda halk eğitimi konusunda en sık başvurduğu edebi tür olmuştur. Eserlerinde vatan, hürriyet, kadın, ahlak, medeniyet gibi önemseydiği konuları işleyerek halkı eğitmeye çalışmıştır.

Edebi türler, onun için her zaman halkın derin cahillikten kurtarılacağı, çeşitli yönlerden eğitileceği araçlar olmuştur. Tiyatro bunların başında gelir. Mukaddime-i Celal'de tiyatro ile ilgili o dönem için hayli ileri sayılabilecek görüşlere sahiptir. Süslü denilebilecek bir nesirle bu düşünceler dile getirilmiş olsalar da, bu yazısında o, tiyatroyu halkı eğitmek, halkın kültür seviyesini yükseltmek için mükemmel bir araç olarak görür. Ona göre tiyatro hayata tutulmuş bir ayna vazifesi görür. Tiyatroların toplumların medeni hayatlarını kalkındırdığını, dillerini geliştirdiğini, Avrupa'da güzel konuşma derslerini üniversitelerde yeterince alamayan veya dili kurallarıyla konuşmayan öğrencilerin bu eksikliklerini tiyatro vasıtasıyla tamamladığını söyler.¹⁸²

¹⁸⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1969, s.420

¹⁸¹ Yılmaz, s.1192

¹⁸² Yılmaz, s.1192

2.5.4. Hapishanede Eğitim

İnsan, eğitim ve terbiye sayesinde medeni biri haline gelebilir. Aile ve okul, bu konuda en temel görevi icra eden kurumlardır. Ancak toplumun tamamı gerekli eğitim ve terbiyeyi alamadığından birtakım suçlarla toplumun huzurunu kaçıran ve toplum için tehlike arz eden bireyler ortaya çıkmaktadır. Bu kişiler işledikleri bir takım suçlar neticesinde bazı cezalar alsalar da, aldıkları cezalar onları suç işlemekten vazgeçirmemektedir. Hatta bazı durumlarda aldığı hapishane cezası neticesinde toplum için ilkinden daha zararlı biri olarak dışarı çıkmaktadırlar. Sözgelimi on dokuz yaşında toy bir delikanlıyken işlediği suçun cezası olarak hapishaneye düşen bir kişi, hapishanede kaldığı birkaç yıllık cezası süresince burada dostluk kurduğu suçlularla etkileşimi neticesinde, daha profesyonel bir potansiyel suçlu olarak topluma geri dönebilmektedir.

Namık Kemal, toplumun değişik kesimlerindeki bireyleri için eğitim konusunda görüşler belirttiği gibi hapishanedekileri de unutmamıştır. Hapse düşen kişilerin ıslahı için Batıdaki gözlemlerinden yararlanmıştır. Ona göre hapishanedekilerin ıslah edilerek topluma zararsız hatta yararlı bireyler olarak dönmeleri ancak hapishanede verilecek eğitimle mümkün olabilir. Medeni ülkeler bunun farkına varmış ve meyvelerini almışlardır.

Namık Kemal, bu görüşünü medeni ülkeleri, hususiyle İngiltere'yi gözlemlemesi ve oralarda yapılan bazı araştırmaların istatistiksel verilerini incelemesi sonucunda ortaya koymuştur. Ona göre toplumun en adi suçlularından 20 yaşında bir çapkın, işlediği bir suç sonucu on beş yıl hapse mahkûm edilse, hapis süresince de eğitim görse, süresi bittiğinde memleketin en marifetlilerinden ve en namuslularından biri olarak dışarı çıkabilir.

Namık Kemal *Ceza II* isimli makalesinde, hapishane eğitimiyle ilgili görüşünü İngiltere'de elde edilen bazı istatistik verileriyle de desteklemiştir:

Bir takım istatistik cedvellerinin beyanına göre İngiltere'de mahbeslerde tahsile başlamadan evvel habs olanların lâ-ekall yüzde altmışı bir diğer töhmetle mahbese avdet ederken tahsilden sonra habse avdet edenlerin miktarı yüzde ikiye tenzil etmiştir ki âdi mekteplerde tahsile istidadı müsait olmayanlar da tamamı tamamına o nisbettedir. Demek ki memlekette mektepler ta'mîm olunur ve

*hapishaneler de mektep olursa cinayet hilkaten sırf şer ve hamakat üzerine mecbûl olan bir fırka-i hasîseye münhasır kalacak.*¹⁸³

Hapishanede geçirilecek birkaç yıllık ceza sürecinin, hem mahkûmun hem de toplumun yararına neticelenmesi hapishanede verilecek eğitimle mümkün olabilir. Verilecek olan eğitim, çeşitli iş kollarından olabileceği gibi, edep ve ahlak kuralları üzerine de olabilir. Cezalı, burada verilen eğitimle hem zamanını boşuna harcamamış olur, hem içerideki suçluların birbirlerini olumsuz şekilde etkilemelerinin önüne geçilmiş olur hem de topluma yararlı bir birey kazandırılmış olur.

2.6. DİN VE AHLAK EĞİTİMİ

Vatan sevgisi ve milli duygularıyla tanınan Namık Kemal'in diğer önemli bir yanı ise İslamcılığıdır. İslami inanç ve hissinin kuvvetliliğidir. Onda vatan sevgisi ile İslamcılık, Türklükle İslam birlikte yürümektedir. Bir anlamda ikisi bir bütünü parçalarıdır. Bunları birbirinden ayırmadığı gibi karşı karşıya da getirmemiştir.

İnanç yönü güçlü olan Namık Kemal, bunu yazılarına da aksettirmiştir. Mektuplarında, makalelerinde ve çeşitli tiyatro eserlerinde onun dini hassasiyetine dair ipuçları görülebilir. Onda var olan İslamî şuurlu, din eğitimi önemsemesine ve bu konuda bazı girişimlerde bulunmasına, yazılar yazmasına sebep olmuştur. Bu girişim ve yazılara geçmeden önce onun inanç yönü üzerinde durarak din eğitimi konusundaki düşüncelerinin altyapısını incelemenin faydalı olacaktır.

2.6.1. Namık Kemal'in Dini Yönü

Osmanlı İmparatorluğu, XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa ile yakın temasa başlamış, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren de Batı'daki fikir akımlarının etkisi altına girmiştir. Önce askerlik ve teknik yollarla Avrupa'ya karşı başlayan hayranlık, yavaş yavaş, onun ilmine, tekniğine, fikirlerine, müesseselerine, siyasetine ve edebiyatına kadar uzanmıştır. Kaplan'a göre Namık Kemal döneminde, bazı kafalarda tekniğe karşı hayranlık adeta kaba bir materyalizme varmıştır. Fen, buhar, makine, elektrik gibi gelişmeler toplumda heyecana sebep

¹⁸³ Namık Kemal, "Ceza II", Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.357

olmuş, “medeniyet” kelimesi farklı bir anlam kazanmıştır. Gazete, dergi ve kitaplarda elektrik, matbaa ve benzeri konular en fazla yazı yazılan konular olmuş, hatta bu konularda edebiyat yapılmaya başlanılmıştır. Bunun yanında Avrupa’nın ilmi geri kalmışlığın sebebi olarak gördüğü İslam’ı itham etmesi en aydın kişileri bile hiddetlendirmiş ve savunmaya geçmelerine sebep olmuştur.¹⁸⁴

Namık Kemal’in hayatı “Avrupa Medeniyeti”nin gündemde olduğu, ilmi din yerine koyma eğilimlerinin ağır bastığı, materyalizmi pozitivism ve evrimcilik nazariyelerinin hâkim bulunduğu bir dönemde geçmiştir. Bu akımların Türkiye’de uzandığı bir dönemde yaşamış ve hatta dinin ortadan kaldırılmak ve kritiğe tabi tutulmak istendiği, Hristiyanlık ilme engel olduğu için Batı’da din-ilim çatışmasının başlatıldığı ve bunun İslam’a sıçratılmasının benimsendiği bir dönemde yaşamıştır. Kemal, bunların hiçbirinin etkisinde kalmamış, Batı’nın iki yüzyıldaki teknik gelişmesine dikkati çekmiş, dinî ve millî hasletlerden taviz vermeden, onlardan istifade edilmesini tavsiye etmiştir. Yazdıklarında bunlara bağlı kalmış; felsefesini, Ziya Gökalp’ten önce, Garplılık, Türkçülük ve İslamcılık adı altında formüle edebilecek “İslam Birliği” adı altında ve “Osmanlılıkla” izah etmeye gayret sarf etmiştir.¹⁸⁵

Namık Kemal’in mektuplarının bir kısmında, dini yönüyle ilgili ifadeler yer almaktadır. Özellikle ahalisinin bir kısmının Hristiyan olduğu Midilli’de yaşadığı dönemde yazdığı mektuplarında, dini hislerinin daha belirgin hale geldiği görülüyor. Mesela 1877 yılında Ebuzziya Tefvik Bey’e yazdığı mektubunda, Midilli’nin en mamur mahallesinin Hristiyan mahallesi olduğundan, onların memleketin en güzel yerlerini ele geçirdiklerinden yakınmakta, İslam mahallesinin onlarınki kadar mamur olmadığına üzülmüş görünmektedir.¹⁸⁶

Mehmed Sadık Paşa’ya 1879’da gönderdiği bir başka mektubunda ise İslam’ın vatanla olan bağlılığını şöyle belirtmektedir:

*Yahu, vatan gidiyor, altı yüz seneden beridir ki bu dini,
bu milleti bu mukaddes vatan sayesinde muhafaza
ediyorduk; bu vatan sayesinde yaşıyorduk...*

¹⁸⁴ Kaplan, s.22

¹⁸⁵ Abdurrahman Küçük, **Renan Müdafnamesi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988, s.50-51

¹⁸⁶ Tansel, II, s.29-30

Cenâb-ı Hak bu meziyeti, bu şerefi bize ihdas etmişken, tahdis-i nimete bedel, küfran-ı nimet ediyoruz. İşte, vatan bu suretle mahvoldursa, o mukaddes Osmanlılık namı da mahvolduktan başka, İslamiyet'in mevkii de pek müşkil olur, anlaşıldı mı efendim?

Vaktiyle ecdadımızın namuskârâne can telef ederek teshir ettiği yerleri, biz namussuzca can vererek Moskoflara, Bulgarlara teslim ediyoruz. Bunca muhadderât-ı İslamiye Bulgar canavarlarının mundar ayakları altında, namusları mahvolarak, inleye inleye can çekişiyor. O mukaddes mabedlerin kimisi puthaneye, kimisi meyhaneye tahvil olundu, nur-i İslamiyet'le münevver olan mübarek mevkiler, bugün zalâm-ı küfr ile harab oluyor.¹⁸⁷

Namık Kemal, nesir yanında daha derin anlamlar ifade eden nazım türünde de İslam anlayışını ortaya koyan yazılar kaleme almıştır:

“İzz-i dareyn'i fedâdır maksadım İslam için

Halkı te'min eylerim dinimlei îmanımla ben”¹⁸⁸

Bir başka nazım türü eserinde ise İslam'la vatanî heyecanı şu şekilde bir araya getiriyor:

“Sıdk ile terk edelim her ameli her hevesi

Kıralım hâil ise azmimize ten kafesi

İnledikçe eleminden vatanın her nefesi

Gelin imdada diyor, bak, budur Allah sesi”¹⁸⁹

¹⁸⁷ Tansel, II, s.482

¹⁸⁸ Tansel, III, s.395

¹⁸⁹ Göçgün, s.15-16

İslami his ve heyecanlarla bu denli dolu olan Namık Kemal İslam'ın değerlerine de olabildiğine sahipti ve onların yeni nesillere öğretilerek İslam kültürünün yaşatılmasını istiyordu.

2.6.2. Namık Kemal'e Göre Din Eğitiminin Önemi

Namık Kemal, cehalet karanlığını bertaraf edecek, toplumu ilmin nuruna gark edecek eğitimin her türlüşüne olduğu gibi din eğitime de büyük önem atfetmiştir. Bu öneme binaen yeri geldiğinde yazılarıyla fikir mücadelesi vermiş, yeri geldiğinde din eğitimi verilecek okulların inşası ve ihtiyaçlarının temini için uğraşta bulunmuş, yeri geldiğinde de İslam'a ve onun eğitim anlayışına laf edip olmadık iftiralarda bulunan Renan gibi kimseler karşısında İslam'ın en müheyyiç müdafii olmuştur.

Kendisi sistemli bir din eğitimi almış olmayan Namık Kemal, bu konudaki malumatının tamamını dedesinin tuttuğu hocalardan ve kendi okuduğu kitaplardan elde emiştir. Dolayısıyla bir eğitim sistemi içinde din eğitiminin yeri konusunda hakka'l-yakîn elde ettiği bir bilgisi yoktur. Ancak toplumda yaptığı gözlemleri sonucunda din eğitiminin eğitim içinde çok önemli bir yere haiz olduğu kanaatine ulaşmıştır. Özellikle Midilli mektuplarında din eğitiminin ne kadar önemli olduğu ve Namık Kemal'in bu konuda verdiği uğraşlar hakkında geniş bir malumat yer almaktadır.

Namık Kemal, hayatının özellikle Akdeniz adalarında geçirdiği döneminde müşahede ettiği gerçekler, onu din eğitimi konusunda bir şeyler yapmaya zorlamıştır. Bu adaların birçok yerinde din eğitimi veren eğitim kurumu olmadığından halkta İslamiyet'ten uzaklaşma ve hatta Hristiyanlaşma olduğunu müşahede eden Kemal, özellikle mutasarrıf olduğu dönemde büyük uğraşlar vermiştir. Resmi kurumlara durumun vahametini bildiren mektuplar göndermiş, yeni eğitim kurumlarının tesisi için maddi kaynak bulma ve vakıfların ihyası için yoğun çaba sarf etmiştir. Kemal'in 1881 yılında Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti'ne gönderdiği mektubunda mabed ve mekteplerin azlığına dikkat çekilmiş, bu hususta Namık Kemal'in belirttiği gerekli tedbirler alınmazsa **"Midilli köylerinde**

bir on-on beş sene kadar şair-i islamiyyenin en mühimlerinden olan Ezan-ı Muhammedî'yi ilan edecek bir minare kalmayacağı"¹⁹⁰ belirtilmiştir.

Sene 1884'e gelindiğinde ise Midilli'de din eğitimi namına güzel gelişmelerin tamamlanmış olduğu Namık Kemal'in Agah Efendi'ye gönderdiği mektubundan anlaşılmaktadır. Kemal Midilli'den ve burada yaptığı icraatlardan bahsederken din eğitimi alanındaki uğraşlarından da bahseder:

*Midilli'de en ziyade şâyân-ı itina olan mekâtib-i İslamiyye'dir. Mutasarrıf olduğu zaman yeni teşekkül etmiş bir Cem'iyet-i İlmiyye buldum, içine karıştım. Mederese-i Süleymaniyye'nin usûl-i tahsilini aldım, bir talimat yaptım; Vilayet'e tasdik ettirdim. Şuradan buradan para tedarik ettim. Uğraştım, çalıştım, kasabalardan mâ'adâ her İslam köyünde İslam mektebi inşa ettirdim.*¹⁹¹

Namık Kemal Midilli'den sonra Rodos'a tayin edilince buranın din eğitimi noktasında Midilli'den daha vahim durumda olduğunu görür. Zira Midilli'de korkusu olan din eğitimi yetersizliğine dayanan Hristiyanlaşma burada başlamış durumdadır. Namık Kemal Hristiyan olan birine niye Hristiyan olduğunu sorduğunda aldığı İslamiyet'e dair 'besmele'den başka bir şey bilmediklerini onun için Hristiyan oldukları cevabını esefle anlatır.

*Rodos sancağı ise maarifce Midilli'den ziyade himmet ve inayet-i mün'imânelerine müftekindir. Oradaki sa'ylerin birinci sebebi, Müslümanlar tanassura başlayacaklar korkusu idi. Burada ise başlamışlar. Bir surette başlamışlar ki tahriri hitam bulan köylerde zükur ve inas üç yüz kırk Müslüman bulundu. Bunların da yirmi dördü tanassur etmiş. Sebep taharri edildi; köylerinde cami ve mektebin fikdanı olduğu anlaşıldı. Cümlesi yedişer sekizer yaşında Hristiyan edilmişler. Kendilerine soruldukça İslamiyet'e dair besmeleden başka bir şey bilmediklerini ve anın için Hristiyan olduklarını söylüyorlar.*¹⁹²

Namık Kemal'in Akdeniz adalarındaki din ve millet için yaptığı hizmetleri takdire şayandır. Bu hizmetleri devlet erkânının dikkatinden kaçmamış, takdir edilmiştir. Din ile ilmi beraber yürüttüğünün delili olarak Midilli'de yirmiye yakın

¹⁹⁰ Tansel, I, s.118

¹⁹¹ Tansel, IV, s.35

¹⁹² Tansel, IV, s.118

okul ve bir cami, Rodos'ta bir ortaokul ve üç caminin yapılmasındaki gayretleri II. Abdülhamit tarafından, 1886'da "imtiyaz madalyası" ile taltif edilmiştir.¹⁹³

Namık Kemal'in Akdeniz adalarında din eğitimi adına en ziyade isteği, içinde din eğitimi verilecek yeni eğitim kurumlarının tesisidir ve buralarda eğitim verecek yeterli kabiliyeti haiz hocalar temin etmektir. Bununla birlikte Namık Kemal'in mektuplarında ve makalelerinde bunu yeterli görmeyerek başka taleplerde de bulunduğu görülmektedir. Onun alternatif olarak sunduğu bir diğer öneri ise leylî eğitimle dinin öğretilmesidir. Rodos'ta bulunduğu sırada Mustafa Nuri Paşa'ya gönderdiği mektubunda, insanların geçim sıkıntısı içinde olduğundan çocuklarını çalıştırmak veya kendilerine yardım etmeleri niyetiyle okula göndermediklerini dile getiren Namık Kemal, köylü şehirli ayırmaksızın, isteğe bağlı olarak Rüştîye dersleriyle beraber bazı itikadi kitaplar da okutulmak üzere otuz-kırk kişilik bir gece sınıfı oluşturulmasını ister.¹⁹⁴

2.6.3. Namık Kemal'in Din ve Ahlak Eğitimi Görüşleri

Hayatını Türk toplumunun refahına ve aydınlamasına adanmış, bu uğurda elinden gelen bütün zorluklara göğüs germiş ve her türlü fedakârlığa katlanmış olan Namık Kemal, milleti için önemli gördüğü bütün konularda olduğu gibi din ve ahlak eğitimi gibi milletin huzuru ve felahı için elzem olan bir konuya da yazılarında yer yer değinmiştir. Ancak kendisi doğrudan doğruya eğitimci olmadığı için görüşleri de eğitim-öğretim teknik ve metotlarından çok ahlak konuları üzerine olmuştur. İslam dininin güzel ahlakın en temel kaynağı olduğu gerçeği de Namık Kemal'in yazılarında sıkça yerini bulmuş olan din eğitimi yönüdür.

Namık Kemal'e göre peygamber efendimizin de beyan buyurduğu gibi "*din güzel ahlaktır*". Dolayısıyla din eğitiminin en önemli kısmını da ahlak eğitimi oluşturmaktadır.¹⁹⁵ Ahlakını güzelleştiremediğimiz evlatlarımız layıkıyla bir din eğitimi almamış demektir. Din ve ahlak eğitimi görüşlerini bu tez üzerine temellendiren Namık Kemal, birçok yazısında güzel ahlakın öneminden bahsetmiş ve bazı ahlaki erdemlerin fazileti üzerinde durmuştur.

¹⁹³ Abdurrahman Küçük, s.54

¹⁹⁴ Tansel, IV, s.119

¹⁹⁵ Namık Kemal, *Bizde Ahlakın Hali*, s.488

2.6.3.1. İslam ve Ahlak

Namık Kemal, ahlakın en temel kaynağının din olduğu görüşündedir. Hususiyle de İslam dini, yeryüzünde uhuvvetin ve adaletin teminini sağlayabilecek en büyük güçtür. İslam'ın ahlakın düzeltilmesi konusunda tesirinin zayıf olduğunu iddia eden Avrupa müelliflerine **“Cihanda İslamiyet'ten başka bir mezhep var mıdır ki ihsanı adle teşrik ederek ahlakı, vazife-i hukukiye dairesine ithal eylemiş olsun?”**¹⁹⁶ diye çıkışarak, güzel ahlakın en parlak kaynağının İslam olduğunu bildirmiştir.

Kemal'i bir başa makalesinde de yine İslam'ın parlak düsturlarını savunurken görüyoruz. Fakat bu defa çıktığı kişiler Osmanlı devlet erkânındandır. *Tebeddül-i Meşihat* adlı makalesinde, ahlakı düzeltmek adına fıkıh gibi bir deryanın göz ardı edilip Batıdan hukuk ithal edenlere son derece müteheyyiç ve sitemkâr ifadelerle seslenir:

Layık mıdır ki elde âsumânî bir şeriat ve iki yüz milyon nüfus-ı İslamiye içinde ve bin sene zarfında ne kadar e'âzım gelmiş ise cümlesinin ecr-i ahret için vakf-ı vücud etmeleriyle meydana gelen fıkıh gibi bir derya-yı hakikat mevcut iken ecânibden iktibas-ı ahkam etmeye kendimizi mecbur bilelim?

*Layık mıdır ki şer'-i Muhammedî ayn-ı adl u ihsan-ı ilahi iken ahkamını izhar etmeyelim de mesela İpşir Paşa'nın ümmete havale ettiği tîğ-ı te'addî Avrupa nazarında hâşâ sümme hâşâ seyf-i şeriat zannolunsun?*¹⁹⁷

Ahlak-ı İslamiye adlı makalesinde ise, Kemal'in miras ve mahremiyetin temini, muhtaçlara yardım, kalbin temizlenip ahlakın en güzel halini almasını en kolay ve tesirli bir surette ancak İslam'ın temin edebileceğini savunduğu görülür.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Namık Kemal, Namık Kemal, “Ahlak-ı İslamiye”, Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.309

¹⁹⁷ Namık Kemal, “Tebeddül-i Meşihat”, Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.253-254

¹⁹⁸ Namık Kemal, *Ahlak-ı İslamiye*, s.310

2.6.3.2. Namık Kemal'e Göre Din Eğitimiyle Öğretilmesi Gereken Ahlaki Erdemler

Makale ve yazılarında dinin ahlaki ıslahı edici rolü üzerinde duran Namık Kemal, kimi yerde imamların camide vereceği ahlak eğitiminden, kimi zaman vaizlerin vaazlarında vereceklerinden, kimi zaman da öğretmenlerin sınıflarında vereceklerinden ve de anne-babaların evde vereceklerinden bahsetmek suretiyle, ahlaki terbiyenin ancak çeşitli mekan ve zamanlarda umumi bir seferberlikle verilebileceğinin anlatmak istemiştir. Yakın arkadaşı Leskofçalı Galip Bey'e eğitim ve terbiye görüşlerini anlattığı bir mektubunda ailesinde iyi bir terbiye almamış bir çocuğu okulda ıslah etmenin çok zor olduğunu belirtirken bu noktaya dikkat çekmek istemiştir.¹⁹⁹ Dolayısıyla ona göre din eğitimiyle öğretilmesi gerektiğine inandığı ahlaki erdemleri sadece din eğitimine hasretmek, kazanımları yalnızca okullardaki din eğitimi veren öğretmenlere veya çeşitli din görevlilerine bağlamak yanlıştır. Bundan dolayı bu erdemlerin nerde nasıl öğretileceğinden çok Namık Kemal'in hangi erdemleri kazandırmanın çocuk terbiyesinde elzem gördüğü üzerinde durulacaktır. Bu hususu belirttikten sonra Namık Kemal'in önemle üzerinde durduğu ve çocuklara kazandırılmasını istediği ahlaki erdemlere kısaca temas edeceğiz.

2.6.3.2.1. Temizlik

Bir insanın ve toplumun en önemli medeniyet göstergelerinden biri olan temizlik şüphesiz ki dinimizde de çok önemli bir yere sahiptir. Cebraîl (a.s.)'ın henüz ikinci gelişinde tebliğ ettiği ve peygamberimizin de iman yarısı olarak nitelendirdiği temizlik, bir Müslümanın en önemli şiarı olduğundan, din eğitimi verilirken de üzerinde önemle durularak çocuğa kazandırılması gereken bir erdemdir. Bütün bu gerçeklere rağmen *Nüfus* adlı makalesinde İstanbul'da ve taşrada temizlik anlayışının hüsrana derecesinde olduğunu dile getiren Namık Kemal, bunu iyi bir terbiyenin verilmemesine bağlar. **"Ebnâ-yı vatanın en büyük cüz'ü Müslüman ve kusuru dahi Müslümanlar gibi insan olduğundan çoğu naklen, azı aklen nezafetle mükellef değil midirler?"**²⁰⁰ diye çıkışarak vaziyetin bir Müslümana yakışmadığını vurgular.

¹⁹⁹ Tansel, I, s.21

²⁰⁰ Namık Kemal, "Nüfus", Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.76

Böyle Müslümanlıktan uzak bir vaziyetin iyi bir temizlik eğitimiyle giderilebileceğini bildirdikten sonra, eğitimden aileye ve vaizlere pay biçer. Her türlü ahlaki tutumun kazandırılmasında ailenin büyük rolü olduğu gibi temizlik anlayışı kazandırmada da ailenin rolünün büyük olduğunu bildirdikten sonra **“Vaiz efendiler cevâmi-i şerifede kıssahanlık edeceklerine böyle dünya ve ahirete nâfi ve hayat-ı millete kâfil olacak mesâilden bahse himmet eyleseler efkar-ı umumiyyede mevcut olan bu yolda birçok su-i zebahlar pek çabuk mündefi olur”** diyerek camide vaaz yoluyla verilen eğitimde bu türlü ahlaki erdemlerin de bahsi geçmesi gerektiğinin altını çizer.

2.6.3.2.2. Cömertlik ve Diğerkâmlık

İslam'ın özü, has meyvesi güzel ahlak gibi güzel ahlakın özü ve usaresi de başkasının nefse tercih edilmesidir. Güzel ahlakın temelinde başkalarıyla iyi geçinme, kimseyi üzmeme ve bunların aksine yakın çevreden başlayarak insanları mutlu etmeye çalışma vardır. Hayır olduğu düşünülen bir şeyi başkalarına bağışlama, başkalarının mutluluğunu kendi nefesine tercih ederek mutlu olma vardır.

Namık Kemal'in ahlakı ele aldığı yazılarında, cömertlik ve diğerkâmlığın diğer erdemlere nazaran daha fazla üzerinde durulduğu görülmektedir. *Ahlak-ı İslamiye* isimli makalesinde, İslam tarihinde öne çıkan örnek şahsiyetleri nazara vererek ve örneklendirme yöntemini kullanarak bu erdemlerin ne derece kıymetli olduğu hakkında deliller göstermiştir. Önce **“Hazreti Sıddık Radyallahuanh bir hayli servete malik bulunduğu halde kesbettiğini, edeceğini ihvanı din yoluna bezl için eşeddi fakrı ihtiyar eyledi”**²⁰¹ diyerek cömertlik misallerine Hz. Ebu Bekir'den başlamış, daha sonra Hz. Ömer'in geceleri arkasına bir çuval ekmek veya un yüklenerek sabahlara kadar Medine'nin etrafında dolaşp, imdadına yetişecek fakir aramasından bahsetmiştir. Makalenin başka bir yerinde de **“Cömertler bulunurdu ki yılda birkaç kere yüz bin altına malik olur ve yine akşam taamina muhtaç kalırdı”**²⁰² ifadeleriyle cömertliğe özendirmiş, ehl-i İslamın çocuklarına bu hasleti mutlaka kazandırmasını istemiştir.

²⁰¹ Namık Kemal, *Ahlak-ı İslamiye*, s.310-311

²⁰² Namık Kemal, *Ahlak-ı İslamiye*, s.315

2.6.3.2.3. Cesaret

Vatanın bütünlüğünün ve bağımsızlığını tehlikede olduğu, birbirini müteakip savaşlar neticesinde devletin ve milletin savaşımlardan yorulduğu, aç kurtlar gibi Osmanlı toraklarını paylaşma hesapları yapan devletlerin tehdidi altında olduğu bir dönemde yaşayan Namık Kemal, vatanın korunabilmesi için cesaret duygusunu ve cesur olma hasletini son derece önemsemıştır. Tiyatro eserlerinde ve mektuplarında olduğu gibi makalelerinde de yer yer bu konuya yer vermiştir.

Vatan Yahut Silistre adlı eserinde kahramanlarını destanlaştırırken, şehadetin mutlak olduğu bir atmosferde zerre kadar tereddüt göstermeyen askerleri yerlere göklere sıdıramamıştır. *Ahlak-ı İslamiye* adlı makalesinde ise cesareti şahsiyetler üzerinden anlatır. Hicret etmenin ölüm fermanı olduğu bir dönemde Hz. Ömer(r.a)'in Kâbe-i Mükerrreme'yi birkaç defa tavaf edip **"Ben gidiyorum. Arkamdan gelen olursa kanı heder, evladı yetimdir"**²⁰³ diyerek hicret etmesiyle yücelttiği cesaret vasfını, daha sonra Hz. Ali (r.a)'nin savaşlarda gösterdiği cengâverliklerle metheder ve bir Müslümana yakışan en güzel özelliklerden biri olduğunu bildirir.

2.6.3.2.4. Adalet

Adalet duygusu, Allah'ın insan fıtratına yerleştirdiği en mukaddes duygulardandır. İnsanın kendi öz mahkemesinin, vicdanının sesidir. Eğer insan bu sesi kulak ardı edip, nefsinin ve şeytanın sesine kulak vererek onların isteklerini yerine getirirse vicdan bir süre sonra sesini keser ve insanı nefsiyle baş başa bırakır. Bu duruma gelmiş, adaletsiz bir insanın zulümkâr olacağının, topluma zararlı bir birey olacağının farkında olan Namık Kemal, adaletle ilgili birçok makale kaleme almış, farklı konuları işlediği makalelerinde de bazen adaletle değinmiştir.

Namık Kemal, dünyada hükümetlerin var olma sebebi olarak gördüğü adaleti, devletin bütün diğer vazifelerinin önünde görür.²⁰⁴ Her Cuma namazında

²⁰³ Namık Kemal, *Ahlak-ı İslamiye*, s.316

²⁰⁴ Namık Kemal, "Adalet ve Mahkemeler Hakkında", Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.261

hutbelerde işittiğimiz gibi Cenâb-ı Hakk'ın Kuran-ı Kerim'de adalet ve ihsanı emrettiğini de hatırlatarak adaletin dinimizce de önemsendiğini vurgular.²⁰⁵

Birçok ahlak bahsinde örnek olaylar anlatan Namık Kemal adalet vasfını anlatırken de İslam tarihindeki önemli şahsiyetlerin hayatlarından kesitler sunmuştur. *Adalet* adlı makalesinde önce Nebiler Nebisi (s.a.v)'nin adalet konusundaki hassasiyetine değinmiş, ardından Hz. Ömer (r.a) döneminde yaşanan bir hadiseden bahsetmiştir:

Ebu Ubeyde (r.a) Humus'u zapt ederek ahalinin haracını aldıktan sonra zaruret üzere oradan çekilmeye mecbur olunca Hristiyanları başına toplayarak **"Biz şimdi sizin muhafazanıza muktedir olamayacağız. Haracınızda hakkımız kalmadı"**²⁰⁶ diyerek mallarını geri vermiştir.

Ahlak-ı İslamiye makalesinde ise **"Berberistan ahalisinin yarısı dinin şerefini onun adaletinden istidlal ile İslam oldular"**²⁰⁷ diyerek toplumlar nazarında adaletin ne derece önemli olduğuna değinen Kemal, *son olarak Adalet* makalesinde adalet vasfını olması gerektiği mümtaz yerine şu sözlerle koyar: **Adaletin şerefine bundan büyük ne delil olabilir ki Cenabı Mu'tî-i hakiki bile bir kulunun hakkını diğerine bağışlamaktan tenzih-i kudret eylemiştir.**²⁰⁸

2.6.3.2.5. İlim

Abı-ı hayat olarak nitelendirdiği eğitimin, dünyadaki bütün dertlere deva olduğunu belirten Namık Kemal, üstün vasıflarla mümeyyiz olarak yetiştirilmek istenen bir çocuğun en bariz özelliklerinden birinin de ilim olduğu görüşündedir. Dolayısıyla aileden okula, camiden başka kurslara kadar umumi bir seferberlikle yapılabilecek olan terbiyenin en önemli amaçlarından birinin de çocuğa ilim aşkı kazandırmaktır.

Namık Kemal, yazılarının birçok yerinde İslam'ın eğitime verdiği önemden bahsederek, toplumu ilme ve eğitime teşvik eder. *Biz Hiç Mi Okumayacağız?* adlı

²⁰⁵ Namık Kemal, "Adalet", Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), *Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.319

²⁰⁶ Namık Kemal, *Adalet*, s.320

²⁰⁷ Namık Kemal, *Ahlak-ı İslamiye*, s.316

²⁰⁸ Namık Kemal, *Adalet*, s.320

makalesinde toplumdaki ilimden ve irfandan mahrum yaşayan insanları itap ederken **"Ayetle müsbet değil midir ki bilmeyenler bilenlerle müsavi olamaz? Muhbir-i Sadık beşikten mezara kadar ilmi -velev Çin'de olsun-teharri etmeye bizi memur etmemiş midir? Zamanlarında âlemin a'lemi bulunan eslâf-ı kiram bu ictihad ve cehtte hata mı etmişler?"**²⁰⁹ ifadelerini kullanarak düşüncelerini dine dayandırmıştır.

Ernest Renan adlı Fransız yazarın "İslam ve İlim" konusunda verdiği, İslam dinini aşağılayan ve ilmin gelişmesine engel olduğunu iddia ettiği konferans Namık Kemal'i hiddetlendirmiş ve heyecanla reddiye yazmaya sevk etmiştir. Reddiyesinde İslam'ın ilme engel değil, aksine teşvik ettiğini belirterek ayet ve hadislerden deliller getirmiştir.²¹⁰

Kemal, çocukları ilme özendirme konusunda aileye çok vazifeler yükler. Yani çocuğun okumaya heves etmesinde en önemli etkenin ailesi olduğunu düşünür. Çocuk daha okula başlamadan ailesinden teşvik görmeli, iltifat almalı ve okula büyük bir istekle başlamalıdır. *Maarif* adlı makalesinde Avrupa ve Amerika'daki ailelerin eğitim konusundaki tutumlarından bahsederken bu hususa şu şekilde dikkat çekmiştir: **"Öyle babaların, öyle anaların evladı ise mektebe, sinlerine nisbet o kadar gayretli, o kadar malumatlı giderler ki hallerine bakılsa heves-i tahsili pederlerinin hânde-i iltifatından öğrenmiş ve lezzet-i irfanı mâderlerinin pistân-ı şefkatinden almış zannolunur."**²¹¹

²⁰⁹ Namık Kemal, "Biz Hiç Mi Okumayacağız", Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.560

²¹⁰ Abdurrahman Küçük, s.105

²¹¹ Namık Kemal, *Maarif*, s.111

SONUÇ

Namık Kemal, 21 Aralık 1840 tarihinde Tekirdağ'da doğmuştur. Annesi Abdülatif Paşa'nın kızı Fatma Zehra Hanım, babası ise soylu ama yoksul olup Abdülatif Paşa'nın kızıyla evlenip iç güveysi olan Mustafa Asım Bey'dir. Dedesi Abdülatif Paşa'nın tayinlerinden dolayı düzenli bir eğitim alamayan Namık Kemal, daha çok özel ders hocaları ve bolca kitap okuması sayesinde kendini geliştirerek daha çocuk yaşta parlak zekasını ispatlamış, şiir yazmaya başlamıştır.

Namık Kemal, kısa denebilecek kırk sekiz yıllık hayatındaki başarılarıyla Tanzimat döneminin en önemli aydınlarından biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin en sıkıntılı dönemi olan bu dönemde fikir ve aksiyonuyla büyük yankı uyandırmış, milletin selameti için gösterdiği gayretler, çektiği sıkıntılar ve yaptığı fedakârlıklarla toplumun sevgisini kazanmıştır.

Devletin selameti için çok çeşitli alanlara yönelik çözüm önerileri sunan Namık Kemal, eğitim konusunu bütün önceliklerin üstünde tutmuş, problemlerin kaynağında eğitimdeki eksikliklerin ve yanlış uygulamaların olduğunu, her problemin ancak eğitimle halledileceğini ileri sürmüştür. Aile eğitiminden okul eğitimine, memur eğitiminde ahlak eğitimine kadar çeşitli eğitim alanlarında değerlendirmelerde bulunmuş, eğitimde yapılan hatalardan bahsetmiş, bu konularda devletin ve toplumun üzerine düşünme vazifeleri belirtmiştir.

Namık Kemal, aile kurumundan bahsederken, iyi yetiştirilmemiş ve erken evlendirilmiş, aile şuurundan uzak bireylerin iyi birer eğitici olamayacağını aktarır. Bireylerin karakterleri belirginleşip olgunlaştıktan sonra evlendirilip çocuk yetiştirme konusunda bilinçlendirilmesi gerektiğini belirtir. Çocuk yetiştirirken çocuğun tercihlerine saygı gösterilmesi gerektiğini, bazı fikirleri zorla kabul ettirmenin yanlış olduğunu, çocuğun okula başlamadan aile tarafından eğitime tabi tutularak bazı temel bilgilerle donatılmasını ister. Namık Kemal'e göre iyi bir aile eğitimi için

annenin çok iyi eğitilmiş olması gerekmektedir. Aksi takdirde aile eğitimi eksik ve kusurlu olur, bunun sonucu çocuğun okul hayatına da yansiyarak bireyin hayattaki başarısını olumsuz yönde etkiler.

Namık Kemal'in okuldaki eğitimle ilgili görüşleri incelendiğinde Batılı eğitim sisteminden oldukça etkilendiği görülmektedir. Hayatının bir dönemini Avrupa'daki çeşitli ülkelerde geçiren Namık Kemal, gittiği ülkelerdeki eğitim faaliyetlerini inceleyerek Osmanlı eğitimiyle kıyaslama imkânı bulmuştur. Sonuçta Osmanlı eğitim kurumlarında mevcut olan eğitim anlayışının ülkenin gelişmesine fayda sağlamayacağını fark etmiş, eğitimde yenilik yapmanın elzem olduğuna kanaat getirmiştir. Namık Kemal'e göre, içinde yüzyıllarca önce yazılmış kitapların olduğu ve hayata katkı sağlamayan, bilim ve teknikten uzak müfredatın değişmesi gerekmektedir. Zorunlu eğitim, çocukları zorla okula göndermek şeklinde değil, çeşitli yollarla toplumu eğitime teşvik etmek suretiyle uygulanmalıdır. Öğrencilerin dersi iyi bir şekilde anlamalarını zorlaştıran yabancı dille öğretime karşı çıkan Kemal, yabancı dile eğitimini ise çağın en önemli gerekliliklerinden olduğunu söyleyip teşvik etmektedir. Kızların eğitimden soyutlanmaması gerektiğini belirten Kemal'e göre iyi bir aile eğitiminin temel şartlarından biri de eğitimli bir annenin olmasıdır.

Devlet kurumlarının kendilerinden beklenen hizmeti en iyi şekilde sunmaları için memurların işlerini iyi bilmesi gerektiğini düşünen Kemal, yapacakları işi işe başladıktan sonra öğrenen memurların millet hizmetinde yeterince başarılı olamayacaklarını belirtir. Bunun için de, gerek ilmiye gerek askeriye gerekse mülkiye olsun, her memurun ihtisas alanına göre gerekli eğitimden geçerek kalifiye hale gelmesi gerektiğini bildirir.

Ülkedeki doğal kaynakların verimli bir şekilde kullanılmadığını düşünen Namık Kemal, bunun aksine hammaddenin sanayisi gelişmiş Batılı ülkelere giderek işlenmiş vaziyette ülkeye girerek pazarları işgal etmesinde duymuş, ülkenin ekonomik anlamda hızlı bir gelişim göstermesi için ivedilikle sanat ve ticaret okulları kurulması gerektiğini düşünmüştür.

Edebi türdeki eserleri ve gazete makaleleriyle halk eğitimine büyük katkı sağlayan Namık Kemal, gelişmiş bir toplum olmanın gerekliliklerinden olan halk eğitimine büyük önem vermiş, makalelerinde halk eğitimi için yapılabilecek eğitim faaliyetlerinden bahsetmiştir. Halkın ilim ve kültür seviyesi artırmanın yollarını arayan Kemal, öncelikle okuma yazma oranının yükseltilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bunun içinse eğitim kurumlarının artırılması gerekmektedir. Okumanın sevdinilmesi ve topluma okuma alışkanlığı kazandırılması içinse edebi dilde sadelik aramaktadır. Tiyatroların en önemli halk eğitim merkezlerinden olduğuna inanan Kemal'e göre hapisaneler dâhil olmak üzere çeşitli toplumsal kurumlarda yapılacak eğitim faaliyetleri halk eğitimine katkı sağlayacaktır.

Namık Kemal'in edebi eserleri, makaleleri ve mektuplarında dini yönüne dair önemli ipuçları bulunmaktadır. Vatan sevgisi ve milli duygularının coşkunluğuyla tanınan Namık Kemal'in bir diğer önemli özelliği de İslamcılığıdır. Batılı düşünce akımlarının ülkemizde kendini hissettirdiği ve materyalizmin rağbet gördüğü bir dönemde yaşayan Kemal, İslam'dan övgü dolu ifadelerle bahsetmiş, görüşlerini aktarırken ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerden yararlanarak dini kaynaklarla delillendirmiştir. Namık Kemal'e göre ahlaki erdemlerle müzeyyen bir nesil için din eğitimi elzemdir. Ona göre din ve ahlak eğitiminin ne kadar önemli olduğunu, konuyla ilgili yazmış olduğu kaynaklardan ve mutasarrıf olduğu sırada Akdeniz adalarında İslam için yaptığı icraatlardan anlıyoruz. Namık Kemal, din eğitiminin özellikle ahlaki boyutuna dikkat çekmiştir. Ona göre din, kişide güzel ahlakla tezahür eder. Dolayısıyla iyi bir din eğitimi iyi bir ahlak eğitimi demektir. Din eğitiminin bilimsel ve teknik boyutlarıyla ilgilenmeyen Kemal, çocuklara mutlaka kazandırılması gereken ahlaki erdemler üzerinde durmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Antel, Sadrettin Celal. “Tanzimat Maarifi”, **Tanzimat I**, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940.

Akün, Ömer Faruk. “Namık Kemal”, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006, ss. 361-378.

Akyüz, Kenan. **Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi**, Ankara: Doğu Matbaası, 1958.

Akyüz, Kenan. **Modern Türk Edebiyatının Modern Çizgileri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1979.

Akyüz, Yahya. **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul: Kültür Koleji Yayınları, 1994.

Baki, Edib Ali. **Namık Kemal Afyon’da**, Ankara: CHP Halkevleri Yayınları, 1949.

Bilge, Mustafa. **İlk Osmanlı Medereseleri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1984.

Bilgegil, Mehmet Kaya. **Harâbât Karşısında Namık Kemal**, İstanbul: İrfan Yayınları, 1972.

Can, Mustafa. **Namık Kemal Bibliyografyası**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

Canelli, Mustafa. **Namık Kemal**, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1985.

Çonoğlu, Salim. “Namık Kemal’in Maarif ve Medeniyet Hakkındaki Düşünceleri”
Namık Kemal, Turan Karataş ve Orhan Kemal Tavukçu (drl.), Ankara:
Kültür Bakanlığı Yayınları, 2011, ss. 490-506.

Dürder, Baha. **Namık Kemal ve Romanları**, İstanbul: Vakıf Basımevi, 1940.

Dizdaroğlu, Hikmet. **Namık Kemal**, İstanbul: Varlık Yayınevi, 1954.

Ekrem, Ali. **Namık Kemal**, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1998.

Enginün, İnci. Namık Kemal’in Eğitim Görüşleri, **Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1988, ss. 25-38.

Ergün, Sadettin Nüzhet. **Namık Kemal’in Şiirleri**, Bursa: Bursa Vilayet Matbaası, 1941.

Ergun, Sadettin Nüzhet. **Namık Kemal**, İstanbul: Yenişark Kitaphanesi, 1930.

Filizok, Rıza. “Namık Kemal’in Batı Medeniyetine Bakış Tarzı”, **Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 463, 1988, ss.39-50.

Fuat, Memet. **Namık Kemal**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

Göçgün, Önder. **Namık Kemal**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. **Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.

Halil İnalçık ve Günsel Renda, **Osmanlı Uygarlığı II**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003.

İnuğur, Mehmet Nuri. **Türk Basınında İz Bırakanlar**, İstanbul: Der Yayınevi, 1999.

İzgi, Cevat. **Osmanlı Medreselerinde İlim I**, İstanbul: İz Yayınları, 1997.

Kaplan, Mehmet. **Namık Kemal: Hayatı ve Eserleri**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1948.

Karakul, Şükran. **Namık Kemal**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1977.

Karamuk, Ziya. **Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1973.

Kemal, Yahya. **Edebiyat’a Dair**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1970.

Kemal, Namık. **Akif Bey**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1972.

Kemal, Namık. **Celalettin Harzemşah**, İstanbul: Akçağ Yayınları, 2009.

Kemal, Namık. **Cezmi**, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul, 1984.

Kemal, Namık. **İntibah**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1988.

Kemal, Namık. **Vatan Yahut Silistre**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1969.

Kemal, Namık. **Zavallı Çocuk**, İstanbul: Beyaz Balina Yayınları, 2006.

Kemal, Namık. “Aile”, Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, ss. 274-279.

Kemal, Namık. “Memur”, Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, ss. 178-185.

Kemal, Namık. “Sanat ve Ticaretimiz”, Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, ss.279-284.

Kemal, Namık. “Bizde Ahlakın Hali”, Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, ss.488-492.

Kemal, Namık. “Maarife Dair Bir Makale”, Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, ss. 516-522.

Kemal, Namık. “İdarece Muhtaç Olduğumuz Tadilat”, Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, ss.173-178.

Kemal, Namık. “Ceza II”, Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, ss.353-358.

Kemal, Namık. “Tebeddül-i Meşihat”, Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, ss. 252-255.

Kemal, Namık. “Ahlak-ı İslamiye”, Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, ss. 309-319.

Kemal, Namık. “Adalet ve Mahkemeler Hakkında”, Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, ss. 261-267.

Kemal, Namık. “Adalet”, Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, ss.319-327.

Kemal, Namık. “Biz Hiç Mi Okumayacağız”, Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, ss. 561-563.

Namık Kemal, “Tiyatro”, Nergiz Yılmaz Aydoğdu ve İsmail Kara (drl.), **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005, s.499

Kısakürek, Necip Fazıl. **İdeolocya Örgüsü**, İstanbul: Büyük Doğu Yayınları, 1983.

Kısakürek, **Namık Kemal**, Ankara: Recep Ulusoy Basımevi, 1940.

Kocakaplan, İsa. **Namık Kemal**, İstanbul: Timaş Yayınları, 1999.

Kodaman, Bayram. **Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Kutlu, Şemsettin. **Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı Antolojisi**, İstanbul: Bateş Yayınları, 1972.

Küçük, Abdurrahman. **Renan Müdaffanamesi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988.

Nazif, Süleyman. **Namık Kemal**, İstanbul: Dersaadet-İkdam Matbaası, 1340.

Onan, Necmettin Halil. **Namık Kemal’in Talim-i Edebiyat Üzerine Bir Risalesi**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1950.

Sakaoğlu, Necdet. **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

Sav, Ergun. **Atatürk ve İki Türk Düşünürü: Namık Kemal-Ziya Gökalp**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2001.

Şehsuvaroğlu, Lütfü. **Namık Kemal**, Ankara: Alternatif Yayınları, 2003.

Şükrü, Kemalettin. **Namık Kemal**, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1931.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. **Namık Kemal Antolojisi**, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitabevi, 1942.

Tanpınar. **Edebiyat Üzerine Makaleler**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1969.

Tansel, Fevziye Abdullah. **Namık Kemal'in Mektupları**, 4 Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, c. I. 1967, c. II. 1969, c. III. 1973, c. IV. 1986.

Tarlan, Ali Nihat. "Edebiyat", **Tanzimat I**, İstanbul: Maarif Matbaası, 1940

Tevetoğlu, Fethi. "Namık Kemal'in Türk Nesilleri Üzerindeki Tesiri", **Ölümünün 100. Yılında Namık Kemal**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 463, 1988

Tevfik, Ebuzziya. **Yeni Osmanlılar Tarihi**, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.

Turhan, Mümtaz. **Kültür Değişimleri**, İstanbul: MÜ İFAV, 1997.

Uçman, Abdullah. "Kısa Bir Ömrün Uzun Hikâyesi", **Namık Kemal**, Turan Karataş ve Orhan Kemal Tavukçu (drl.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2011, ss. 12-34.

Uludağ, Osman Şevki. "Tanzimat ve Hekimlik", **Tanzimat I**, İstanbul: Maarif Matbaası, İstanbul, 1940

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.

Üstünoğlu, Mutfak. **Namık Kemal'in Özel Mektuplarında Edebi Konular**, Bursa: Gaye Kitabevi, 2005.

Yavuzer, Haluk. **Anne-Baba ve Çocuk**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998.

Zengin, Zeki Salih. **Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı'larda Örgün Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi ve Öğretimi**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004.

Sürelî Yayınlar

Gündüz, Mustafa. “Zorunlu ve Kesintisiz Eğitimin Kısa Tarihi”, **Eğitime Bakış**, Sayı: 21, 2011, Ankara, ss.3-11.

Kaplan, Mehmet. “Namık Kemal, Hürriyet ve İctimai Kalkınma”, **Türk Yurdu**, Sayı. 258, İstanbul, (Temmuz 1956), ss. 12-18.

Timur, Taner. “Namık Kemal’in Magosa Sürgünü ve Uluslararası Politika”, **Tarih ve Toplum**, Sayı.31, Temmuz 1986.

“Hürriyet Şairi Namık Kemal”, Nurullah Aydın, **Resimli Ay**, Cilt.1, Sayı.2, (Mayıs-1930), ss. 8-17.

Yazıcı, Nesimi. “Tanzimat ve Abdülhamit Döneminde Din Görevlilerinin Yetişme Ortamı”, **Diyanet İlmi Dergi**, Cilt.30, Sayı: Nisan-Mayıs-Haziran 1994, İstanbul, ss.30-46.

Siler, Abdurrahman. “Yabancı Dille Öğretim Karşısında Namık Kemal”, **Türk Kültürü**, Cilt. XXVII, Sayı. 317, Ankara, 1989, ss. 513-517.

Diğer Yayınlar

- Akün, Ömer Faruk. “Kıbrıs Basamağında Namık Kemal”, **Doğumunun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu**, Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Yayınları, 20-22 Aralık 2010, ss. 11-24.
- Erdal, Kelime. “Namık Kemal’in Eserlerinde Anne ve Baba Modelleri”, **Doğumunun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu**, Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Yayınları, 20-22 Aralık 2010, ss. 391-403.
- Göçgün, Önder. “*Namık Kemal’in Devlet İdeali ve Devletler Arası Münasebetler Arası Münasebetler Hakkındaki Görüşleri*”, **Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 23-28 Eylül 1985, ss. 75-88.
- Öçalan, Fevziye Zehra. “Seminer Çalışması”, **Ali Ekrem Bolayır’ın Gözüyle Babası Namık Kemal**, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, 1986.
- Öztürk, Şule Yüksel. “Tasvî-i Efkâr’dan İbret’e Gazeteci Namık Kemal”, **Doğumunun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu**, Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Yayınları, 20-22 Aralık 2010, ss. 811-817.
- Mehmet ULUCAN- Mustafa GÜNDÜZ, “Namık Kemal’de Bazı Eğitim ve Öğretim Kavramlarına Yönelik Eleştirel Bakışlar”, **Doğumunun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu**, Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Yayınları, 20-22 Aralık 2010, ss. 1061-1067.
- Yener, Samira. “Aile ve Çocuk”, **1. Aile Şurası Bildirileri**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1990, Ankara.
- Yılmaz, Mehmet. “Namık Kemal’de Halk Eğitimi ve Onun Halk Kültürüne Yaklaşımı”, **Doğumunun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu**, Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Yayınları, 20-22 Aralık 2010, ss. 1087-195.
- Dünya Zorunlu Eğitimi Tercih Ediyor*, 2012,
<http://www.sabah.com.tr/Egitim/2012/03/07/dunya-uzun-sureli-zorunlu-egitimi-tercih-ediyor> (22 Nisan 2013)